Efendimiz'in Bir Günü

Prof. Dr. Abdulhakim Yüce

EFENDİMİZ'İN
BİR GÜNÜ

Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE

Özgeçmiş

1962 doğumlu olan Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE, 1986'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. İki yıl boyunca, alanında araştırma yapmak gayesiyle iş hayatına atılmayıp özel dersler aldı ve ilmî araştırmalar yaptı. 1988 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde doktora çalışmalarına ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde vaizlik görevine başladı. Başkanlığın görevlendirmesiyle, Almanya'nın Köln ve Fransa'nın Paris şehirlerinde belli sürelerle görev yaptı.

1992'de, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Tasavvuf Anabilim Dalı'na asistan olarak atandı. Aynı yıl, Razî'nin Mefatîhu'l Gayb Adlı Tefsiri'nin İşârî Yönü (Razî'nin Tefsirinde Tasavvuf adıyla basıldı) adlı tezini bitirerek, alanında doktor oldu. 1993 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalına Yard. Doç. Dr. olarak atandı. 1997'de Doçent, 2003'te profesör oldu. Hâlen bu görevine devam etmektedir.

Değişik dergilerde yayınlanmış ilmî makalelerinin yanı sıra şu kitapları basılmıştır:

1. Razi'nin Tefsirinde Tasavvuf, İzmir, 1996.
2. Kalb Hayatı, (er-Riaye), İzmir, 1997.
3. Gece İbadeti, İzmir, 1999.
4. Şehitlik ve Şehitlerin Hayatı, İst. 2001.
5. Tasavvuf ve Bid'at, İst. 2001.

EFENDİMİZ'İN
BİR GÜNÜ

Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE

EFENDİMİZ'İN BİR GÜNÜ

Editör
Ömer ÇETİNKAYA

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-278-220-4

Yayın Numarası
462

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan A.Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Şubat 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.isikyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Ana Hatlarıyla Efendimiz'in Bir Günü

Normal bir ömür yaşamış her hangi bir insanın hayatından yirmi dört saatlik kısa bir dilimi, yani 'bir gün'ü anlatmak, o kişiyi tanıtma adına ciddi yetersizlikler taşır. Zira yaşanan günlerin hemen hiçbiri diğeriyle aynı değildir. Hele o kişi Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) gibi,

– gökler ötesi âlemle sürekli irtibat hâlinde,

– manen sürekli yükselen,

– her biri ayrı bir heyecan verici ve hayatı yeniden inşa edici vahiyler alan,

– bütün insanlığın dertlerine derman olmakla görevlendirilmiş,

– her yönü hikmet dolu bir aile reisi olan,

– can dostlarının yanı sıra azılı düşmanları da bulunan,

– yüzü daha çok ahirete dönük,

– engin bir ibadet hayatı yaşayan,

– bütün insanlık arasında bütün güzellikleriyle zirveyi tutan, müstesna bir zat ise (ve konu kısa sayılabilecek bir makale çerçevesinde ele alınacaksa) iş daha da zorlaşacaktır. Ancak Efendimiz'in hayatı hemen her günü ile tespit edildiğinden bu zorluk kısmen hafiflemektedir.

Okuyucunun kolay anlamasını sağlamak ve Efendimiz'in bir gününü bütünüyle ele almak için girişte şöye bir yöntem izlemeyi uygun gördük:

Günü belli dilimlere ayırıp, söz konusu ettiğimiz zaman diliminde Efendimiz'in işlediği fiilleri, sahih kaynaklar ışığında ele alarak ortaya koyduk. Asr-ı Saadet ve sonraki dönemlerde günler daha çok cami etrafında ve namaz merkezli geçtiğinden, günü namaz vakitlerinin sayısınca beşe böldük. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ve o çizgide gidenlerin hayatında gecenin ayrı bir önemi olduğundan onu da ayrı bir zaman dilimi olarak ekledik.

Sabah

Yeryüzünde günlük hayat, gün doğmadan başlar. Şebnemlerin oluşmasından, tomurcukların açılmasına, kuşların ötüşünden, nesimin esmesine varıncaya kadar hemen bütün varlık kendilerine mahsus dilleriyle gün doğmadan külli bir zikir hâlkasına otururlar. Zira bu saatler baharın başlangıcına, insanın rahm-ı madere düştüğü döneme, yer ve göklerin altı günlük yaratılış serencamesinin birinci gününe benzer, onları hatırlatır ve onlardaki şuunat-ı İlahiyeyi ihtar eder. İnsan da, diğer varlıkların cibilli bir şekilde kurmuş olduğu zikir hâlkasına, şuurlu bir şekilde iştirak eder ve başta namaz olmak üzere değişik zikir ve aktivitelerle güne başlar.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) de güne sabah namazı ile başlardı. Bilindiği gibi, Medine'de çok sade ve mütevazı olan hane-i

saadetleri mescidin avlusunun bir tarafını oluşturuyordu.[1] Âmâ bir sahabi olan Abdullah b. Ümmi Mektum'un okuduğu ezanla sabah namazının vaktinin girdiğini ilan eder,[2] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) odasında sünneti kılar ve farzı kıldırmak üzere mescide çıkardı. Mescide gelemeyecek kadar ciddi mazeretleri olanlar dışında, Medine'de bulunan bütün Müslümanlar her farz namazı Efendimiz'in arkasında kılmaya gayret ederlerdi.

Namazdan sonra her gün, güneş belli bir yüksekliğe çıkıncaya kadar önce tesbihatını ve o vakte ait mutad evradını yapar, sonra yüzünü ashabına dönerek bağdaş kurar ve ashabıyla sohbet ederdi. Bu sohbetler sırasında gündelik konulardan, tarihî hatıralara, rüya tabirlerinden, imana hizmet konularına, sorulara cevap vermekten, sıkıntısı olanların sıkıntısını gidermeye varıncaya kadar beşeriyetin gereği olan birçok mesele konuşulurdu. Yani ibadet hâlkasından hemen sonra tam bir ilim ve irfan hâlkası kurulurdu.[3]

Bu ilim ve irfan hâlkasının her gün kurulduğu şu olaydan anlaşılmaktadır: Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), hanımlarını tedip etme ve sonrakilere de bu konuda yapılması gerekeni gösterme adına, yaklaşık bir ay hanımlarıyla konuşmama kararı aldığı gün, sabah namazını kılar kılmaz, mutad olan sohbeti yapmadan hemen Meşrübe adı verilen cumbaya çekilmişti. Başta Hz. Ömer (radıyallahu anh) olmak üzere bütün sahabe mühim bir şey olduğunu

1 Peygamber Efendimiz kerpiçten yapılmış, üzeri hurma dallarıyla örtülmüş, basit, sade bir evde oturuyordu. Tabiînin büyüklerinden Hasan Basrî (110/728) demiştir ki: "Resûlullah'ın evi Emevî hükümdarlarından Abdülmelik'in oğlu Velid zamanında onun emriyle yıkılarak mescide ilhak edildi. Bu durumu gören insanlar ağlamaya başladılar." O gün yine tabiînin büyük âlimlerinden Saîd b.Müseyyeb (94/713) şöyle dedi: "Vallahi arzu ederdim ki Resûlullah'ın evini olduğu hâl üzere bıraksalar da Medine ahalisi neşveyâb olsalar ve Medine dışında olanlar da gelip Resûlullah'ın hayatında ne ile iktifa buyurduğunu görseler de *zühd* dersi alsalardı." Bak. Elmalılı, VI, 4453.

2 Buhârî, *Ezan*, 11, 13, *Şehâdât*, 11, Savm, 17; Müslim, *Sıyâm*, 36-39; Nesâî, *Ezan*, 9, 10.

3 Müslim, *Mesacid*, 286; Ebû Dâvûd, *Salât*, 301.

anlamıştı. Gerçekten de, bazı ayetlerin nazil olmasına sebebiyet veren İlâ Hadisesi vuku bulmuştu.

Bu hadiseden de anlaşıldığı gibi, bundan önce sabah sohbetleri pek terk edilmemiştir. On yılı aşkın bir süre, her günün en verimli vaktinde ve en az bir saat süren "Peygamber Sohbeti"nin neler kazandırdığını ancak yaşayanlar bilir. Efendimiz'i dinlemek, Mütekellim-i Ezeli'yi dinlemek gibidir. Çünkü gelen vahiy, Allah Resûlünün o tertemiz vicdanından ve dupduru gönlünden, aynen, geldiği nezahetiyle aksetmektedir. Bu itibarla da O'nu bilenler, O'nun karşısında sadece susar ve O'nu dinlerdi.

Bazı rivayetler Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kuşluk vaktine kadar mescitte oturmaya devam ettiğine ve kuşluk namazını kıldıktan sonra mescitten ayrıldığına işaret etmektedir. Nitekim bunu tavsiye eden bir hadis-i şerifte şu ifadeler bulunmaktadır: "Kim sabah namazını kıldıktan sonra yerinde bekler ve iki rekât kuşluk namazı kılıncaya kadar sadece hayırlı şeyler konuşursa, denizin köpüğü kadar hataları olsa bile af olur."[4]

Bu sohbetler sırasında bazen ashabın gördüğü rüyaların da tabir edildiğine yukarıda işaret etmiştik. Efendimiz, namazdan sonra "Müjdeleyici (rüya) gören var mı?" diye sorar, ashap da gördükleri rüyaları anlatırlardı. Bu hadisiyle ilgili Abdullah b. Ömer (radıyallahu anh) şöyle bir olay nakleder: "Hz. Peygamber'in sağlığında ashaptan birisi bir rüya görünce, onu Hz. Peygamber'e anlatırdı. Ben de bir rüya görmeyi ve Allah Resûlü'ne anlatmayı çok arzu ederdim. O sırada gencecik bir delikanlıydım ve mescitte uyurdum. Bir gün, şöyle bir rüya gördüm: İki melek beni yakalayarak cehenneme götürdü. Cehennem, kuyu duvarı gibi taşla örülmüş olarak görünüyordu. İki boynuz gibi iki yanı vardı. Burada, kendilerini yakından tanıdığım kimseler de bulunuyordu. O anda 'Cehennemden Allah'a sığınırım!' demeye başladım. Bu sırada

4 Tirmizî, *Vitr*, 15.

yanımıza başka bir melek gelerek bana, 'Korkma, sen buraya atılmayacaksın. Senin için tasa ve endişe yoktur.' dedi.

Abdullah (radıyallahu anh) şöyle devam ediyor: "Bu rüyamı Hz. Peygamber'in hanımı olan ablam Hafsa'ya anlattım. O da Efendimiz'e anlatınca şöyle buyurmuş: 'Abdullah ne iyi insandır; keşke gecenin bir kısmında kalkıp da ibadet etmeyi âdet edinseydi!' Zira cehennem şeklinde onun nazarına arz edilen, berzah azabına ait bir tablodur. O tabloyla gösterilen azaba maruz kalmamanın tek yolu ise, gecenin ibadetle aydınlatılmasıdır. Abdullah'ın kölesi Salim, "Bu olaydan sonra Abdullah, az bir kısmı hariç, geceleri uyumazdı." der.[5]

Hz. Ömer'in oğlu Abdullah her yönüyle babasıyla atbaşı giden bir insandı. Babasından sonra, hem de o günün insanları, başlarında hâlife olarak onu görmek istiyorlardı. Eğer Hz. Ömer bizzat mâni olup "Bir evden bir kurban yeter!" demeseydi, belki de ümmet onu hâlife seçecekti. O, hem bir ilim okyanusu hem de takva ve zühdün zirvesinde bir insandı.

Kuşluk namazı kılındıktan sonra oradan bir yere gidilmeyecekse Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) eve döner ve evde yiyecek bir şey olup olmadığını sorardı. Şayet yiyecek bir şey varsa kahvaltı yapar yoksa "Öyle ise oruçluyum."[6] der o günü oruçlu geçirirdi. "Bir şey var." denildiği zamanlarda var olan şey genelde süt, hurma, bir kaç dilim kuru arpa ekmeği vb. şeylerden ibaretti. Yani evlerinde ne bulurlarsa onu yerler, yemekler arasında ayırım yapmazlardı. O'nun yemeği ile ilgili yakın çvresinin gözlemleri şunlardı:

– Medine'ye hicretinden vefatına kadar Allah Resûlünün ailesi, üç gün arka arkaya buğday ekmeği ile karnını doyurmadı.

– Bazen açlıktan karnına taş bağladığı olurdu.

---

5 Buhârî, *Teheccüd*, 2, *Fedailu's-Sahabe*, 19; İbn Mace, *Rü'ya*, 10.

6 Müslim, *Sıyam*, 169.

– Hane-i saadette en çok yenilen-içilen iki şey vardı: hurma ve su.

– "Ben Allah'ın kölesiyim ve köle gibi yemek yerim." der dizleri üstüne oturarak yerdi.[7]

– Acıkmadan yemez ve doymadan kalkardı.

Bu ve benzeri ifadelerden şunu anlıyoruz: Efendimiz'in hayatında yemek işi, günümüzde olduğu gibi hayatın merkezinde yer almıyor, gündelik hayat yemek öğünlerine göre şekillenmiyor, yemek için fazla zaman harcanmıyor, yemek olmadığı zaman problem yapılmıyor, mükellef sofralar kurulmuyor, sohbetlerde sürekli yemek çeşitlerinden söz edilmiyor, daha güzel bir yemek için kilometrelerce yol kat'edilmiyor, yemek masaları kurulmuyor vs. Durum böyle olunca da, günümüzün tam aksine, diğer mühim şeylere daha çok vakit ve para ayrılıyordu.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) öğleden önce bir süre dinlenirdi. Bilindiği gibi insanın biyolojik yapısı uykuya ihtiyaç duyacak şekilde yaratılmıştır. Durup dinlenmeden faaliyet gösteren beden, bir süre sonra enerjisini yitirip yıpranmakta ve değişik hastalıklara davetiye çıkarmaktadır. Onun için kişinin geceleri uyuyup dinlenmesi vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Ancak, gece ibadet ve benzeri faaliyetlerle uğraşıldığı için yeterince dinlenememe, iş yoğunluğu, stres, dolayısıyla dikkatin dağılması, bedenin yorulması ve sıcak iklim şartları sebebiyle gündüz uyuyup dinlenme de gerekebilmektedir. İslamî literatürde bu uykuya kaylûle denilmektedir. Türkçemizde bu, öğle uykusu veya öğle öncesi uyku olarak ifade edilebilir.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bu saatlerde bir süre dinlenmeyi tavsiye etmesinin yanı sıra, bir nevi adet hâline getirmiş olması, kaylûlenin sünnet olarak telakki edilmesine neden olmuştur. İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber (sallallahu

---

7 Taberani, *Mu'cemu'l-Kebir*, 8/200, 231.

aleyhi ve sellem), "Gündüz orucuna sahur yemeğiyle, gece ibadetine ise öğle uykusuyla (kaylûle) yardımcı olun!"[8] derken, Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği hadiste ise annesi Ümmü Süleym'in, hemen her gün, evinde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) için bir sergi serdiği ve Efendimiz'in orada kaylûle yaptığı aktarılmaktadır.[9]

Günlük hayatlarında öğle uykusuna mutlaka yer veren sahabe-i kiram ise, cuma günleri, cuma kılındıktan sonra diğer günlerde ise, öğleden önce dinlendiklerini özellikle vurgulamaktadırlar.[10] Diğer bir hadiste ise kaylûle, fıtrata uygun bir ahlâk (alışkanlık) olarak gösterilmiştir.[11]

Öğle

Öğle zamanı, bir yılla kıyaslandığında yaz mevsiminin ortasına; insan ömrüyle kıyaslandığında gençliğin kemaline, dünyanın ömrü ile kıyaslandığında dünyada insanın yaradılış devrine benzer ve onlardaki rahmet tecellilerinin nimetlerini hatırlatır.

Öğle, gündüzün kemale erip zevale meylettiği, günlük işlerin belli bir seviyeye getirildiği, iş yoğunluğundan uzaklaşarak kısa bir dinlenmeğe ihtiyaç duyulduğu, fâni dünyanın geçici ve ağır işlerinin verdiği gaflet ve yorgunluktan ruhun teneffüse ihtiyaç hissettiği bir andır. İnsan ruhu, bu sıkıcı atmosferden kurtulmak, Yüce Rabbinin huzuruna çıkıp el bağlayarak nimetlerine şükür ve hamdedip yardım dilemek, celal ve azametine karşı rükû ve secde ile aczini ortaya koymak üzere öğle namazını kılmaya büyük bir heves ve ihtiyaç duyar. Hele bu namaz, Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) arkasında kılınacaksa…

Evet, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), büyük bir iştiyakla

---

8 İbn Mace, *Sıyam*, 22.

9 Buharî, *İsti'zan*, 41.

10 Buharî, *İsti'zan*, 16; Müslim, *Cuma*, 30.

11 Maverdî, *Edebû'd-Dünya ve'd-Din*, 343.

camiye koşan ashabına gün ortasında öğle namazını kıldırırdı. Eğer o gün cuma ise bambaşka bir coşku ile yani bayram havasında namaza hazırlanılırdı. Tırnakları kesilir, banyo yapılır, yeni elbiseler giyilir, kokular sürülür, her günden daha erken camiye gidilir, Efendimiz'in hutbesine kulak verilir ve ardından da namaz kılınırdı. Özellikle bu namaza çocuk ve kadınlar diğer vakitlere nazaran daha çok iştirak ederlerdi.

Kaynaklarımızda düzenli bir şekilde yenilen öğle yemeğinden söz edilmemektedir. Fıtır sadakası veya bazı kefaretlerin miktarı belirlenirken günde iki öğün üzerinden hesaplanmanın yapılması gösteriyor ki, sabah ve akşam yemeklerine ek olarak üçüncü bir öğün bulanmamaktadır. Böylece, sabah kahvaltısını sahurda yapan kişinin günlerini ne kadar kolay bir şekilde oruçlu geçirebileceği de daha iyi anlaşılmaktadır. Aslında günümüzde de iki öğünle yetinmek hem zaman kazanma hem bütçe dengeleri hem de sağlık açısından tavsiye edilmekle birlikte uyulması gereken bir sünnettir. Elbette şeker hastalığı, aşırı kilo problemi vb. durumlar istisnadır.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) zaman zaman ashabına ziyaretlerde bulunur, gündelik meşgalelerini deruhte eder, devlet başkanı olarak kamuyu ilgilendiren işlere bakar, nazil olan ayetleri vahiy kâtiplerine yazdırır, hemen yerine getirilmesi gereken emirler varsa bunları bir münadi vasıtasıyla hâlka duyurur ve gelen misafirlerle ilgilenirdi. Meselâ hicretin sekizinci yılından itibaren yoğun bir elçiler ziyareti yaşanmıştır. Günün bir bölümü bu elçileri karşılama, ağırlama, soru ve isteklerine cevap verme ve uğurlama ile geçmekteydi.

Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde yaşayan kabileler, Müslüman olmak veya Müslüman olduklarını bildirmek ve kabul ettikleri İslâm dininin esaslarını öğrenmek üzere, Peygamber Efendimiz'e heyetler gönderiyorlardı. Bunların sayısı 70'i aşmaktadır. İlk heyet, Hevâzin Kabilesi'nden hicretin sekizinci yılında gelmişti.

Son heyet ise, Yemen'deki 'Neha Kabilesi'nden, hicretin onuncu yılı Şevval ayında gelen heyettir. Söz konusu heyetlerin çoğu, hicretin dokuzuncu yılında geldiğinden bu yıla "senetü'l-vüfûd" (elçiler yılı) denilmiştir.

Efendimiz, kendisine gelen bu heyetlerle bizzat ilgilenir, onlara ikramda bulunur, her kabilenin hâline ve âdetlerine göre onlarla konuşurdu. Ayrılırken de uygun hediyeler verir, Müslümanlığı öğretmek üzere onlara öğretmenler, mürşitler gönderirdi. O mürşitlere: "Kolaylaştırın, güçleştirmeyin, müjdeleyin, korkutup nefret ettirmeyin."[12] diye tembihte bulunurdu. Necran Hristiyanları da gelen heyetlerden biriydi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara mescidinde ibadet etme imkânı vermiş ve İslam'ı kabul etmeyen bu heyetle bir antlaşma yaparak onu geri göndermiştir.

İkindi

İkindi vakti; yıl içinde güz mevsimine, insan ömründe ihtiyarlık vaktine, peygamberlik silsilesinde son Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) saadet asrına benzer. Günlük işlerin sona ermeye başladığı, gün içinde mazhar olduğumuz sağlık, selâmet ve hayırlı hizmet gibi ilahî nimetlerin meyvesinin alındığı zamandır. Güneşin batmaya yüz tutması ile de insan, dünyada bir misafir olduğunu, her şeyin geçici olduğunu anlar. İşte bu zaman diliminde, ebediyet isteyen, ebed için yaratılan ve ayrılıktan acı duyan insan ruhu, ikindi namazını kılarak Allah'a münacat eder, zevalsiz ve nihayetsiz rahmetine iltica eder, hesapsız nimetlerine karşı şükür ve hamd eder.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) de bu namaza, Kur'ân'ın işareti (Bakara, 2/238) ile âdeta ayrı bir değer verir ve ashabını Hz. Bilâl'in yanık sesiyle camiye davet ederdi. İkindi vaktı mü'mini korumakollama ile görevli gece ve gündüz meleklerinin nöbet devir

---

12 Buharî, *İlim*, 12.

anlarından biri olduğu bilindiği için de, namaz sonrası tesbihat daha uzun tutulurdu. Nitekim bir hadis-i şerifte konu şu şekilde anlatılmaktadır: "Gece bir grup, gündüz de bir grup melek yanınızda olurlar. Bunlar sabah ve ikindi namazları vaktinde bir araya gelir ve nöbet değişimi yaparlar. Rableri namaz kılmış kullarının hâllerini en iyi bildiği hâlde, yine o meleklere: 'Kullarımı ne hâlde bıraktınız?' diye sorar. Onlar da: 'Biz onları namaz kılar hâlde bıraktık ve yanlarına da namazı kılarken varmıştık.', derler."[13]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) çok mütevazı bir hayat yaşıyordu. Evde pek hizmetçi bulundurulmadığından, ev hâlkından biri olarak, yapılacak işlerin hemen tamamına iştirak ediyor ve hanımlarına yardımcı oluyordu. Meselâ; ayakkabılarını tamir eder, elbisesini yamar, koyun sağar, hayvanlara yem verir, ortalığı süpürürdü.[14]

Efendimiz'in pek terk etmediği bir âdeti vardı: Her ikindi namazından sonra hanımlarını dolaşır, onların hâl ve hatırlarını sorar, ihtiyaçlarını tespit ederdi. Akşam hangi hanımında ise, diğer bütün hanımları o hanımının odasında toplanır, sohbet ederlerdi. Sonra da herkes kendi hücresine çekilirdi. Bu mutad ziyaretlerinde, Evzâc-ı Tâhirat'ın her biri yanlarında bulunanlardan Efendimiz'e ikram ederdi.[15]

Akşam

Akşam vakti, güz mevsiminin sonunda pek çok canlının ölmesine benzer ve hem insanın bir gün vefat edeceğini, hem de kıyametin başlangıcında dünyanın harap olacağını ihtar eder. Böyle bir anda insan ruhu, O Yüce Zat'ın dergâhına durmayı,

---

13 Buhari, *Mevakitü's-Salât*, 555.

14 Buharî, *İstizan*, 15; Müslim, *Selam*, 15; *Müsned*, VI, 256; Kadı İyaz, *Şifa*, I, 131.

15 Müslim, *Rada*, 46; Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, 20/244. Bu ikramlardan birinin meşhur İla Hadisesi'ne sebep olduğu da bilinmektedir.

"Allahü Ekber" deyerek fâni olan her şeyden el çekip O'na hamd etmeyi, O'nu tesbih etmeyi, büyüklüğünü bir daha haykırmayı şiddetle arzu eder. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de, bu arzu ile çoğu zaman güneşin batmasından önce akşam namazını beklemeye başlar, ezan okunur okunmaz hemen Yüce Divan'a dururdu. Farz namazdan sonra Evvabin adıyla bilinen 2–6 rekâtlık namazı kılar ve bunu tavsiye ederdi.[16]

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) akşam namazından sonra hangi hanımının yanında kalacaksa ev hâlkı orada toplanır ve aile sohbeti başlardı. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) aile yuvası, hem sağlığında hem de ahirete intikal ettikten sonra ilmî faaliyetlerin hiç duraksamadan devam ettiği bir ortam olmuştur. Zira Efendimiz'in vefatından sonra hanımları bu ilim faaliyetini daha geniş bir hâlkaya açarak devam ettirmişledir. İslam dininin genel olarak pek çok hükmünün yanında, özellikle kadınlarla ilgili bazı özel hükümlerin öğrenilip aktarılmasında ve öğretilmesinde Efendimiz'in aile hayatının büyük bir rolü olmuştur. Özellikle bu 'akşam sohbetleri'nin rolü küçümsenemez. Adeta bir mektep gibi işleyen akşam sohbetleri, Hz. Âişe Validemiz başta olmak üzere, birçok eşsiz âlimin yetişmesine beşiklik etmiştir. Tabii sadece ilmî bahisler konuşulmuyor; farklı çevre, kültür ve karaktere sahip ev hâlkı arasında ciddi bir muhabbet ortamı oluşuyordu. Birbirlerini daha iyi tanıyor, zaman zaman şakalaşıyorlardı... Kısacası mutlu bir ailede olması gereken ortamı sağlıyorlardı.

Yatsı

Yatsı vaktinde karanlık her tarafı kaplar, gündüz görünen şeyler âdeta yokluğa gömülür. İmtihan için verilen dünya hayatının bütünüyle sona erdiğinin bir göstergesi gibidir. Âdeta mutlak tasarruf

---

16 İbn Kesîr, *Tefsîr*, V, 64, 65.

sahibi olan Allah'ın yüceliği, ülfet perdesine sık sık gömülen insanoğluna bir daha gösterilmektedir. Çünkü Allah (celle celâluhu) gece ile gündüzü, kış ve yazı, dünya ve âhireti bir kitabın sayfaları gibi kolaylıkla çevirir, yazar, bozar, değiştirir. İşte âciz, zaif, muhtaç ve geleceği karanlık gören insan, bu vakitte yatsı namazını kılarak her şeye gücü yeten ve gerçek bir dost olan Allah'a yönelir, dayanır ve sığınır. Onu unutan ve karanlığa gömülen dünyayı, o da unutup, dertlerini dergâh-ı rahmete döker. Ayrıca ne olur ne olmaz diye düşünür ve ölüme benzeyen uykuya dalmadan önce son ibadetini yapıp günlük hesap defterini güzelliklerle kapatmak ister.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de ashabına yatsı namazını kıldırır ve mühim bir durum olmazsa[17] kimseyle konuşmadan dinlenmeye çekilirdi. Uyumaya geçmeden önce dua ederdi. Bilindiği gibi, O'nun hayatında dua pek büyük bir yere sahipti. Günün her saatine dağılan duaları hakkında özel kitaplar yazılmıştır. Zira dua, Kur'ân'ın ifadesiyle insanlığın değer ölçüsüdür. Hz. Âişe validemiz, O'nun yatmadan önce yaptığı duayı şu şekilde anlatmaktadır: "Allah Resûlü her gece yatağına girdiğinde iki elini birleştirir, onlara üfler, İhlâs, Felak ve Nas sürelerini okur, sonra da başından başlayarak, vücudunda ulaşabildiği her yere elini sürer ve bunu üç defa tekrar ederdi."[18] Elbette, bu konuda başka tavsiye ve uygulamaları da bulunmaktadır. Meselâ Hz. Ali (radıyallahu anh) şunu rivayet etmektedir: "Allah Resûlü bana ve Fâtıma'ya şu tavsiyede bulundu: Yatağınıza girdiğinizde 34 defa 'Allahu Ekber', 33 defa 'sübhanellah', 33 defa 'elhamdulillah'

---

17 Bu durumu istisna teşkil eden mühim olaylardan biri şu şekilde aktarılmaktadır: Evs b. Huzeyfe'nin bildirdiğine göre, Hz. Peygamber, Medine'ye gelen bir heyete her gece yatsıdan sonra sohbet ederdi. Fakat bir gece gecikti. Nedeni sorulunca, "Bu gün *Kur'ân*'dan okuma itiyadında olduğum hizbimi okumamıştım. Onu bitirmeden gelmek istemedim." buyurmuştur. Ebû Dâvûd, Ramazan, 9; İbn Mace, *İkame*, 178; İbn Kesir, *el-Bidaye*, V, 32.

18 Buhârî, *Fedailu'l-Kur'ân*, 14, Tirmizî, *Dua*, 21.

deyin." Hz. Ali o günden sonra bunu hiç terk etmediğini söyleyince, bir zat: "Sıffin günü de mi?" diye sormuş ve O "Evet o gün bile…" cevabını verdi."[19]

Yine mühim bir iş olmazsa gece pek dışarı çıkmazdı. Ancak bazı gecelerde dışarı çıktığına dair rivayetler de bulunmaktadır.

Gece

Gece vakti, hem kışı hem kabri hem de âlem-i berzahı hatırlatarak insan ruhunun Allah'ın rahmetine ne kadar muhtaç olduğunu hatırlatır. Dolayısıyla gece kılınacak teheccüd namazı, kabir gecesinde ve berzah karanlığında önümüzü ve evimizi aydınlatacak vazgeçilmez ışık kaynağımız olacaktır.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) günün son dilimi olan gecelerini de engin bir ibadetle geçirmekteydi. Tafsilatını ilgili eserlere havale ederek Hz. Âişe Validemizin şu müşahedelerini nakletmek istiyoruz: "Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), gece ayakları şişene kadar namaz kılardı. Kendisine, "*Ey Allah'ın Resûlü! Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır.* (Fetih, 48/2) *Buna rağmen ibadet konusunda niye kendini bu kadar zorluyorsun?*" denilince, "Ben Allah'ın bu mağfiretine karşı şükreden bir kul olmayayım mı?" cevabını verirdi."[20]

Tabiînin büyüklerinden Atâ b. Rebah bir gün Hz. Âişe'ye, "Allah Resûlünün sizi hayrette bırakan bir hâlini bize anlatır mısınız?" diye istekte bulununca, Hz. Âişe, "O'nun hangi hâli hayrette bırakmıyordu ki?" dedi ve ekledi: "Bir gece odama geldi. Benimle yatağıma girdi. Sonra 'Beni bıraksan da Rabbime kulluk etsem...' dedi. Kalktı, abdestini yeniledi ve namaza durdu. Kıyamda öyle ağladı ki, gözyaşları göğsüne damlıyordu. Rükûa

---

19 Müslim, *Zikir*, 80.

20 Buhârî, *Teheccüd*, 6; Müslim, *Münafikîn*, 78-79; Tirmizî, *Salât*, 187.

varınca da uzun uzun ağladı. Secdede bu hâl devam etti. Ağlaması, sabah namazını haber vermeye gelen Hz. Bilâl'in seslenmesine kadar sürdü.

'Yâ Resûlullah!' dedim, 'Allah senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affettiği hâlde niçin bu kadar ağlıyorsun?' Şöyle dedi: 'Şükreden bir kul olmayayım mı? Hem nasıl ağlamayayım ki, bu gece Allah bana şu ayetleri inzal buyurdu: 'Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün gidip gelişinde elbette akl-ı selim sahipleri için ibret verici deliller vardır. Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler: 'Rabbimiz (derler), bunu boş yere yaratmadın, Sen yücesin, bizi ateş azabından koru! Rabbimiz, Sen birini ateşe attın mı, onu perişan etmişsindir. Zalimlerin yardımcısı yoktur. Rabbimiz, biz '*Rabbinize iman edin!' diye imana çağıran bir davetçi işittik, hemen inandık. Rabbimiz, bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, iyilerle beraber canımızı al! Rabbimiz bize, elçilerine vadettiğini ver, kıyamet günü bizi yüz üstü bırakıp rezil etme. Zira Sen verdiğin sözden caymazsın.*' (Âl-i İmrân, 3/190-194) Sonra, 'Bu ayetleri okuyup da uzun uzun tefekkür etmeyenin vay hâline,' dedi."[21]

Teheccüd namazından sonra bir süre dinlenir ve müezzinin nidasıyla sabah namazına kalkardı. Hz. Bilal imsakten önce ezan okur ve hâlkı hem sahur hem de teheccüde kaldırırdı. Hz. Abdullah b.Ümmi Mektum ise imsak vaktinin başlamasıyla ezan okur ve sabah namazının girdiğini bildirirdi.

21 İbn Hibban'ın Sahih'inden naklen, Leknevî, *İkametu'l-Hücce*, 112.

EFENDİMİZ'İN KUR'ÂN'LA BİR GÜNÜ

Efendimiz ve Kur'ân-ı Kerim ayrılmaz bir bütün gibidir. Kâbe'yle birlikte bu üç varlık kâinatın ana direklerini, hayatın hayatını, gökler ötesi âlemlerle bağlantı noktaları ve vasıtalarını, gayb âlemlerinin dünyadaki iz düşümlerini, dünya ve ötesinin ayakta durması için olmazsa olmaz üç temel dayanağı ve üç dostu, üç sevgiliyi oluştururlar.

Kur'ân-ı Kerim Okuma

Cenab-ı Hakk'ın kelamı olan Kur'ân-ı Kerim okumak, üstün fazilete sahip bir ibadettir. Hatta İbnu'l-Cezerî (833/1429) Kur'ân okumayı selef âlimlerinin (nafile) ibadetler içerisinde birinci sıraya koyduklarını ifade eder.[22] Nitekim ayetlerde müminlerin üstün ve kârlı olanlarının özellikleri arasında Kur'ân okuma başlarda sayılarak şöyle denmektedir: "*Allah'ın Kitabını okuyanlar, namaz kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarf edenler, asla zarara uğramayacak bir ticaret umarlar.*" (Fatır, 35/29) "*Ehl-i Kitap içinde, gece saatlerinde ayakta*

22 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 3.

durup Allah'ın ayetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır." (Al-i İmran, 3/113)

Kur'ân okumanın fazileti, sözlü sünnette de dile getirilmiş ve fiilî sünnetle bu fazilet vurgulanmıştır. Birkaç örnek verelim: "Ümmetimin en faziletli ibadeti Kur'ân okumaktır."[23]

Sahabeden bir şahıs:

"Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın en çok sevdiği amel hangisidir?" diye sordu. Hz. Peygamber,

"Konup göçendir." cevabını verdi. Adam:

"Konup göçen kimdir?" diye sorunca,

"Kur'ân'ı başından sonuna kadar okuyan, bitirince de tekrar başlayandır" cevabını aldı.[24]

"Allah evlerinden bir evde, Allah'ın kitabını okumak ve aralarında müzakere etmek için toplanan kimselerin üzerine sekine iner, onları rahmet kuşatır, melekler etraflarını sarar ve Allah onları kendi katında bulunanlara överek anlatır."[25]

"Üç zümre vardır ki, onları kıyametin dehşeti korkutmaz, onlar için hesap zorluğu yoktur, diğerlerinin hesabı bitinceye kadar onlar misk tepecikleri üzerindedirler. Bunlardan birisi, Allah'ın rızasını kazanmak için Kur'ân okuyan kimsedir."[26]

Ayrıca Efendimiz, Kur'ân okuyan mümini hem kokusu hem de tadı güzel olan turunca[27] benzeterek onun meleklerle beraber olacağını belirtir.[28]

Ayet ve hadislerde bu kadar titizlikle üzerinde durulan Kur'ân Müslümanlar tarafından hassasiyetle okunagelmiştir. Kur'ân-ı

23 Münavî, *Feyzu'l-Kadir*, II,44.

24 Tirmizî, *Kur'ân*, 11; Darimî, *Fedailu'l-Kur'ân*, 23.

25 Ebû Dâvûd, *Vitir*,14; Tirmizî, *Kur'ân*, 10; İbn Mace, *Mukaddime*, 17; *Müsned*, II, 252, 447.

26 Taberanî'den naklen Münzirî, *Terğib*, I, 311.

27 Buharî, *Et'ime*, 30, *Fedailu'l-Kur'ân*, 17, 36; Müslim, *Müsafirîn*, 243.

28 Buharî, *Fedailu'l-Kur'ân*, 17.

Kerim'in daha çok geceleri okunduğu görülmüştür. Gecenin tercih edilmesi, Cenab-ı Hakkın "*Geceleyin Onunla (Kur'ân) teheccüd kılmak için kalk*" (İsrâ, 17/79) fermanına dayanıyor olmalıdır. Bu ayeti Nahcivanî (920/1514) şöyle açıklar: "Gecenin derinliklerinde, kalbin, bütün meşgale ve eğlencelerinden uzak kaldığı anlarda, kişinin okuduğu Kur'ân, nefse ağır ve vücuda yorucu gelse bile, daha etkili olur ve kalbe yerleşir."[29]

Meşhur müfessir Hâzîn (725/1324) ise, "*Gecenin yarısında kalk (namaz kıl), yahut bundan biraz eksilt. Veya bunu artır ve ağır ağır Kur'ân oku.*" (Müzemmil, 73/3-4) ayetinin tefsirinde şöyle der: "Allah gece namazını emredince peşinden Kur'ân okumayı zikretti. Efendimize, okuyacağı Kur'ân'ı yavaş yavaş okumasını emretti ki, kalbi tam bir huzura kavuşsun, ayetlerin manalarını düşünsün, istiğfar ayetlerini okuduğunda istiğfarda bulunsun, vaad ve veîd ayetlerini okuduğunda korku ve ümit meydana gelsin, kıssa ve darb-ı meselleri okuduğunda ibretler alsın, böylece kalbi Allah'ın marifetiyle nurlansın."[30]

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) de gece Kur'ân okumaya teşvik ederek "Kur'ân öğrenin ve okuyun. Çünkü Kur'ân öğrenip okuyan ve gecesini onunla ihya eden kimse, misk dolu ve kokusu her tarafa yayılan kap gibidir."[31] der. Abdulah b. Amr'ın rivayet ettiği hadiste Kur'ân öğrenip gece gündüz okuyana da haset edilebileceği belirtilirken, diğer bir hadiste, "Kim gece on ayet okursa gafillerden sayılmaz. Yüz ayet okuyan kânitînden, bin ayet okuyan ise mukantarînden sayılır."[32] der. "Kıyamet günü Kur'ân, 'Ya Rabbi! Ben bu şahsı, beni okuduğu için gece uykusuz bıraktım,

29 Nahcivanî, *Fevatih*, II, 455.
30 Hazin, *Lübabu't-Te'vil*, IV, 165.
31 Tirmizî, *Edeb*, 79.
32 Kânitîn: Geceyi ibadetle geçiren kişiler; Mukantarîn: Çok sevap elde edenler. Ebû Dâvûd, II, 57 (1397); Darimî, *Fedailu'l-Kur'ân*, 30.

izin ver ona şefaat edeyim.' diyecektir."[33] şeklindeki hadis de, gece Kur'ân okumayı teşvik eden beyanlardandır.

Evs b. Huzeyfe es-Sakafi (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, Sakif kabilesinin temsilcileri olarak Allah Resûlüne gelmiştik. Orada Benû Sa'd, Muğire b. Şu'be'nin evine konuk olmuş; Malikoğulları ise Allah Resûlünün mescidine kurulan çadırda misafir olmuştu. O günlerde Allah Resûlü her gece yanımıza gelir ve yatsı namazından sonra bize sohbet ederdi. Bazen, ayakta çok durduğundan ayak değiştirmek durumunda kalırdı. Bize bahsettiği konulardan biri, Kureyş'le ilgili yakınmaları idi. Şöyle dedi: 'Bizler Mekke'de iken zayıf idik ve ezilen bir toplum durumundaydık. Ama Medine'ye geldikten sonra, onlardan öcümüzü aldık. Kâh biz onları mağlup ettik, kâh onlar bizi.'

Bir gece, her zaman geldiğinden daha geç vakitte yanımıza gelince sorduk: 'Ey Allah'ın Resûlü! Bu gece, neden her zamanki vakitte gelemediniz acaba?' Allah Resûlü şöyle buyurdu: 'Birdenbire, Kur'ân'dan okumam gereken hizbim hatırıma geldi. Onu okuyup bitirmeden çıkmak istemedim.' Sabah olunca Allah Resûlünün yakın sahabilerine, Kur'ân hiziplerini nasıl oluşturduklarını sorduk. 'Kur'ân'ı; üç, beş, yedi, dokuz, on, on bir ve on üç kısma ayırıyoruz. Ayrıca Hucurat Sûresi'nden aşağısı da bir hizip oluyor.' dediler."[34]

Kur'ân'ı, sevgilinin sözlerini dinleme iştiyak ve zevkiyle okuyan marifet ehli; kalbi masiva kirlerinden temizlenen kişinin, Kur'ân okumaktan hiçbir zaman bıkmayacağını, Kur'ân ezberlemeyen müridin çok eksik olacağını ve Kur'ânsız münacaat yapılamayacağını belirtmişlerdir.[35] Ebû Süleyman ed-Daranî "Bazıları Kur'ân okurken düşünür ve ağlar, bir kısmı Kur'ân

---

33 *Müsned*, II, 174.
34 el-Hindi, *Kenzu'l-Ummâl*, II, 467.
35 İbn Recep, *Camiu'l-Ulum ve'l-Hikem*, II, 343.

okurken düşünür ve nara atar, üçüncü kısım ise Kur'ân okurken düşünür ama ne nara atar ne de ağlar, sadece hayret içinde donakalır." diyerek gece ehlini üç sınıfa ayırmış, bu üç hâlin oluşma nedenini soranlara ise, "bunu açıklamaya gücüm yetmez." cevabını vermiştir.[36]

Marifet ehlinin Kur'ân okumaya bu derece önem vermesinin nedeni, Allah rızasına nail olmakla birlikte marifet ilmini elde etmektir. Çok tefekkür ve tekrarla okunan Kur'ân sayesinde, kalbe marifet kapıları açılır ve her ayetten, bazen bir kelimeden, birçok mana çıkarma imkânı elde edilir.

"*Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpler üzerinde kilitler mi var?*" (Muhammed, 42) ayetini zikrettikten sonra Serrac (378/988): "Kalplerin kilitleri, günahtan, dünya sevgisinden, uzun gafletten, hırstan, övülmeğe düşkün olmaktan ötürü kalplere çöken paslardır. Tevbe ile kalbin pası silinince gaypten kalbe nurlar doğar, o kimse kalbinden taşan hikmetleri söyler. Allah'ın Resûlü'ne uyarak içini dışını temizleyip bildikleriyle amel edenleri Cenab-Hak, bilmedikleri ilme muttali kılar ki, bu işaret ilmidir."[37] der. Onun için tasavvuf ehlinin yaptığı tefsirlere, dirayet ve rivayet tefsirlerinin yanında üçüncü bir şık olarak işarî tefsir denmiştir.

Efendimiz, (sallallahu aleyhi ve sellem) sadece namazda veya edindiği hizipler şeklinde Kur'ân okumuyordu. O değişik vesilelerle veya günün belli vakitlerinde fırsat buldukça yine Kur'ân okurdu. Meselâ Hz. Âişe validemiz, O'nun yatmadan önce yaptığı dua ve uygulamayı şu şekilde anlatmaktadır: "Allah Resûlü her gece yatağına girdiğinde iki elini birleştirir, onlara üfler, İhlâs, Felak ve Nas surelerini okur, sonra da başından başlayarak, vücudunda ulaşabildiği her yere elini sürer ve bunu üç defa tekrar ederdi."[38]

---

36 Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 20.

37 Serrac, *el-Luma'*, 147,148.

38 Buhârî, *Fedailu'l-Kur'ân*, 14, Tirmizî, *Dua*, 21.

Ukbe b. Âmir (radıyallahu anh) ise Efendimiz'in şu tavsiyelerini bize aktarmaktadır: "Allah Resûlü ile görüştüğümde bana şöyle demişti: 'Senden ilişkisini kesenle sen münasebet kur, sana vermeyene sen ver, sana haksızlık edene af ile muamele et.' Daha sonra yine görüştüm ve bu kez bana şöyle dedi: 'Bak Ukbe b. Amir, sana şimdiye kadar Allah'ın ne Tevrat'ta ne İncil'de ne de Zebûr'da indirdiği sûreleri öğreteyim mi? Her gece onları mutlaka oku. İşte o bahsini ettiğim sûreler; İhlâs, Felak ve Nâs Sûreleridir.' Allah Resûlü, bana bu sûreleri okumamı emrettiğinden beri hiç terk etmedim. Zaten, okumayı terk etmek de bana yakışmazdı."[39]

Efendimiz'in Kur'ân Dinlemesi

Kur'ân dinlemek, sevap olduğu gibi ayrı bir ruhanî zevktir de… Bilindiği gibi Kur'ân musikisi tecvit kurallarına uygun bir şekilde, hele bir fem-i muhsinden dinleniyorsa ayrı ve büyüleyici bir güzelliğe sahiptir. Tarih boyunca güzel Kur'ân okuma teşvik edilmiş ve konu başlı başına uygulamalı bir ilim dalı hâlini almıştır. Mısırlı Kur'ân hafızlarının güzel okumaları şu darb-ı mesele konu olmuştur: "Kur'ân Mekke'de indi, Kahire'de okundu İstanbul'da yazıldı." Kur'ân tilaveti Müslümanlar tarafından hiçbir zaman musiki olarak kabul edilmemekle birlikte, İslam dünyasının her köşesinde, her seyirci topluluğuyla ve hemen her çevrede okunmaktadır. Müslüman olmayan ülkelerde ise, İslam'ın yayıldığı ilk dönemlerde olduğu gibi başlı başına bir hidayet vesilesi olmaktadır. Nice gönüller Kur'ân dinleyerek Hakk'a uyanmaktadır.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) de Kur'ân'ı okumanın yanı sıra bazen başkasından da dinlerdi. Konuyla ilgili bir rivayet şu

---

39 *Müsned*, IV, 148.

şekildir: Abdullah b. Mesud anlatıyor: "Allah Resûlü bana hitaben: 'Bana Kur'ân oku.' dedi. Ben, 'Ey Allah'ın Resûlü! Kur'ân sana indirilmiş olduğu hâlde, ben mi sana Kur'ân okuyayım?' deyince, 'Onu başkalarından dinlemek hoşuma gider.' buyurdular. Nisâ Sûresi'ni okumaya başladım. '*Ey Resûlüm! Her ümmetten, haklarında tanıklık edecek bir şahit (peygamber) celbettiğimizde ve seni de bütün onlara (ümmetine) şahit olarak getirdiğimizde, bakalım onların hâli nice olacak?*' (Nisâ, 4/41) âyetine geldiğimde, Allah Resûlü 'yeter' dedi ve yüzünü diğer tarafa çevirdi. Baktım ki, gözlerinden inci gibi yaşlar dökülüyordu."[40]

---

40 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 59.

EFENDİMİZ'İN DUA GÜNLÜĞÜ

Din, geniş anlamıyla, yaratılanların Yaratan karşısındaki duruşu ve tavrıdır. Kur'ân bu tavra tesbih, hamd ve secde gibi isimler vermektedir. (Ra'd, 13/13, İsrâ, 17/44, Nur, 24/41) Verilenler, genel kavram olan duanın çeşitleri sayılırlar. Hatta İslam'ın günde beş vakitte edasını emrettiği namaz ibadetini karşılamak üzere Kur'ân ve hadiste kullanılan salât tabirinin sözlük anlamı da duadır. Takdis, secde, tekbir ve şükür kavramlarında da bu anlam bulunmaktadır.[41] Nitekim ibadet ve dua burcunun zirvesindeki Zat'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) ifadesiyle ibadetin özü duadır.[42] Diğer bir deyişle, bütün ibadetlerin irca edileceği öz, duadır.

Dua, mutlaka ihtiyaçlarımızla ilgili bir şeyler istemek demek değildir. Bizi yaratan ve yaşatan sonsuz kudretin sahibi önünde, kendi aczimizi ve hiçliğimizi anlamak, kendi kendimize yeterli olmadığımızı bilmektir. Bizi en yakından tanıyan ve en iyi anlayan Rabbimizin huzurunda, iç dünyamızı şerh etmek ve bütün samimiyetimizle hâlimizi O'na itiraf etmektir. Hakiki dost ve sevgiliyle baş başa kalmaktır. Böylece dua her şeyden önce, kötü duygu

---

41 Cürcanî, *Ta'rifat*, tesbih md.

42 Tirmizî, *Daavât*, 1.

ve düşüncelerden boşalmak, temizlenmek ve iyileriyle dolmak suretiyle, ruh huzuruna kavuşmaktır.

Kula bakan yönüyle dua, istemektir. Ne var ki, çoğu zaman istenilecek şeyi isteme şeklini bilemez de, istemede sû-i edepte bulunur. Daha açık bir ifade ile O'nun mutlak iradesini, kendi cüz'î iradesinin uydusu olarak görmek ister. Şüphesiz bu tavır ve niyetle yapılan dualar, Allah (celle celâluhû) ile kul arasında râbıta olmaktan uzaktır. Zira duanın adap ve erkânına riayet, icabete vesile olacak şartların birincisidir.

O hâlde insan, duygu ve düşüncelerini birer istek hâlinde takdim ederken, bunu en iyi şekilde ifade etme ve az sözle çok mânâ dile getirme çabası içinde olmalıdır. Her konuda olduğu gibi bu hususta da ona en büyük yardımcı Kur'ân'ı Kerim ve Hadîs-i şeriflerdir. Çünkü bize istemeyi veren Zât, nasıl isteyeceğimizi de öğretmiştir. Kendisine en güzel ve en müessir dualar öğretilen kul ise şüphesiz Allah Resûlü'dür. O'nun bütün hayatı dua ile örülüdür. Dua mecmualarına bakıldığında, duada dahi O'na ulaşmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Sanki Efendiler Efendisi, hayatının her ânını dua ile geçirmiş gibidir.[43] Öyle ise O'nun nasıl dua ettiğine bakılmalıdır.

Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) gün içinde yaptığı dualara bakıldığına kabaca şöyle bir tasnif yapmak mümkündür:

1. Günün belli saatlerinde yaptığı dualar,
2. Ortaya çıkan bazı olumlu veya olumsuz olaylar sebebiyle yaptığı dualar,
3. Yeme-içme, uyuma, üzülme-sevinme, giyinme, mescit-ev-tuvalet vb. yerlere girip çıkma vs. sırasında yaptığı dualar,

---

[43] F. Gülen, *Sonsuz Nur*, II, 252 (Bu eserden, özetlenerek, geniş ölçüde yararlanılmıştır). Daha geniş dua hazineleri ile karşılaşmak, duanın âdâbı, çeşitleri, icabet saatleri, büyük şahsiyetlerin duaları, konuyla ilgili bilimsel tespitleri ve daha başka konuları öğrenmek için dua mecmualarına ve ilgili eserlere müracat etmek gerekir.

4. Abdest alırken yaptığı dualar,

5. Namazların içinde ve sonrasında yaptığı dualar,

6. Tevbe ve istiğfarlar,

Bundan sonraki satırlarda, Efendimiz'in bir günlük dualarından seçmelerde bulunacağız.

Sabah Kalkınca

Sabah olunca, O'nun dudakları şu dua ile ıslanırdı:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ أُشْهِدُكَ وَأُشْهِدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ وَمَلاَئِكَتَكَ وَجَمِيعَ خَلْقِكَ أَنَّكَ أَنْتَ اللهُ لاَ إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ

"Allah'ım! Ben, şunu ikrar ederek sabahladım: Seni, arşının hamelelerini, meleklerini ve bütün mahlûkatı şahit tutuyorum ki, Sen kendisinden başka ilâh olmayan Allah'sın ve Muhammed Senin kulun ve Resûlündür."[44]

Efendimiz, bütün varlığı, özellikle Allah'a (celle celâluhû) en yakın olan melekleri ve varlığa nezaret eden sekene-i semavatı kendisine şahit tutmakta ve Cenâb-ı Hakk'a arz edeceği hamdini, onların soluklarına katıp öyle arz etmektedir. Efendimiz'in duasına meleklerin soluklarıyla girmesinden şu anlaşılıyor: "Büyüklerin kapıları çalınırken, evvela tokmağa dokunacak bir el aranmalıdır." O'nun içindir ki, büyük feraset adamı Hz. Ömer (radıyallahu anh), Medine'de kıtlık olunca, Hz. Abbas'ı (radıyallahu anh) elinden tutup bir tepeye çıkarmış, Hz. Abbas'ın (radıyallahu anh) ellerini havaya kaldırarak dua etmiş ve şöyle yalvarmıştır: "Allah'ım! Şu Sana kalkan eller, Sen'in Habibinin amcasının elleridir. Bu el hürmetine yağmur ver!" Ve daha el aşağıya inmeden yağmur yağmaya başlamıştır.[45] Bu bir Ömer (radıyallahu anh) ferasetidir ve dersini,

---

44 Ebû Dâvûd, *Edeb*, 101; Tirmizî, *Daavât*, 79.

45 *Kenzu'l-Ummal*, XIII, 504.

Efendimiz’in duasına ve yakarışlarına meleklerin soluklarını katmasından almıştır.

Elbise Giyerken ve Yemek Yerken

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), her nimet karşısında ona uygun bir şekilde dua eder ve tevhidi her çeşidiyle tonlu bir şekilde vurgulardı. Meselâ güzel bir elbise giyerken veya yemek yerken şu dualarına şahit olunmuştur:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي كَسَانِي هَذَا الثَّوْبَ وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلَا قُوَّةٍ

“O Allah’a hamdolsun ki, benden herhangi bir havl ve kuvvet olmaksızın bu elbiseyi bana giydirdi ve (bunu) bana rızık olarak verdi.”[46]

Yemek Duası

Yemek duası üç kelimelik bir süreç ile özetlenebilir: Zikir, fikir, şükür. Yani yemeğe başlamadan ‘bismillah’ demeli, O’nun adıyla yemeğe başlamalı. Aslında her şey kendi özel diliyle ‘bismillah’ der; Allah namına, Allah’ın nimetlerini getirip bizlere verir. Biz de yerken ‘Bismillah’ demeliyiz. Bir şey verirken Allah namına vermeli, alırken Allah namına almalıyız. Öyleyse, Allah namına vermeyen gafil insanlardan da almamalıyız. Yemek esnasında kendisine sunulan ve kıymetli birer sanat harikası olan bu nimetlerin Allah’ın kudret mucizesi ve rahmet hediyesi olduğunu düşünmeli, Rezzak-ı Kerim’in nimet ve fazlını tefekkür etmeliyiz. Yemekten sonra da şu duayı okumalıyız:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ

---

46 Ebû Dâvûd, *Libas*, 11.

"Bizi nimetleriyle yediren, içiren ve bizi İslâm üzere bulunduran Allah'a hamdolsun."[47] Sadece 'الْحَمْدُ لِلَّهِ' denilse de yeterlidir.

Mescide Girerken

Camiler ibadet, dua ve irfan yerleridir; orada iyilik yapılır, iyilik konuşulur ve iyilikle karşılaşılır. Bu güzellikleri elde etmek kolay olmadığı gibi, şeytan da oradan alıkoymak veya işin içine fesat karıştırmak ister. Onun için Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) sağ ayağıyla camiye girer ve şöyle dua ederdi:

أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

"Allah'ın rahmetinden kovulmuş olan şeytandan, Yüce Allah'a, Kerim Zatına ve ezelî olan hükümranlığına sığınıyorum. Allah'ım rahmetinin kapılarını bana aç!"[48]

Ezandan Sonra

Ezan; günde beş defa toplumun her ferdi tarafından duyulan, içeriği İslâm'ın temellerini anlatan, dilleri ne olursa olsun bütün Müslüman topluluklarda aynı şekilde okunan semavî bir sofraya yapılan ilahî bir davettir. Bu çağrıyı bize talim eden ve tavizsiz bir şekilde uygulayan Kâinatın Efendisi'dir. Öbür tarafta elimizden tutacak da O'dur. Ezandan sonra okunacak şu duayı da yine O bize talim etmiştir:

اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ
وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ

"Ey bu kâmil davetin ve kılınacak namazın rabbi olan Allah'ım! Efendimiz Hz. Muhammed'e Hakka yaklaşma, Cennete ve

[47] Ebû Dâvûd, *At'ime*:15.
[48] Müslim, *Müsafirin*, 68.

ötesine ulaşmayı lütfet ve O'nu kendisine va'dettiğin Makam-ı Mahmud'a ulaştır."[49]

Eve Girerken/Çıkarken

Ev hayatının insan yaşamında çok mühim bir yeri vardır. Hayatımızın büyük bir kısmı evde geçmektedir. İhtiyaç nispetinde dışarı çıkar ve sonra tekrar oraya döneriz. Ev hem dinlenme yeri, hem eğitim yuvası, hem de mahremiyetler ocağıdır. Orada olup biten şeylerin hep iyilik ve güzellik kuşağında olması bütün toplum hatta insanlık için hayatî öneme sahiptir. Öyle ise her işimizde olduğu gibi eve girerken de Rabbimize sığınmalı ve O'na dayanmalıyız. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) eve girip çıkarken bu muhtevayı taşıyan dualar okurdu. İki tanesini vermekle yetiniyoruz:

Eve Girerken

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الْمَوْلَجِ وَخَيْرَ الْمَخْرَجِ بِسْمِ اللَّهِ وَلَجْنَا وَبِسْمِ اللَّهِ
خَرَجْنَا وَعَلَى اللَّهِ رَبِّنَا تَوَكَّلْنَا ثُمَّ لِيُسَلِّمْ عَلَى أَهْلِهِ

"Allah'ım! Her giriş ve çıkışımda senden hayır diliyorum. Allah'ın adıyla evimize girer, Allah'ın adıyla çıkarız ve sadece Rabbimize dayanıp güveniriz. Sonra da ev hâlkına selam versin"[50]

Evden Çıkarken

بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

"Allah'ın adını anarak (evimden çıkıyorum), Allah'a dayanıp tevekkül ettim. (Her türlü bela, musibet ve olumsuzluklardan

---

49 Buharî, *Ezân*, 8.
50 Ebû Dâvûd, *Edeb*, 112.

uzaklaşmak; hayır ve güzelliklere nail olmak ancak Yüce ve azamet sahibi) Allah'ın havl ve kuvvetiyledir."[51]

Tuvalete Girerken

Tuvalet, banyo, hamam vb. yerler necaset ve pis kokuların bulunduğu mekânlardır. Eskiye nazaran günümüzde temizlik malzemeleri daha çok gelişmiş olmasına rağmen bu mekânların evin diğer yerleri kadar temiz tutulmaları mümkün görünmemektedir. Başta cinler olmak üzere, şer ruhlar bu tür yerlerde daha çok bulunurlar, buralar onların hâkimiyet sahalarıdır. Hatta bazılarının gıdası necis şeylerdir ve pis kokulardan hoşlanırlar.

İşte; bu yerlere girerken şer güçlerin yaydığı şerarelerden zarar görmeden çıkabilmek için Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şu duaları okur ve ümmetine talim buyururdu:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ

"Allah'ım! Her türlü pislikten ve pis olan şeylerden (bütün şeytanların şerrinden) sana sığınırım."[52]

Tuvaletten çıkarken ise şu duayı okurdu:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الأَذَى وَعَافَانِي

"Benden eziyeti gideren ve afiyet ihsan eden Allah'a hamdolsun."[53]

Yola Çıkarken

Ne kadar konforlu olursa olsun, her yolculuk beraberinde bazı sıkıntılar taşımaktadır. Şairin dediği gibi, her ayrılık acıdır,

---

51 Tirmizî, *Daavât*, 34.

52 İbn Mace, *Taharet*, 9.

53 İbn Mace, *Taharet*, 10.

ister evdeki kediden olsun ister canandan… Ayrıca yolculuklar sürprizlere gebedir, yabancı diyarlarda ne ile karşılaşacağımızı bilemeyiz. Geride kalanlar için de, ayrılık her zaman acıdır. Hele yolculuğa çıkan evin reisi baba veya temel direği anne ya da evin ciğerpareleri evlatlar ise… Bu ve benzeri durumlardan ötürü her yolculuk bir dua vaktidir. Onun için Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), yola çıkmadan dua ettiği gibi, yolculuk boyunca veya oraya vardıktan sonra ya da nahoş bir durumla karşılaşınca, hatta yüksek bir yere çıktığında veya oradan indiğinde çeşitli dualar etmiştir. Biz sadece yolculuğa çıkmadan yaptığı dualardan birini kaydetmek istiyoruz: "Üç defa 'elhamdülillah', üç defa 'Allahu ekber' der; sonra şu dua ayetini okur:

سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ

"*Bu (vasıtayı) bizim hizmetimize veren Allah'ın şanı yücedir, yoksa biz buna takat getiremez, güç yetiremezdik. Biz elbette Rabbimize dönmekteyiz.*" (Zuhruf, 13-14)

بِسْمِ اللهِ اللّٰهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ اَللّٰهُمَّ اطْوِ
لَنَا الْأَرْضَ وَهَوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ

"Allah'ın adıyla. Allah'ım! Yolculukta arkadaş, ailede vekil Sensin. Allah'ım! Bu seferimizde Senden birr u takva ve razı olduğun ameller istiyoruz. Allah'ım! Bu yolculuğun uzaklığını bize yaklaştır ve onu kolaylaştır."[54]

Namazdan Sonra/Tesbihât

Duanın kabule en yakın olduğu zaman dilimlerinin ilk sıralarında, farz namazların hemen arkasında yer alan zaman yer almaktadır. Zira kişi dinin direği olan namazla günahlarından

54 Müslim, Hacc, 425; Tirmizî, *Daavât*, 41.

arınmış, secdeleriyle Rabbine en yakın yere ulaşmış, duygu yüklü bir ruh atmosferine girmiş ve henüz günah işlemeye fırsat bulamamıştır. Bu durumu elbette iyi değerlendirmek gerekir. Yapılacak en güzel şey, değer ölçümüz olan duaya sarılmak ve evrensel koroya katılıp Rabbimizi tesbih etmektir. İşte ilk dönemlerden günümüze kadar uygulanan namaz tesbihâtı; tesbih, hamd, tekbir, salâvat, esma-i hüsna gibi dua ve zikrin değişik şekil ve unsurlarının yanında, başlı başına bağımsız bir dua kısmını da ihtiva eder.

Kur'ân-ı Kerim'de namaz sonrası zikir ve duaya işaret ve teşvik eden ayetler olduğu gibi (Mu'min, 49/55, Hicr, 15/98), Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de, farz namazlardan sonra tesbihât yapmış ve ashabına da tavsiye etmiştir. Zaman zaman tesbihâtı oluşturan zikir ve duaların faziletine dikkat çekmiş, sayılarını belirtmiş, nasıl yapılacağına işaret etmiş ve yanlışlıkları düzeltmiştir. Konuyla ilgili birkaç hadis-i şerif zikretmek istiyoruz.

• Bir gün, Mekke'den Medine'ye hicret etmiş bazı fakir sahabîler Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek şöyle dediler: "Ey Allah'ın Resûlü! Zengin olan Müslümanlar, yüksek manevi dereceler kazanıp sürekli olan (Cennet) nimetlerine nail oluyorlar. Zira hem bizim gibi namaz kılıyor, oruç tutuyorlar hem de fazla malları olduğu için, onunla hacca ve umreye gidiyor ve sadaka veriyorlar." Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara şu cevabı verdi: "Size öyle bir şey haber vereyim ki, onu yaptığınızda, hem sizi sevap açısından geçmiş olanlara yetişirsiniz, hem sizden sonra gelenler size ulaşamaz, hem de içinde bulunduğunuz topluluğun en hayırlıları olursunuz; ancak size haber vereceğim şeyin aynısını yapacak olan istisna: Her (farz) namazdan sonra otuz üçer defa 'sübhanellah, elhamdülillah, Allahu Ekber' deyin." Ebû Dâvûd'un Sünen'inde nakledilen rivayette, daha sonra şöyle denilmesi emredilmektedir:

لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ
وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Allah'tan başka ilah yoktur, mülk O'nundur ve hamd O'na aittir. O'nun her şeye gücü yeter." Son cümle ise, "Böyle yapanların günahları deniz köpüğü kadar bile olsa Allah affeder." şeklindedir.[55]

Öyle anlaşılıyor ki; bu hadis-i şerifle birlikte namaz sonrası tesbihat da yaygınlık kazanmıştır. Bilindiği gibi, İslam'ın hüküm ve uygulamaları tedricilik prensibine göre nazil olmuş ve uygulanmış; zamanla da Müslümanların hayatlarında sağlam bir şekilde yerini almıştır.

• Hz. Âişe Validemiz, Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle dua ettiğini bildirmektedir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَفِتْنَةِ النَّارِ وَفِتْنَةِ الْقَبْرِ وَشَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ وَشَرِّ فِتْنَةِ الْغِنَى وَشَرِّ فِتْنَةِ الْفَقْرِ اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِمَاءِ الثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَنَقِّ قَلْبِي مِنْ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الْأَبْيَضَ مِنْ الدَّنَسِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ الْكَسَلِ وَالْهَرَمِ وَالْمَغْرَمِ وَالْمَأْثَمِ

'Allah'ım! Kabir azabından, cehennem ateşinin ve kabrin fitnesinden, Mesih-i Deccal'ın fitnesinden, hem zenginliğin hem de fakirliğin fitnesinden sana sığınırım. Allah'ım! Beyaz bir elbisenin kar ve suyla kirlerinden arındırılıp tertemiz hâle getirilmesi gibi Sen de benim hatalarımı temizle ve yıka. Allah'ım! Tembellikten, bunaklıktan, borçtan ve günahlardan sana sığınırım.'[56]

• Başka bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Akşam namazından sonra yedi defa, أَللّٰهُمَّ اَجِرْنِي

---

[55] Buharî, *Daavât* 18; Tirmizî, *Salat*, 185; Ebû Dâvûd, *İmaret*, 20.

[56] Buharî, *Cihad*, 25, *Daavât*, 36; İbn Mace, *Dua*, 3.

مِنَ ألنَّارِ 'Allah'ım beni cehennem ateşinden koru.' de.[57] Hz. Enes anlatıyor: 'Bir gün Allah Resûlü'nün huzurunda oturuyorduk. Yan tarafta bir adam namaz kılıyordu. Rükû, secde ve teşehhütten sonra (yani namazını bitirince) duaya başladı ve şöyle dedi:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْحَنَّانُ بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ياذا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ إِنِّي أَسْأَلُكَ

'Allah'ım! Bütün övgülerin sana ait olduğunu, senden başka ilah olmadığını, çok merhametli ve şefkatli olduğunu, gökleri ve yeri senin yarattığını, celal ve kerem sahibi olduğunu bilerek sana dua ediyorum. Ey Hayy u Kayyum olan Allah'ım, sadece senden diliyorum.' Bunu duyan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), 'Biliyor musunuz bu şahıs ne ile dua etti?" dedi ve cevaben şunu ekledi: "Allah'a yemin ederim kendisiyle dua edildiğinde kabul edilen, kendisiyle istendiğinde isteklerin verildiği Allah'ın en büyük ismi (ism-i a'zam) ile dua etti."[58]

• Hz. Sevban (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) namazını bitirince üç defa istiğfar eder ve şöyle derdi:

اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَام

Allah'ım! Sen selamsın, barış ve esenlik sendendir. Saygıya gerçekten layık olan sensin. Ey Celal ve ikram sahibi olan Allah'ım"[59]

Buraya kadar verilen malûmattan, günümüzde farz namazlardan sonra yapılan tesbihâtın hemen her kelimesinin ayet ve hadislere dayandığı açıkça görülmektedir. İlk dönemlerden beri, bazen müezzinler tarafından sesli olarak, bazen de cemaatin her ferdi tarafından sessiz olarak yapılan tesbihât, bazı âlimlerin hadis-i

57 Ebû Dâvûd, *Edeb*, 101; *Müsned*, IV, 234.

58 *Müsned*, VI, 461.

59 Müslim, *Mesacid*, 135; Ebû Dâvûd, *Vitir*, 25; *Müsned*, V, 275.

şerifleri değerlendirme kriterlerinden ötürü olsa gerek, İslam âleminin bazı bölgelerinde farklılıklar gösterse bile, bütünü Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) söz ve uygulamalarına dayanmaktadır. Tabii ki, engin bir ruh hayatı yaşayan mana erlerinin Cenâb-ı Hakk'la irtibatlarının seviyesine göre de bazı ifadeler seçmesi; özel virdler ve tesbihâtlar düzenlemesi de söz konusu olmuştur. Zira bir farz namazı kıldıktan sonra diğer namaz vaktine kadar yerlerinden kalkmayan nice zâkirler vardı ki, bu süreyi zikir ve tesbihle geçiriyorlardı. Elbette üç beş dakika içinde camiyi terk eden kişilerle aynı tesbihle yetinmeleri düşünülemezdi. Onlar da Efendimizden nakledilen birçok uygulamayı birleştirerek uzun uzun tesbihâtta bulundular. Bu arada Kur'ân ayetlerinden bazı bölümleri ve Allah'ın güzel isimlerini de tesbihâtlarına eklediler.

Tasavvuf ve tarikat ehlinin; mürit ve talebelerini manen yetiştirmek ve nefsin köleliğinden kurtarmak için tevhit kelimesi, Allah'ın güzel isimleri, salavât ve diğer değişik dualardan oluşan virtler okuttukları; bu arada zaman zaman topluca hatmeler yaptıkları bilinmektedir. Bu hatmeleri (zikir, ayin vb. isimler de verilmektedir) daha çok namazdan sonraki tesbihâtın ardından yapmaları, namaz sonrasının tesbih ve zikir için en uygun zaman dilimi olduğunu gösterdiği gibi, kişinin ruh hâletine uygun olarak farklı şekil ve dizilişlerle serbestçe tesbihât yapabileceğini de ortaya koymaktadır. Zira Allah'la irtibat, şekilden daha çok öze ve ihlâsa bakmaktadır.

Bazı gönül ehli âlimler ise, bütün Müslümanları bir tarikata benzeterek, namaz sonrası tesbihâtı bu tarikatın zikir ve virdi; Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem) bu zikrin serzakiri (zikrin başını çeken); her namaz vaktinde dünya çapında dizilen namaz saflarını da zikir hâlkaları olarak değerlendirmektedir. İnsanların yaptığı bu umumî zikre canlı-cansız bütün varlıkların bütün atom ve hücreleriyle katıldıklarını, dolayısıyla bütün kâinatın koro hâlinde teşekkür,

övgü, niyaz ve dileklerini Yüce Yaratıcılarına arz ettiğini düşünmekte, hissetmekte, görmekte ve anlatmaktadırlar.

Akşam Olduğunda

Güneş doğarken, sabahın ilk vakitlerini değişik dualarla taçlandıran Allah Resûlü, güneş batarken ve ortalığa karanlık çökerken de dua ederdi. Âdeta bu dualar, O'nun gündüzünün ve gecesinin kandilleri olurdu. Ve O, kandilleri yakmayı hiç ihmal etmezdi. Ezcümle şöyle derdi:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَمْسَيْتُ أُشْهِدُكَ وَأُشْهِدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ وَمَلَائِكَتَكَ وَجَمِيعَ خَلْقِكَ أَنَّكَ أَنْتَ اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ

"Allah'ım! Sen'den başka ilah olmadığına, birliğine ve şerikin olmadığına ve Muhammed'in Sen'in kulun ve Resûlün olduğuna, Sen'i, hamele-i arşını, meleklerini ve bütün mahlûkatını şahit tutarak akşamladım."[60]

Uykudan Önce

Uyku ölümün küçük kardeşidir.[61] İnsan, uykuya bu şuur içinde girmelidir. Zira bu, onun için dünyaya ait bir son olabilir. Öyle ise yatağa gafletle değil, uyanık bir şuur ve dikkatle girmelidir.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), yatağa girmeden evvel çoğu zaman şunları okurdu: Bakara sûresinin baş kısmı ve son üç âyeti (amenerResûlü),[62] Âyet'el-Kürsî,[63] Yâsîn sûresi,[64] Secde sûresi[65]

60 Bkz. Ebû Dâvûd, *Edeb*, 101.
61 Ebû Nuaym *Hilye*, VII, 90.
62 Darimî, *Fezailu'l-Kur'ân*, 14.
63 Tirmizî, *Fezailu'l-Kur'ân*, 2.
64 *Mecmau'z-Zevaid*, VII, 97.
65 Tirmizî, *Fezailu'l-Kur'ân*, 8.

ve Mülk sûresi.[66] Ardından üçer defa olmak üzere İhlâs ve Muavvizeteyn sûrelerini ve bir defa da Kâfirûn sûresini okur;[67] sonra da ellerini birleştirerek avucuna üfürür ve ellerini vücudunun ulaşabildiği her noktaya sürerdi.[68] Başka dualar da okuduğu, hadis kitaplarında rivayet edilmektedir.

Yatağına girdikten sonra da 33 defa 'Sübhanallah', 33 defa 'Elhamdülillah' ve 33 (bir rivayette 34) defa 'Allahu ekber' der; ardından da birçok dua okurlardı.[69] Bu dualardan biri de şudur:

اَللّٰهُمَّ إِنّي أَسْلَمْتُ نَفْسي إِلَيْكَ وَ فَوَّضْتُ أَمْري إِلَيْكَ وَ وَجَّهْتُ وَجْهي إِلَيْكَ وَ أَلْجَأْتُ ظَهْري إِلَيْكَ رَغْبَةً وَ رَهْبَةً إِلَيْكَ لاَ مَلْجَأَ وَ لاَ مَنْجا مِنْكَ إِلاَّ إِلَيْكَ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذي أَنْزَلْتَ وَ نَبِيِّكَ الَّذي أَرْسَلْتَ

"Yüzümü Sana çeviriyor ve işlerimi Sana havale ediyorum. Hem korkarak hem de ümit ederek sırtımı Sana dayıyorum. Senden ancak yine Sana sığınılır, başka sığınak yoktur. Allah'ım! İndirdiğin kitaba ve gönderdiğin Nebî'ye îmân ettim."[70]

Gece ve Seher Vaktinde

Dua; hemen her zaman ve pozisyonda yapılabilir. Ancak Kur'ân ve hadiste, seher vakitlerinde dua ve istiğfarda bulunulması tavsiye ve teşvik edilmiştir. Cennet ehli ve öte dünya nimetlerine nail olanlar anlatılırken, bu durum, özelikle hatırlatılmıştır: "*Sabredenleri, doğru olanları, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranları, Allah için (mallarını) harcayanları ve seherlerde istiğfar edenleri (Allah görmektedir)*" (Âl-i İmrân, 3/17), "*(Cennetlikler) geceleri pek az uyurlardı. Seherlerde istiğfar ederlerdi.*" (Zariyat, 51/17– 18)

66 Tirmizî, *Fezailu'l-Kur'ân*, 8.
67 Ebû Dâvûd, *Edeb*, 108; Tirmizî, *Daavât*, 22.
68 Tirmizî, *Daavât*, 21.
69 Buharî, *Daavât*, 11; Müslim, *Zikir*, 80.
70 Buharî, *Daavât*, 6-7; Tirmizî, *Daavât*, 16.

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), gece ibadet için uyandığı andan itibaren dua atmosferine girer ve âdeta bütün ibadetini dua ile süslerdi. O'nun gece ibadeti, duanın çeşitli tonları olan Kur'ân okuma, tazarru, istiğfar, niyaz ve gözyaşından ibaretti, demek mümkündür. Uyandığında, henüz abdest almaya gitmeden önce şu duayı okurdu:

"Allah'ım! Bütün övgüler sana aittir. Sen, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin sürekli kayyimisin, dizginleri senin elindedir. Yine bütün övgüler San'a aittir. Sen, yerin, göğün ve ikisi arasında bulunan her şeyin nûrusun. Yine bütün övgüler San'a aittir, Sen yer, gök ve ikisi arasında bulunan her şeyin yegâne sahibisin. Yine bütün övgüler sana aittir, Sen haksın, Sen'in va'din de haktır. (Ahirette) Sen'i görmek de haktır. Sözün haktır. Cennet ve cehennem de haktır. Peygamberlerin de haktır. Muhammed de haktır. Kıyamet günü de haktır.

Allah'ım! Ancak San'a itaat ettim, San'a inandım, San'a güvendim, San'a yöneldim, yalnız Sen'in yardımına dayanarak mücadele ettim. Aramızda yalnız Sen'i hakem kıldım. Allah'ım! Önce işlediğim ve sonra işleyebileceğim; gizli yaptığım, açıktan yaptığım bütün günahlarımı bağışla! Beni öne çıkaran ve geri bıraktıran, ancak Sen'sin. Allah'ım! Sen'den başka ibadete layık ilah yoktur. Güç ve kuvvet, ancak Allah'a dayanılırsa vardır."[71] Bu tür bir dua ile gece ibadetine başlamak sünnet olarak görülmüştür.[72]

Yatmadan evvel teslimiyetini Cenâb-ı Hakk'a arz eden Allah Resûlü: Daha uykudan kalkar kalkmaz yine teslimiyetini arz ve imanını ilân eder ve yeni bir güne böyle bir iman ve derin bir teslimiyet şuûruyla başlar. Bu duasını O, "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" diyerek bitirir. Zira insan, Cenâb-ı Hakk'ın güç ve

---

71 Buharî, *Teheccüd*, 1, *Tevhid*, 8, 24, 35; Müslim, *Salât*, 119, *Müsafirîn*, 199, *Zikir*, 70; Tirmizî, *Daavât*, 29, 32; Neseî, *Kıyamu'l-Leyl*, 90.

72 Aynî, *Umde*, VII, 166; Dehlevî, *Huccetullah el-Baliğa*, II, 42.

kuvvetine sığınmazsa, omzuna yüklenen ağır yüklerin altından kalkamaz.

Efendimiz, bu duygu ve düşünce içinde, böyle manevî bir atmosfer meydana getirdikten sonra, namaza durur ve gecenin siyah zülüfleri, O'nun gözyaşıyla ıslanır. O, bilhassa tek başına kıldığı nafile namazlarda, duayı çok yapmakta ve namazı da uzattıkça uzatmaktadır.[73] Namaza durunca Fatiha'dan önce şu duayı okur, zaman zaman daha başka ilavelerde de bulunuyordu: "Allah'ım! Senin ihsan ettiğine mâni olacak yoktur. Sen'in mâni olduğuna da lütfedecek yoktur. Sen'in verdiğin hükmü ne geri çevirebilecek ne de değiştirebilecek vardır. Sana karşı hiçbir şeref sahibine şerefi fayda vermez. Bütün şerefler ve ululuklar Sen'dendir."[74]

Kur'ân okurken azap ayeti geçtiğinde Allah'a sığınır, rahmet ayeti geçince de fırsatı ganimet bilip O'ndan rahmet ve mağfiret dilerdi. Rükû' ve secdeleri engin dua çeşit ve gözyaşlarıyla uzar giderdi. Ve karanlıkta nûr isteyerek şöyle derdi:

اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي بَصَرِي نُورًا وَفِي سَمْعِي نُورًا وَعَنْ يَمِينِي نُورًا وَعَنْ يَسَارِي نُورًا وَفَوْقِي نُورًا وَتَحْتِي نُورًا وَأَمَامِي نُورًا وَخَلْفِي نُورًا وَعَظِّمْ لِي نُورًا

"Allah'ım! Kalbimi nurlandır, gözlerimi nurlandır, kulaklarımı nurlandır, sağımı nurlandır, solumu nurlandır, önümü nurlandır, arkamı nurlandır, üstümü nurlandır, altımı nurlandır, bana nur ver, beni nur deryasına daldır Allah'ım!"[75]

Geceleri, gıyaplarında, ashabına dua etmeyi de ihmal etmezdi. Gıyabında başkası için yapılan dua, o kişiye günahsız bir dille dua etme şeklinde nitelendirilmiştir. Çünkü dua eden, işlenen

---

73 Buharî, *Teheccüd*, 16; Müslim, *Müsafirin*, 125.

74 Buharî, *Daavât*, 18, Müslim, *Salât*, 94.

75 Müslim, *Müsafirîn*, 181, 187, 191; Nesaî, *Tatbik*, 63; *Müsned*, I, 184, 343.

günahtan sorumlu değildir. Ebû Said el-Hudrî (radıyallahu anh), "Bir gün, akşamdan sabah fecir doğuncaya kadar Resülullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) gece ibadetini gözledim. 'Allah'ım! Osman b. Affan... Ben ondan razıyım.' diye dua ettiğini gördüm." diyor.[76] Enes b. Mâlik de geceleri birbirlerine şöyle dua ettiklerini söyler: "Allah size iyi kişilerin namazını ihsan etsin. Onlar ki, gece ibadet eder, gündüz oruç tutar ve günah işlemezler."[77]

Seher vakti ise istiğfar zamanıdır. "*Onlar seherlerde istiğfar ederlerdi*" (Zariyat, 51/18). Yani onlar az uyuyup, çok ibadet etmelerine rağmen, sanki gecelerini günah içinde geçirmişler gibi, seherlerde uzun uzun tevbe ve istiğfar ederlerdi. Bu, onların haşyetlerinin ve yaptıkları ibadete aldanmadıklarının da göstergesidir.[78]

Sonuç

Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) –eğer varsa– gelmiş geçmiş bütün günahları affedilmişti. (Fetih, 48/2) Buna rağmen gün içinde sık sık tevbe istiğfar eder ve "Allah'ım! Bana mağfiret ve merhamet et, şüphesiz Sen merhametlilerin en merhametlisisin." derdi. Konuyla ilgili bir hadis-i şerifte şöyle buyuruyor: "Gerçek şu ki, bazen kalbime bulanıklık çöküyor. Ve şüphesiz ki ben, Allah'a günde yüz defa istiğfar ederim."[79] Bu hadis-i şerif şu şekilde yorumlanmıştır:

1. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) manevî derecelerinde devamlı yükselmekteydi; bir makamdan daha üst makamlara yükseldikçe, evvelki makamdan ötürü istiğfar ederdi.

2. Kul ne kadar büyük âlim olursa olsun ve ubudiyet makamlarından hangisinde bulunursa bulunsun, onun bu hâli, Allah'ın

76 Ebû Ca'fer Ahmet et-Taberî, *er-Riyadu'n-Nedire fi Menakibi'l-Aşere*, III, 29.
77 Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 34.
78 Alûsî, *Ruhu'l-Maanî*, XXVII, 8.
79 Müslim, *Zikir*: 41; Ebû Dâvûd, *Vitir*: 26.

kibriya ve celaliyle karşılaştırıldığında yeterli görülemez. İşte Cenab-ı Hakk'ın Efendimiz'e hitaben, "*Bil ki, Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve hem kendi günahların hem de mümin erkek ve mümin kadınların günahları için istiğfar et!*" (Muhammed, 47/19) buyurmasındaki sır da budur. Zira Efendimiz'in makamları ne kadar yüksek olsa da, kendisine devamlı olarak daha yüksek makamlar gösterilmekte ve O, önceki makamların Allah'a lâyık bir kulluk makamı olmadığını anlayarak devamlı istiğfar etmekteydi.

Kâinatın Efendisi'nin durumu bu şekilde ise, bizim binlerce günahlar, bazen şirkin eşiğine sürükleyen söz ve düşüncelerimizle lebalep dolu günlerimizde kaç defa tevbe-istiğfarla yıkanmamız gerektiği teemmül edilmelidir.

EFENDİMİZ'İN NAMAZ GÜNLÜĞÜ

Namaz sadece insanların değil, melekler dâhil canlı-cansız bütün varlıkların ibadetidir. Durum böyle olmakla beraber, sadece insan namazın bütün rükünlerini tam olarak yerine getirebilmektedir. Diğer varlıklar, namazın bir veya birkaç rüknü ile mükelleftirler. Meselâ, meleklerden bir kısmının kıyamda oldukları, bir kısmının da rükûda oldukları rivayet edilmektedir. Bu durum, sadece insanın iradeli bir şekilde Allah'a tam bir kulluk sergileyebileceğini ve belki de bu nedenle insanın diğer varlıklardan üstün olduğunu göstermektedir.

Namaz, dinin direğidir. O olmadan diğer ibadetlerin bir kıymeti olmayacaktır. Namazsız bir adam, direksiz, sütunsuz bir binaya benzer ve onun yıkılıp gitmesi an meselesidir.

Namaz, imandan sonra gelen en büyük hakikattir. Allah, pek çok yerde, imandan hemen sonra namazdan bahseder. Müminleri tarif ederken hep, "iman eden ve salih amel işleyen" kelimelerini sarf eder. Salih amelin başı ise, namazdır. Pek çok yerde de, imandan sonra direkt namazı dile getirir. Allah daha Bakara suresinin başında müminleri 'gayba iman edenler ve namazı dosdoğru kılanlar' şeklinde tarif eder.

Namaz, müminin miracıdır. Derinlemesine bir aşk u şevk içinde Allah'ın huzurunda bulunmanın şuurunda olmaktan, onu Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) arkasındaki cemaat içinde kıldığını hissetmeye; doğrudan doğruya kendisini meleklerin safları arasında görmekten, Arş'ın örtüsüne alnını koyuyor gibi onu eda etmeye varıncaya kadar geniş bir yelpazede namazı duyma şekilleri vardır. İnsanın buna muvaffak olmasının şart-ı evveli, namazı tıpkı bir Miraç veya Miraç'ın gölgesidir. Zira o, sadece yatıp kalkmaktan ibaret bir hareketler topluluğu değildir.

Namaz kılmak, bir tesbih, bir tazim ve bir şükürdür. Namaza duran kimse, kendi kusurunu, günahını, küçüklüğünü; Allah'ın kusurdan, aczden uzak olduğunu ve büyüklüğünü hatırlayarak 'sübhanallah' ve 'Allahuekber' der. Allah'ın sonsuz nimetine karşı sonsuz şükür gerekir. Fakat bu şükür mümkün değildir. Ancak, insan niyetiyle ve niyetini mümkün olduğunca amele dökerek bu şükrü yerine getirebilir. Bu da, sağlam bir kulluk ve devamlı ibadetle olur. Kulluğun ve ibadetlerin özü ise namazdır. Namazda 'elhamdülillah' kelimesi bu şükrün dil ile ifadesidir.

Namaz kılmak, hem çok kolay hem de çok kârlı bir ticarettir. Beş vakit namaz, günün yirmi dört saatin sadece bir saatini alır, fakat ebedi bir cennet hayatını insana müjdeler.

Namaz, günde beş defa Allah'a hesap vermenin adıdır. Bize çok değerli bir sermaye verilmiştir. Bu sermaye ömürdür. Ömrün de kendine göre bir hesabı vardır. Mümin, her an yaşadığı hayatın hesabını verme şuuruyla yaşamalıdır. Bu şuuru, her zaman canlı tutacak olan da beş vakit namazdır.

Namaz, günde beş defa insanın, Yüce Huzur'da küçüklüğünü hissetmesidir. Günde beş defa Allah'ın huzurunda el pençe divan duran insan, elbette kendi küçüklüğünü hatırlayacak neye ihtiyacı varsa, her şeye gücü yeten, her şeyi elinde bulunduran Allah'tan isteyecektir.

Namaz, günde beş defa günahlardan arınmadır. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) buyuruyor: "Beş vakit namaz, herhangi birinizin evinin önünden akan ve günde beş defa yıkandığı suyu bol bir nehre benzer. Allah, beş vakit namaz sayesinde, günahları yok eder."[80] Namaz, insanı bütün kötülüklere karşı koruyan bir siperdir. Cenab-ı Hak, şöyle buyuruyor: "*Hiç şüphe yok ki namaz, insanı çirkin işlerden ve haramlardan alıkoyar.*" (Ankebût, 29/45)

Evde Namaz

Farz namazları cemaatle kılmaya azami derecede gayret eden Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), nafile namazlarını daha çok evinde kılmayı tercih eder ve şöyle buyururdu: "Ey İnsanlar! Evinizde de namaz kılınız. Zira farz namaz dışındaki namazların en makbûlü, insanın evinde kıldığı namazdır."[81]

Farz namaz, her müslümanın yerine getirmesi zarûrî bir ibâdet olduğu için açıktan kılınması ve insanların bu ibadete daha sağlam bir şekilde yöneltilmesi gerekmektedir. Bu nedenle açıktan ve büyük bir cemaat şuuru içinde edâsı daha uygundur. Nafile namazlar ise insanların iradesine bırakılmış ihtiyârî ibâdetler olduğundan, Allâh'a vuslat yolunda yarışan kimselerin riyâ ve süm'a handikaplarını daha kolay aşabilmeleri, evlerinde gizli olarak ibâdet etmelerine bağlıdır. Bu hususta diğer bir nokta da, evlerin namazla şereflenmesi ve bereketlenmesidir. Cemaatle namaza çok önem veren Müslümanların, evlerini namaz kılınmayan yerler hâline getirmemeleri de istenmektedir. Bu konuda müminleri uyaran Peygamber Efendimiz, (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: "Namazınızın bir kısmını evlerinizde kılınız da oraları kabirlere çevirmeyiniz."[82]

---

80 Buharî, *Mevakit*, 6; Müslim, *Mesacid*, 283; Tirmizî, 80.

81 Buhârî, *Ezân* 81; Müslim, *Müsâfirîn* 213.

82 Buhârî, *Salât* 52; Müslim, *Müsâfirîn* 208.

Namaz Çeşitleri

Birçok ibadette olduğu gibi, namaz da farz, vacip ve nafile şeklinde üçe ayrılır. Her gün kılınan beş vakit namaz ve cuma namazı farz namazlardır. Vitir ve bayram namazları vacip, diğer namazlar ise nafile namazlardır. Farz ve vacip namazlarla ilgili açıklamaları, ilmihal kitaplarına ve konuyla ilgili diğer kaynaklara havale edip aşağıdaki satırlarda, genel olarak Efendimiz'in kıldığı ve kılmasını tavsiye ettiği nafile namazlardan söz etmek istiyoruz.

Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem), farz veya vacib namazlar dışında kıldığı ve kılınmasını tavsiye ettiği namazlara nafile namaz denir. Konuyla ilgili eserlerde rastlayabileceğimiz nafile, sünnet, tatavvu ve müstehap gibi kelimeler yaklaşık aynı anlamda kullanılır. Nafile namazları birkaç grupta incelemek mümkün ise de, biz Efendimiz'in bir gün içinde kıldığı nafile namazlardan söz etmek istiyoruz. Teravih, istihare, hacet, yolculuk, istiska (Allah'tan yağmur isteme), küsuf (güneş tutulması), husuf (ay tutulması) gibi namazlar konumuzun dışında kalmaktadır. Bu namazlar hakkında bilgi edinmek isteyenler konuyla ilgili kaleme alınmış eserlere müracaat edebilirler.

Efendimiz'in hemen her gün kıldığı namazları dört ana gruba ayırmak mümkündür:

Farz Namazlara Bağlı Olanlar

Farz namazlara bağlı olan nafileler, kendi aralarında iki gruba ayrılırlar:

Müekked Sünnetler

Cuma dahil beş vakit farz namaza bağlı olarak kılınan namazların bir bölümü müekked sünnettir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), bunları bir hadis-i şerifte şöyle sıralıyor: "Her kim bir gün ve

gecede, farz namazlar dışında on iki rekât namaz kılarsa, Allah Teâlâ ona cennette bir ev bina edecektir. Bunlar şu namazlardır: Sabah namazından önce iki rekât, öğleden önce dört rekât, öğleden sonra iki rekât, akşamdan sonra iki rekât ve yatsıdan sonra iki rekât."[83]

Diğer bazı hadis-i şerifler de şöyledir: "Sizi atlar kovalasa da sabah namazının iki rekât sünnetini terk etmeyin."[84] "Sabah namazının iki rekâtı sünneti dünyadan ve dünyada bulunan her şeyden daha hayırlıdır."[85] "Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) öğleden önce dört, sabah namazından önce de iki rekât namaz kılmayı terk etmezdi."[86] "Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) cuma namazından önce dört, cuma namazından sonra dört rekât namaz kılar, rekâtlar arasını selâm ile ayırmazdı."[87]

Gayri Müekked Sünnetler

İkindi ve yatsı namazlarından önce kılınan dörder rekâtlık sünnetlerdir. Efendimiz, bu namazlar hakkında şöyle buyurmuştur: "İkindi namazından önce dört rekât namaz kılan kimseye Allah rahmet etsin."[88] "Hz. Peygamber, yatsıdan önce dört rekât namaz kılardı."[89]

Günün Belli Vakitlerinde Kılınan Nafileler

Evvâbin Namazı

İki, dört veya altı rekât olarak kılınabilir. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), akşam namazından sonra altı rekât namaz kılanın

83 Tirmizî, *Salât*, 189; Nesâî, *Kıyâmül-Leyl*, 66; İbn Mâce, İkâme, 100.
84 Ahmed b. Hanbel, *Müsnet*, II, 405.
85 Müslim, *Misâfirîn*, 96, 97; Tirmizî, *Salât*, 190.
86 Nesâî, *Kıyâmü'l-Leyl*, 56.
87 Zeylaî, *Nasbur-Râve*, II, 206.
88 Tirmizî, *Salât*, 301.
89 Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*, III, 18.

evvâbînden sayılacağını bildirmiş ve arkasından şu ayeti okumuştur: "*Eğer siz iyi olursanız, şunu iyi bilin ki Allah kötülükten yüz çevirerek tevbeye yönelenleri (evvâbîn) son derece bağışlayıcıdır.*" (İsrâ,17/25)[90]

İşrak Namazı

İşrak namazı, Güneş bir iki mızrak boyu yükseldikten, yani güneş doğduktan kırk-elli dakika sonra kılınır. Saati olmayan bir kimse, çenesini göğsüne yapıştırarak güneşe bakar, şayet güneşi bu vaziyetteyken göremiyorsa, kerahet vakti çıkmıştır. Bundan sonra artık İşrak namazı kılınabilir.

İşrak namazı iki rekâttır. Bu namazın fazileti hakkında Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: "Bir kimse sabah namazını cemaatle kıldıktan sonra oturup güneş doğuncaya kadar zikir ile meşgul olsa, güneş doğunca da iki rekat namaz kılsa, bir nafile hac ve umre sevabına nail olur."[91]

Kuşluk Namazı

Kuşluk namazı için en uygun zaman, güneşin yükselmeye başladığı, deve yavrularının artık sıcaktan gezemez olduğu zamandır. Nitekim bir hadis-i şerifte: "Kuşluk namazı, deve yavrusunun ayakları sıcaktan kızdığı zamandır."[92] buyrulur. Bu ifadelerden, kuşluk vaktinin işraktan bir müddet sonra olduğu anlaşılmaktadır. Bu vakit zevale yirmi dakika veya yarım saat kalıncaya kadar devam eder.

En azı iki rekât olup, dört veya sekize kadar kılınabilir. Hz. Âişe Validemiz'den şu bilgi aktarılmıştır: "Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) kuşluk namazını ikişer ikişer, dört rekât olarak kılar,

---

90 İbn Kesîr, Tefsîr; V, 64, 65.

91 İhyâ, I. 336.

92 Müslim, *Misâfirîn*, 143

birinci selamdan sonra dünya sözleri konuşmazdı."[93] Müslim'in rivayeti ise şöyledir: "Hz. Peygamber kuşluk namazını dört rekât olarak ve Allah'ın dilediği kadar ilavede bulunarak kılardı."[94]

Allah'ın; insanın her organını, her eklemini sağlıklı kılması, büyük bir nimettir ve O'na hamdedilmesini gerektirir. Hz. Ebû Zer (radıyallahu anh), Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hamdin yollarından birisinin kuşluk namazı kılmak olduğuna dair beyanını bize şöyle aktarıyor: "Bir kimse kuşluk namazının iki rekatına devam etse, günahları deniz köpüğü kadar çok olsa bile affolunur."[95]

Bazı Durumlarda Kılınan Namazlar

Abdest Namazı

Abdestten veya boy abdestinden hemen sonra, vakit elverişli ise, iki rekât abdest namazı kılınması menduptur. Efendimiz şöyle buyuruyor: "Her kim abdest alır, abdesti güzel yapar, sonra kalkıp iki rekât namaz kılarsa ve bu iki rekâta kalbiyle yönelirse, o kimseye cennet vacib olur."[96]

Tahiyyet'ül-Mescid Namazı

Mescidi selamlamak anlamına gelir. Mescide giren kimsenin, mescidin Rabbine selam vermek ve O'nu yüceltmek amacıyla iki rekât namaz kılması menduptur. Eğitim vb. sebeplerle sık sık mescide girip çıkmak zorunda olan kimselerin bu namazı ilk girişte bir kere kılması yeterlidir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Sizden her kim mescide girerse iki rekât namaz kılmadan oturmasın."[97]

---

93 es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, II, 16.

94 Müslim, *Müsafirîn*, 78, 79.

95 Tirmizî, *Vitr*, 15.

96 Buhârî, *Vüdû*, 24; Müslim, *Tahâre*, 5, 6,17; Ebû Dâvûd, *Tahare*, 65.

97 Buhârî, *Salât*, 60, *Teheccüd*, 35; Müslim, *Müsafirîn*, 69, 70.

Diğer Nafile Namazlar

Tesbih Namazı

Efendimiz; dört rekât olarak kılınan bu namazın her gün, bu olmazsa cuma günü, bu olmazsa ayda veya yılda bir kere; başka rivayette, ömürde bir defa kılınmasını tavsiye etmiştir.[98] Bu namazda üç yüz kere şu tesbih duası okunur: "Sübhanallahi vel-hamdü Lillâhi ve lâ ilâhe illallâhü vellahü ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil-aliyyil-azîm " Namaz, adını da bu tesbihten almıştır.

Teheccüd Namazı

Gece ibadetinin bazı özellik ve güzelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

a. Bizden Önceki Ümmetlerde de Vardı

Allah; ehl-i kitaptan, ayetlerini inkâr eden, haksız yere peygamberleri öldüren, dolayısıyla isyan edip haddi aşanlardan söz ettikten sonra şöyle buyuruyor: "*Hepsi bir değildir; ehl-i kitap içinde, gece saatlerinde ayakta durup Allah'ın ayetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır.*" (Al-i İmran, 3/113) Bu kişileri, ayetin nüzûl sebebinde adı geçen Abdullah b. Selam (43/663) ve benzerleriyle sınırlı tutmayı gerektirecek herhangi bir ifade veya işaret bulunmamaktadır.[99] Diğer taraftan Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) "Size gece namazını tavsiye ediyorum; şüphesiz o, sizden önceki salih kulların âdetidir, sizin için de Rabb'inize yakınlık, günahlarınıza kefaret, hatalardan selâmet ve bünyeyi hastalıklardan koruma vesilesidir."[100] şeklindeki kutsî beyanları; gece ibadetinin bizden önceki ümmetlerde, özellikle de seçkinleri arasında, yapılageldiğini açıkça göstermektedir.

---

98 Tirmizî, *Vitir*,19; İbn Mâce, *İkame*,190.
99 Bkz. Taberî, *Tefsir*, III, 402.
100 Tirmizî, *Daavât*, 101.

Abdullah b. Mesud şöyle der: "Tevrat'ta, 'Allah, gece yanları yataklarından uzaklaşanlar için, öyle mükâfatlar hazırlamıştır ki, onları ne bir göz görmüş, ne bir kulak duymuş, ne de herhangi bir insanın hayalinden geçmiştir. Bunu, Allah'a yakın olan melekler de bilmez, nebiler de...' ifadeleri yazılıdır."[101]

Zebur'da geçen şu ayetler de, gece ibadeti adına mânidardır: "Kulum! Beni gece karanlığında bulursun. Çünkü sana en yakın olduğum anlardır. Beni ara, bulursun!"[102] Hz. İsa (aleyhisselâm) da, "Gece ve gündüz iki (amel) sandığıdır. Onlarda neyi koruyacağınıza dikkat edin! Gece ne yapılması gerekiyorsa onu; gündüz de ne yapılması gerekiyorsa onu yapın." der.[103]

b. Allah'a Şükretme Yollarından Biridir

İbadetle ulaşacağı hiçbir makam kalmayan Son Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), ibadetlerini, böylesine yüce bir nimetle kendisini ödüllendiren Allah'a, şükrünü ifade için sergilemiştir. Ve bu ibadetler arasında, gece ibadeti ilk sıralarda bulunmaktadır. Nitekim konumuzun temel taşı olan "Şükreden bir kul olmayayım mı?" cümlesi, ayaklar şişinceye kadar yapılan, bir gece ibadeti sonrasında söylenmiştir. Olayı, soruyu soran Hz. Âişe Validemizden dinleyelim: "Allah Resûlü, gece namaz kılmak için iki ayağı şişene kadar ayakta dururdu. Kendisine, 'Ya Resûlallah! Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır. (Fetih, 48/2) Buna rağmen ibadet konusunda niye kendini bu kadar zorluyorsun?' denilince, 'Ben Allah'ın bu mağfiretine karşı şükreden bir kul olmayayım mı?' cevabını verirdi."[104] Bu tavır ve ifadesiyle Hz. Peygamber, gece ibadetini, müracaat edilecek şükretme yollarının en önemlilerinden biri sayılmaktadır.

---

101 Taberanî, ve Hakim'den naklen Alûsî, *Ruhu'l-Maanî*, XXI, 132.
102 Zebûr'dan naklen İ. Hakkı, *Marifetname*, 312.
103 İbn Receb, *Camiu'l-Ulum ve'l-Hikem*, II, 186.
104 Buhrî, *Teheccüd*, 6; Müslim, *Münafikîn*, 78-79; Tirmizî, *Salât*, 187.

c. Allah'ın Sevgisini Kazandırır

Buharî şarihi Kastalanî (923/1517), isim vermeden seleften büyük bir zatın şu sözünü aktarır: "Cenab-ı Hakk bazı sıdk ve ihlâs sahiplerine şöyle ilham buyurmuştur: Birtakım kullarım vardır ki, onlar bana ibadet ederler, ben de onları severim. Onların bana aşk ve iştiyakları vardır, ben de onlara muştakım. Onlar beni zikrederler, ben de onları mağfiret ederim. Ey mü'min kulum! Sen de onların yolunda gidersen seni de severim. Şimdi mümin kul soruyor:

– Bu sevgili kullarının şiar ve alâmetleri nedir, Ya Rabbi? Cenab-ı Hakk şöyle cevaplıyor:

– Bu sadık kullarım kuşların yuvalarına iştiyakı gibi, akşamı özlerler. Gece karanlığı çökünce Dergâh-ı Uluhiyyet'ime karşı namaza dururlar, yüzlerini secdegâha sürerler. Bana kendi kelamımla münacatta bulunur, nimetlerime şükrederler. Bunlara ilk ihsanım, onların kalplerine zülâl-i rahmetimden saçmaktır; ben onları nasıl tanıyorsam, onları da feyzimden yakînen haberdar etmektir."[105]

d. Davetçinin Vazgeçilmez İbadetidir

Tarih boyunca iyiye, güzele, doğruya çağıran kimseler, çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu zorlukların en büyüğünü, şüphesiz, peygamberler çekmiş ve birçoğu canlarından olmuştur. (Örnek olarak bkz. Bakara, 2/61, 91; Al-i İmran, 3/21,181; Nisa, 4/155) Çünkü onların çağrısı, toplumu, fıtrata aykırı bütün kural ve oluşumlardan temizlemeyi hedeflemiştir. Söz konusu kural ve oluşumlarla ayakta kalan ve toplumun kanını emen, özellikle aristokrat sınıf, peygamberlere baş kaldırmış ve çilenin her türlüsünü onlara reva görmüştür.

Peygamberlerin lideri ve en ağır sözün taşıyıcısı (Müzemmil, 73/5) Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem), özellikle Mekke Döneminde çektiği psikolojik ve fizikî çileleri kalemler yazmaktan âcizdir!

---

[105] Kastalanî, *İrşadu's-Sarî Li Şerhı Sahihi'l-Buharî*, II, 74.

Ulu'l-Azm olan Nebi'nin "*Yardımın ne zaman, Allah'ım!*" (Bakara, 2/214) diyecek kadar sıkışmış olması, çektiği çileleri çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir. İlk Müslümanlar da, derecelerine göre, bu çilelerden pay almışlardır. Bir taraftan, insanlığın fıtrattan kaçışıyla oluşan kargaşa, bir taraftan yüklenilen ağır söz, bir taraftan çileler, bir taraftan da ilk Müslümanların çektiklerinin verdiği üzüntü... Evet, bütün bunların altından kalkabilmek için, maddeten, özellikle de manen çok güçlü olmak gerekmektedir.

İşte bunları göğüslemek için Allah'ın gösterdiği çare: "*Ey örtüsüne bürünen! Geceleyin kalk (ibadet et); yalnız gecenin birazında (uyu). Gecenin yarısında (kalk), yahut bundan biraz eksilt. Veya bunu arttır ve ağır ağır Kur'ân oku. Doğrusu biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız. Gerçekte gece kal(kıp ibadet et)mek, daha oturaklı ve (geceleyin okumak) daha etkilidir. Çünkü gündüz, senin uzun süre uğraşacağın şeyler vardır. Rabbinin adını an ve her şeyden kalbini boşaltarak bütün gönlünle O'na yönel. (O), doğunun ve batının Rabbidir. O'ndan başka ilah yoktur. Yalnız O'nu vekil tut. Onların dediklerine sabret ve güzelce onlardan ayrıl. Beni ve o nimet sahibi yalanlayıcıları baş başa bırak ve onlara biraz mühlet ver.*" (Müzemmil, 73/1– 11)

Bu ifade ve tatbikatlardan, gece yapılacak ibadet, istiğfar, tazarru ve düşüncenin, manevî güç ve direnç sağlamada en etkili yol, hatta Razi'ye (h. 606/m. 1209) göre tek yol[106] olduğu; ilahî yardım ve lütufların gelmesine vesile olacağı; iyiye, güzele, doğruya davet eden her şahsın karşılaşacağı zorlukları aşmak için, aksatmadan bu ibadete devam etmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Hele bu, İslam'a davet ise, bu yolun yolcusunun, gece karanlığında Rabb'iyle baş başa kalıp namaz kılması ve zafer için yalvarıp gözyaşı dökmesi, davasındaki samimiyetin en belirgin ölçüsü olmalıdır!

---

[106] Razî, *Mefatîh*, XXX,174.

e. Hem Berzah Hem de Kıyamet Azığıdır

Mahşer meydanında, kolay bir hesaptan (İnşikak, 84/8) geçmek en mühim aşamadır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), gece ehline bu müjdeyi de veriyor. "Allah, bütün insanları mahşer meydanında toplayınca, bir münadi, 'Yanları yataklarından uzaklaşanlar nerede?' (Secde, 32/16) diye seslenir. Çok az olan bu kimseler kalktıktan sonra, (yani kolay bir hesaptan geçip cennete girdikten sonra), artık diğer insanların sorgusuna başlanır."[107]

Rekât Sayısı

Teheccüd namazının rekât sayısı, farz namazlar gibi kesin ve sabit değildir. Önce konuyla ilgili ve çoğunluğu Hz. Âişe'nin rivayet ettiği bazı hadisleri kaydedelim: "Hz. Peygamber'in gece namazı 13 rekâttı.[108] Sabah namazının sünneti hariç, Efendimiz geceleri 7, 9 ve 11 rekât kılardı.[109] Sabah namazının sünneti ve vitir dahil olmak üzere 13 rekât kılardı.[110] Hz. Peygamber, geceleri 11 rekât kılardı. Bunlardan bir rekâtı vitirdi.[111] Hz. Peygamber, ne ramazan ayında ne de diğer aylarda, 11 rekâttan fazla gece namazı kılmamıştır.[112] Efendimiz, gece 7 ve 9 rekât kılardı.[113] Hz. Peygamber, arada oturmadan sekiz rekât kılardı. Sonra selam verirdi. Ardından iki rekât daha kılıp selam verirdi. Sonra da bir rekât kılardı. Toplam 11 rekât eder. Yaşlandığı zaman, biraz da kilo almıştı, 7 rekâtla vitir namazı kılardı. Sonra oturarak iki rekât kılardı, toplam 9 rekât olurdu.[114]

---

107 İbn Kesir, *Tefsir*, III, 470; Beyhakî'den naklen Münzirî, *Terğîb*, I, 425.
108 Buharî, *Teheccüd*, 9; Tirmizi, *Salât*, 326.
109 a.g., a.y.
110 a.g. a.y.
111 Tirmizi, *Salât*, 325.
112 a.g. a.y.
113 a.g. a.y.
114 Nesaî, *Kıyamu'l-Leyl*, 1, 18.

Bu rivayetleri değerlendiren ilim adamları, Hz. Peygamber'in genel olarak vitir dâhil 11 rekât kıldığını; 13 rekât diyenlerin sabah namazının sünnetini, 15 rekât diyenlerin ise yatsının da son sünnetini kattıklarını söylemişlerdir. Neticede, Hz. Peygamber'in en çok ve genellikle 8 rekât teheccüd namazı kıldığı ortaya çıkmaktadır. Son hastalığı döneminde 7 rekât kıldığı şeklindeki rivayet esas alınır ve vitir namazı da 3 rekât düşünülürse en az 4 rekât teheccüd kıldığı tespit edilebilir. "*Geceleyin teheccüd kıl.*" (İsrâ, 17/79) ayetindeki ba'ziyet bildiren min harfi, "Kolayınıza geldiği kadarıyla okuyun (namaz kılın)." ayetinin verdiği genişlik ile "Kim hanımını uyandırır ve beraber iki rekât namaz kılarlarsa, zikreden erkek ve kadınlardan sayılırlar." hadisi göz önüne alınınca, teheccüdün en azının iki rekât olduğunu söylemek gerekir. Zaten bir namazın en az iki rekât olabileceği, cumhurun görüşüdür.[115]

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751), Hz. Peygamber'in günlük kıldığı namazın rekât sayısı hakkında şöyle der: "Allah Resûlünün farz, sünnet-i ratibe, gece namazı olmak üzere, gece ve gündüz (24 saatte) kıldıkları namazın rekât sayısı kırktır. O, bütün hayatı boyunca günlük bu kırk rekât namazı korumuştur ki, 17 rekât farz, 10 veya 12 rekât ratibe, 11 veya 13 rekât teheccüd namazıdır. Her mümin, hayatının son demine kadar bu namazlara devam etmelidir. Bir ev sahibinin, gece gündüz kırk defa kapısını çalan bir kimseye, icabet etmesindeki çabukluğu ve kapısını açmaktaki gayreti düşünülsün; sonra da her zaman ve durumda yardımcımız olan Rabbimizin sayısız lütuf ve yardımları düşünülsün! Rabbimizin dualarımızı kabul etmesine, bizi dergâh-ı ulûhiyetinden ümitsiz geri çevirmesine ihtimal verilir mi"[116]

---

115 Aynî, *Umde*, II, 180, Saharenfurî, *Bezlu'l-Mechûd*, VII, 96; Muhammed Tarık, *Amelu'l-Müslim*, 275.

116 İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zadu'l-Maad*, I, 303.

Namaz Tabloları

• Hz. Âişe Validemiz anlatıyor: "Bir gece uyandığımda, Allah Resûlü'nü yanımda göremedim. Aklıma, diğer hanımlarından birinin yanına gitmiş olabileceği ihtimali geldi. El yordamıyla etrafı yokladım. Elim ayağına dokundu. O zaman Allah Resûlü'nün namaz kılmakta olduğunu anladım, başı secdedeydi. Kulak verdim, hıçkıra hıçkıra ağlıyor ve şöyle yakarıyordu: "Allah'ım! Senin gazabından Senin rızana sığınırım. İkâbından affına sığınırım. Allah'ım! Başka değil, Senden yine Sana sığınırım. Zâtını senâ ettiğin ölçüde, Sen'i senâ etmekten âciz olduğumu itirâf ederim." "Senin komşuluğun, yakınlığın, azizliktir. Senin senâ ve övülmen, yücedir. Senin ordun mağlup edilemez. Sen vaadettiğin şeyde, va'dinden dönmezsin. Senden başka ilah, Senden başka ma'bûd da yoktur."[117]

• Hz. İbni Mes'ûd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Allah Resûlü'yle beraber gece namazı kılmaya azmettim. Geceyi O'nunla geçirecek ve O'nun yaptığı ibadeti ben de yapacaktım. Namaza durdu, ben de durdum. Fakat bir türlü rükûa gitmiyordu. Bakara sûresini bitirdi, "Şimdi rükûa gider.", dedim; fakat O, devam etti; sonra Âl-i İmran'ı, sonra da Nisâ sûresini okudu ve ardından rükûa vardı. Namaz esnasında o kadar yoruldum ki, bir ara aklıma kötü düşünceler geldi." Dinleyenler arasından biri sordu: "Ne düşünmüştün?" İbn-i Mes'ûd (radıyallahu anh): "Namazı bozup, O'nu namazıyla baş başa bırakmayı düşünmüştüm," dedi.[118]

• Bir gün Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabı ile birlikte mescitte namaz vaktini beklerken adamın biri kalktı ve:

– Ey Allah'ın Resûlü! Ben bir günah işledim, dedi. Resûl-i Ekrem adama cevap vermedi. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) namazını bitirdikten sonra aynı adam yine kalktı ve önceki sözünü tekrarladı. Peygamberimiz sordu:

---

117 Müslim, *Salat*, 222; Ebû Dâvûd, *Salat*, 148, *Vitir*, 5; Tirmizî, *Daavât*, 75.
118 Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 203.

– Sen şu namazı bizimle kılmadın mı? Ve onun için güzelce abdest almadın mı?"

Adam:

– Evet, ey Allah'ın Resûlü dedi. Resûl-i Ekrem bu defa:

– İşte o namaz işlediğin günaha kefâret olur", buyurdu.[119]

• Mûte gazasına gitmek üzere hazırlanan Abdullah bin Revâha, Efendimiz'in yanına geldi. Vedalaşırken:

– Ey Allah'ın Resûlü! Bana hemen ezberleyeceğim ve aklımdan hiç çıkarmayacağım bir şey tavsiye buyur, dedi.

Peygamber Efendimiz:

– Sen yarın Allah'a pek az secde edilen bir ülkeye varacaksın. Orada secdeleri, namazları çoğalt." buyurdu. Abdullah b. Revâha:

– Ey Allah'ın Resûlü! Bana nasihatini artır!' dedi. Sevgili Peygamberimiz bu defâ,

– Allah'ı dâimâ zikret! Çünkü Allah'ı zikir, umduğuna ermende sana yardımcı olur!" buyurdu.[120]

• Ebû Hureyre'den (radıyallahu anh) rivayet edildiğine göre, Efendimiz şöyle buyurdu: "Birtakım melekler geceleyin, diğer birtakımı da gündüz vakti birbiri ardınca gelip sizin aranızda bulunurlar. Onlar sabah namazı ile ikindi namazında bir araya gelirler. Geceleyin aranızda kalmış olanlar Allah'ın huzuruna çıkarlar. Allah Teâlâ, kullarının hâlini çok iyi bildiği hâlde, meleklere:

– Kullarımı ne hâlde bıraktınız? diye sorar. Melekler:

– Onları namaz kılarken bıraktık; yanlarına da namaz kılarken varmıştık, derler."[121]

---

119 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 301.

120 Vâkidî, *Megâzî*, II, 758.

121 Buhârî, *Mevâkît* 16, *Tevhîd* 23, 33; Müslim, *Mesâcid*, 210.

Bu sırdan ötürü olmalı ki, sabah ve ikindi namazlarından sonra yapılan tesbihat, Allah'ın güzel isimlerinden örülmüştür ve diğer vakitlere nazaran daha uzun manzumeler okunarak yapılmaktadır. Tâ ki hem gelen melekler hem de nöbeti devredip gidenler bizleri Rabbimizi tesbih ederken bulsunlar…

• Efendimiz'in son günleriydi. Gözlerini açacak dermanı dahi kalmamıştı. Başından aşağıya bir miktar su dökülünce gözlerini açıyor, şayet bir tek kelime söyleyecek kadar dermanı varsa "Cemaat namazı kıldı mı?" diye soruyordu. Ancak bu kadarcık dahi, enerji sarfı, efor, O'nun dermanını tüketiyor ve yine bayılıyordu. Dökülen soğuk suyla kendine gelince sorduğu soru yine aynı soruydu: "Cemaat namazı kıldı mı?" Hayır, cemaati saatlerden beri O'nu bekliyordu. Gözler hep kapısındaydı. Ne zaman perde aralanacak ve mescide yine güneş doğacaktı.. işte bunu gözlüyorlardı. Çoğu, O Güneşin batmak üzere olduğunun farkındaydılar; ancak buna bir türlü inanmak istemiyorlardı. Bu arada, Allah Resûlü, artık namaz kıldıracak tâkâtinin olmadığını anlayınca "Ebû Bekir'e söyleyin namazı kıldırsın" buyurdu. Biraz kendinde iyileşme hissedince de mescide doğru yürüdü. Bir kolundan amcası Abbas (radıyallahu anh), diğerinden de amcasının oğlu ve aynı zamanda damadı, Hazreti Ali tutmuş, zorlukla mescide götürülmüştü. Kendisinden sonra imam olacak zâtın arkasına durdu ve namazını oturarak kıldı. O, bu şekilde mescide sadece iki defa gelebildi. Birinde namazı Allah Resûlü kıldırdı, Hazreti Ebû Bekir (radıyallahu anh) da arkadakilere onun sesini duyurdu. Diğerinde ise, namazını Hazreti Ebû Bekir'in (radıyallahu anh) arkasında kıldı. Cemaatine kendisinden sonra gelecek imamı âdetâ işâret buyurdu. Evet O, namazla ve cemaatle bu derece bütünleşmişti. Son anına kadar da cemaati terk etmemişti.[122]

---

[122] M. F. Gülen, *Sonsuz Nur*, II, 247-248.

EFENDİMİZ'İN AİLESİYLE BİR GÜNÜ

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bir beşer olması hasebiyle aile kurmuş, evlenmiş, çocuk sahibi olmuş ve bu yolla birçok akrabaları olmuştur. Her insan gibi aile ortamında acı-tatlı birçok olay yaşamış ve bunları aile fertleriyle paylaşmıştır. Ancak hemen işaret etmek gerekir ki, mübarek hayatının diğer alanlarında olduğu gibi, aile hayatı ile de insanlığa örnek olmuş ve eş, baba, kayınpeder, damat, kayınbirader, süt evlat, yeğen vs. nasıl olunur; akrabalara nasıl muamele edilir, bu ortamda oluşan problemlere nasıl çözüm bulunur, sıla-i rahim nasıldır ve benzeri konularda insanlığa rehberlik etmiştir. Ailenin diğer fertleri de; hem eş, baba ve akraba olarak Efendimiz'le ilişkilerinde, hem de evlat, anne, kuma ve akraba olarak birbirleriyle ilişkilerinde, aile mutluluğu ve bu ortamda meydana gelebilecek problemlerin çözümü adına insanlığa eşsiz ölçüler ve metotlar sunmuşlardır.

Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) gündelik aile hayatını öğrenmekle örnek bir hayattan haberdar olur; art niyetli kişilerin ortaya attığı kafa karıştırıcı bazı sorulara cevap bulur ve böylece farkına varmadan –Allah korusun– bizi iman konusunda bile sıkıntıya sokacak yanlış düşüncelerden (Efendimiz'in çok evliliği gibi) korunmuş oluruz.

Günümüzde iş yoğunluğu, zaman darlığı, eşlerin ikisinin de çalışması vb. sebeplerle, ailede eşlerin birbirlerini ihmal ettikleri; bu arada en çok ihmale uğrayanların da çocuklar ve akrabalar olduğu gözden kaçmaması gereken bir husustur. Kendilerini hak ve hakikati anlatmaya adayan mütedeyyin insanların ailelerinde de aynı huzursuzlukların yaşandığı gözlenmektedir. Oysa bundan sonraki sayfalarda misallerini göreceğimiz gibi, Efendimiz onca iş ve ibadetleri arasında ve birden fazla hanımı olmasına rağmen, aile fertlerini hiç ihmal etmemiş; eğlenme dahil onların her türlü ihtiyaçlarını karşılamış ve onlara özel vakitler ayırarak yakın ilgi göstermiştir. Eşlerin birbirlerinin dünyasına girmeleri; özellikler erkeğin kadının dünyasına girmesi, aile saadeti adına ciddi bir öneme sahip olduğu gibi, eşlerin birbirleri üzerindeki haklarından biridir de… Sabahtan başlayarak gecenin bir vaktine kadar işleriyle meşgul olan erkeğin eve döndükten sonra da, hangi amaçla olursa olsun, televizyon veya bilgisayar/internet başına oturması ciddi bir hak ihlâli sayılmalıdır. Çalışan, koşturan kadınların da, kadına fıtraten ve dinen görev olarak tevdi edilen bazı işlerini aksatmaları erkek adına bir hak ihlalidir. Beraber bir sıcak çorba içmekten, kadının bakım ve süslenmesine vakit ayırmasına; çocuklara şefkat pınarlarını akıtmaktan, gündelik sıkıntıları paylaşmaya; sıcak-samimi bir sohbetten, şakalaşmaya varıncaya kadar aile saadetini ve dinî-insanî ihtiyaçları ilgilendiren dikkat edilmesi gerekn pek çok nokta bulunmaktadır. Efendimiz'in hayatından verdiğimiz her tablodan sonra geniş değerlendirmeye gitmedik; ancak yukarıdaki mülahazaların unutulmaması gerekir.

Bu düşüncelerden yola çıkarak, o kutsî ailede gündelik hayatın akışı içerisinde yaşanmış bazı tablolar vermek istiyoruz. Öncelikle bu ailenin bazı karakteristik özelliklerinden söz etmek istiyoruz.

Efendimiz'in Aile Ortamı ve Bu Ortamın Bazı Özellikleri

Bilindiği gibi Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) daha dünyaya gelmeden önce, yaklaşık 25 yaşında olan babasını kaybetti. Dünyayı teşrif ettikten sonra iki yıl kadar sütannesi Hz. Halime'nin yanında kaldı. Altı yaşlarında iken dayılarını ziyaret etmek için annesiyle gittiği Medine dönüşü, Ebvâ denilen yerde annesi Hz. Âmine de hayata gözlerini yumdu. Küçük bir çocuk olmasına rağmen büyük bir insandan daha çok kendisine değer veren dedesi Abdulmuttalib'i de 8 yaşında kaybedince amcası ve Hz. Ali'nin babası olan Ebû Tâlib'in himayesine girdi. Yirmi beş yaşına girdiğinde kendisinden 15 yaş büyük ve iki defa evlenip dul kalan Hz. Hatice Validemiz'le evlendi. Bu evlilik, Hz. Hatice Validemiz'in vefatına kadar yaklaşık 23 yıl sürüdü ve Hz. İbrahim hariç diğer çocukları bu evlilikten dünyaya geldi.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), 50 yaşlarında iken müşriklerin baskısının zirveye çıktığı ve üç yıl süren ağır boykot yıllarının yeni kalktığı bir dönemde esbap açısından koruyucusu olan amcası Ebû Tâlib ve en büyük dayanağı olan eşi Hz. Hatice Validemiz'i üç gün gibi kısa aralıklarla kaybetti. Âdeta beşerî vasıtalar açısından tamamiyle korumasız kalmıştı.

Bu olaylardan sonra Allah'ın izni ile hicrete karar verdi ve amcasının maddi durumu iyi olmadığı için beş yaşından beri evinde baktığı müstakbel damadı Hz. Ali'yi yatağına yatırarak Hz. Ebû Bekir ile Mekke'den ayrılarak Medine'ye göç etti. Bir süre, şu anda bizim misafirimiz olarak İstanbul Eyüp'te medfun bulunan Ebû Eyyüb el-Ensarî'nin evinde misafir kaldıktan sonra, Medine'de inşa edilen mescidin âdeta bahçe duvarlarının bir kısmını oluşturacak şekilde, kendisi ve ailesi için küçük odalar yapıldı ve Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) buraya yerleşti. Önce Hz. Sevde ve Hz. Âişe Validelerimiz için birer oda yapıldı. Sonra, ihtiyaç oldukça yeni odalar yapıldı ve toplam dokuz oda oldu. Odalar, çevrenin

geleneğine göre hurma dalından yapılmış ve odaların üstleri kıldan keçe ile örtülmüştü. Kerpiçten yapılmış olanı da vardı.

Odalar mescidin güney, kuzey ve doğu taraflarında idi. Çoğunun kapısı mescide açılırdı. Tavanlarının yüksekliği, orta boylu insan boyundan yaklaşık bir karış fazla idi. Hz. Fâtıma ile Hz. Âişe'nin odaları arasında bir geçiş kapısı vardı.[123]

Hz. Hatice Validemiz'den sonra yaklaşık iki buçuk yıl bekâr hayatı yaşayan Efendimiz, 53 veya 54 yaşında iken beş çocuk sahibi olarak dul kalan ve 50 yaşında olan Hz. Sevde Validemiz'le evlendi. Efendimiz'in de annelerini kaybeden öksüz çocukları vardı. Daha sonra da, her biri değişik ve ulvî hikmetler taşıyan evliliklerini yaptı. Hane-i Saadet'e dahil olan hanımlarından sadece Hz. Âişe Validemiz dul değildi. Bilindiği gibi başta müsteşrikler olmak üzere, bazı çevrelerin zihinleri bulandırmak için sık sık gündeme getirdikleri hususlardan biri de Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) birden fazla evlenmiş olmasıdır. O dönemde ve ondan sonraki asırlarda hiçbir tenkide duçar olmayan bu konu, aile yapısının ciddi değişiklikler geçirdiği günümüzde gündeme getirilmekte ve sanki sadece Efendimiz çok evlilik yapmıştır hissi uyandırılmak istenmektedir. Bu konunun zihinleri bulandırmasını önlemek için bir iki mülahâzayı serdetmek istiyoruz.

1. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yaşadığı dönem ve çevrede birden fazla hür kadınla evlilik çok yaygındı ve bunun için bir üst limit de bulunmuyordu. Tarihçi İbn Habîb, İslâm'ın doğduğu sırada on hanımla evli olan çok sayıda şahsın isimlerini kaydetmektedir.[124] Ayrıca bir evde çok sayıda da cariye bulunurdu. İlk defa İslam dini, ancak dört kadınla evli olunabileceği hükmünü getirerek bir üst limit belirledi. Sahabe-i Kiram efendilerimiz bu hükme riayet ederek dörtten fazla olan hanımlarını boşadılar.

---

123 İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 499.
124 İbn Habib, el-*Muhabber*, 50.

Boşanacak hanımlarıyla bir başka kişinin evlenmesi caiz olmadığından, Efendimiz bu hükmün dışında tutuldu; zira hanımları Kur'ân'ın hükmüyle müminlerin anneleriydi (Ahzab, 33/6). Bu arada, bir başka kadınla evlenmesi Efendimiz'e de yasaklandı. Öyle ise sadece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) çok evlilik yapmadığına göre, tenkit edilecek bir husus da bulunmamaktadır.

2. Bu konuyu tenkit edenler Efendimiz'in – hâşâ- kadına düşkün bir insan olduğunu söylemek istemektedirler. Oysa,

– bulunduğu toplumun en edepli, en saygın, en yakışıklı ve en soylu genci olan bu Zat (sallallahu aleyhi ve sellem), evlenilecek çok sayıda genç ve güzel kız varken ve herkes ona kızını vermek için âdeta can atarken, ilk defa O kendisinden 15 yaş büyük ve iki kocadan dul kalmış 40 yaşındaki bir kadınla evlenmiş, biri hariç bütün çocukları bu kadından dünyaya gelmiş,

– gelenek ve imkânlar müsait olduğu hâlde vefatına kadar üstüne evlenmemiş,

– vefatından sonra yaklaşık iki buçuk yıl bekâr kalmış,

– ve sonra da yine dul olan beş çocuklu bir hanımla evlenmiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi, biri hariç evlendiği diğer hanımları da hep dul kişilerdi. Bu davranışların sahibi olan bir kimse kadına düşkün olmakla itham edilebilir mi?

3. Bilindiği gibi, o günün sosyal hayatında bir de cariyeler vardı. Çok sayıdaki hür kadının yanında hemen her erkeğin çok sayıda cariyesi de bulunurdu. Kadına düşkün bir insanın cariyesiz olması âdeta imkânsız gibiydi. Ancak Efendimiz'in, Mısır'dan gönderilen ve kendisi tarafından azat edilen Hz. Mâriye Validemiz'den başka cariyesi olmamıştır.

4. Hz. Hatice Validemizden sonra yaptığı evliliklerin hemen hepsinde, çok sayıda hikmet bulunmaktadır. Bunlardan bir kaçını şöyle özetlemememiz mümkündür:

Mekke döneminde tek kadınla evli olan Hz. Peygamber (sallallahu

aleyhi ve sellem), çok kadınla Medine döneminde evlendi. O zaman 53 veya 54 yaşlarındaydı. Bu evliliklerin dinî, sosyal, ekonomik ve ahlâkî pek çok sebebi vardır. Buna ek olarak, Kur'ân'ın çok evliliği sınırlayan hükümleri, (Nisâ, 4/3) Medine döneminin sonlarına doğru ve Hz. Peygamber'in vefatından yaklaşık iki yıl önce nâzil olmuştur. Çok evliliği sınırlayan emirlerin gelmesinden önce evlilik konusunda eski örf geçerli idi. Arabistan'da çok kadınla evlilik bir hayat tarzıydı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, tarihçi İbn Habîb, İslâm'ın doğduğu sırada on hanımla evli olan çok sayıda şahsın isimlerini kaydetmektedir.[125] Dolayısıyla O'nun evlilikleri değerlendirilirken dönemin siyasal, sosyal ve kültürel şartları da göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü kendi döneminde dostlarından ve düşmanlarından hiç kimse onu bu uygulamasından dolayı eleştirmemiştir. Kaldı ki dokuz rakamına birkaç yılda değil, vefatına kadar geçen bir zaman diliminde ulaşmıştır. Meselâ Zeyneb binti Cahş ile beşinci, Reyhâne ve Cüveyriye ile altıncı, Safiyye, Ümmü Habîbe ve Meymûne Validelerimizle yedinci hicrî yılda nikâhlanmıştır.

Çok evliliği Efendimiz getirmemiştir. Kur'ân-ı Kerîm inmeye başladığı zaman, dünyanın birçok yerinde ve bu arada Arabistan'da da birden fazla evlilik, yaygın bir adetti. Kişiler çok evli dahi olsa, evlilik bağı o çağın insanları arasında en etkili dostluk ve anlaşma yolu olarak algılanıyordu. İslâmiyet'in yayılması için de, bütün bu desteklere ihtiyaç vardı. Bunun için Hz. Peygamber'in bu amaca uygun eşler alarak âdeta fedakârlık yapması gerekiyordu. Toplumlarda nüfusun yarısı kadın olduğuna göre; İslâmiyet'i onlara anlatacak, öğretecek hanımlar seçilmeliydi. Bu evlilikler, dinin yayılmasında çok etkili olmuş, birçok düşman kabile bu yöntemle İslâmla müşerref olmuştur.

Başka bir yönden de, Allah Resûlü'nün hanesinde çok kadına ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira erkekler, her zaman

---

125 İbn Habîb, *el-Muhabber*, 50.

mescitte oturup Efendimiz'i dinleyebiliyorlardı. Eğer biri o günkü sohbetleri kaçırdıysa, arkadaşları onun bu noksanını telafi edebiliyor ve o gün konuşulanları aynen ona nakledebiliyordu. Fakat kadınlar, ekseriyet itibarıyla böyle bir mazhariyetten mahrum kalıyorlardı. Çünkü onların, her an Allah Resûlü'nü dinleme imkânları yoktu. Bu durumda kadınlara, hususiyle de kadınlığa ait meseleleri kim anlatacaktı? Allah Resûlü'nün hususi hayatını, tabiatıyla ilgili durumları, yatak odasında yaşadığı edep ve ahlâkı ümmete kim intikal ettirecekti? Acaba, dini, bütün prensipleri, bütün esas ve disiplinleriyle anlatıp intikal ettirmeye bir kadının gücü yeter miydi?

Yukarıda anlatılanlara ek olarak; Yüce Allah'ın isteği doğrultusunda Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yaptığı evliliklerin hikmet ve nedenleri şu başlıklar altında toplanabilir.

Efendimizin Çok Evliliğinin Hikmetleri

İslâm Uğruna Çekilen Sıkıntılara Karşılık, Onları Ödüllendirme

Buna Hz. Sevde Validemiz misal olarak verilebilir. Hz. Sevde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ikinci eşidir. İlk iman eden Müslümanlardandı. Mekke'deki putperestlerin Müslümanlara yaptıkları eziyetlere dayanamayarak kocası Sekrân ile Habeşistan'a sığındı. Orada, eşi bir müddet sonra vefat etti. İnançları hiçbir zaman değişmeyen Hz. Sevde, tekrar Mekke'ye dönmek mecburiyetinde kaldı. Müslüman saflarında savaşan 16 yaşındaki oğlunu da kaybetti. Allah'ın Elçisi, İslâmiyet uğruna çektiği bunca sıkıntılara karşılık Hz. Sevde'ye evlenme teklif etti. Bu sırada o, bir kadın için geçkin bir çağ olan 50 yaşında bulunuyordu ve yetim çocukları vardı.

Kocası Savaşta Şehit Olan Kimsesiz Dul Hanımları Koruma Altına Alma

Misal olarak Hz. Ümmü Seleme ile Hz. Zeyneb Validelerimiz zikredilebilir. Hz. Ümmü Seleme. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve

sellem) beşinci eşidir ve kendisine derin bağlılığı ile ünlüdür. Kocası Abdulesed ile İslâmiyet'i ilk kabul edenlerdendi. Putperestlerin zulmü ile Mekke'den Habeşistan'a ve sonra da Medine'ye hicret ettiler. Kocası, Uhud Savaşı'nda şehit olunca 4 çocuğu ile dul kaldı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kimsesiz kalan Ümmü Seleme ile evlenerek, onu ve çocuklarını koruması altına aldı. Ümmü Seleme de, Hz. Âişe gibi üstün dirayet ve fetanet sahibi bir kadındı. Bir mürşide ve mübelliğe olma istidadındaydı. Onun için bir taraftan şefkat eli onu himayesi altına alırken, diğer taraftan da, bilhassa kadınlık âleminin medyûn-u şükran olabileceği bir talebe daha ilim ve irşad medresesine kabul ediliyordu. Yoksa altmış yaşına yaklaşmış Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem), bir sürü çocuğu olan dul bir kadınla evlenmesini ve onca işin arasında evlenip bir sürü külfet altına girmesini başka hiçbir şeyle izah edemeyiz. O, İslâmiyet'in azılı düşmanı, müşriklerin komutanı Halid'in de yakın akrabasıydı. Hâlid, bu evlilikten de etkilendi ve iki yıl sonra da İslâmiyet'i kabul etti.

Hz. Zeyneb, Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sekizinci eşi ve Huzeyme'nin kızıydı. İlk kocası Bedir Savaşı'nda, ikinci kocası da Uhud Savaşı'nda şehit oldu. Böylece kimsesiz kalan Hz. Zeyneb, Allah'ın Resûl'ü tarafından nikâhlanarak koruma altına alındı. Ancak kendisi, bu evlilikten üç ay gibi çok kısa bir zaman sonra vefat etti.

En Yakın Dostlarının Kızları ile Evlenerek Aileyi Onurlandırma

Hz. Âişe ve Hz. Hafsa Validelerimiz misal olarak verilebilir. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) üçüncü eşi, Peygamber medresesinin en zeki ve genç talebesi ve en yakın dostu birinci hâlife Hz. Ebû Bekir'in kızıdır. Mekke'de doğup büyüdü, çok iyi bir terbiye alarak yetişti. Allah'ın Elçisi, Hz. Ebû Bekir ailesini şereflendirmek için daha çocuk yaşta olan Hz. Âişe ile

nikâhlandı, onu ancak evlilik çağında evine aldı.[126] Çok zeki ve akıllı bir kadındı, Hz. Peygamber'in eşi olarak gereken görevleri başarı ile yerine getiriyordu. 9 sene Hz. Peygamber'in en yakını olarak birçok hizmetlerde bulundu. Bazen Yüce Eşi'nin yanında askerî seferlere iştirak ediyor, hasta bakıcı olarak da görev yapıyordu. Çok sayıda hadisin günümüze kadar gelmesine de vesile oldu. O, İslâm'ın en büyük hukukçularından biri olarak kabul edilir.

Hz. Hafsa Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) dördüncü eşi ve yakın dostu ikinci hâlife Hz. Ömer'in kızıdır. Mekke putperestlerinin eziyetlerine dayanamayarak ilk Müslümanlardan olan kocası Huzâfe ile birlikte önce Habeşistan'a, daha sonra da Medine'ye hicret etti. Uhud Savaşı'nda kocası şehit olunca dul kaldı. Allah'ın

---

[126] Hz. Âişe Validemizin evlendiği zamanki yaşı hep tartışma konusu yapılmıştır. Bilindiği gibi Peygamberliğin gelişinden on yıl sonra, 50 yaşındayken eşi Hz. Hatice'yi kaybeden Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisine hem ev işleri ve çocuklarının bakımında yardımcı olacak, hem de İslâm'a davet faaliyetlerinde destek olacak eşlere ihtiyacı vardı. Bunun için bir yandan yaşlı ve dul bir kadın olan Hz. Sevde'yi, öte yandan da en yakın arkadaşı olan Hz. Ebûbekir'in kızı Hz. Ayşe'yi istetti. Hz. Peygamberin bu isteği, vahyin başlangıcından 10 yıl sonradır. Hz. Ayşe vahiy başlangıcından beş altı yıl önce doğmuştur. Dolayısıyla Hz. Ayşe'nin peygamberimizle evlendiği yaşın 17-18 olduğu ortaya çıkar. Bu konu, daha detaylı bir şekilde Mevlana Şibli' nin Asr-ı Saadet kitabında geçmektedir. (İst. 1928. 2/ 997) Hz. Ayşe'nin evlendiği zaman yaşının büyük olduğunu, ablası Hz. Esma'nın biyografisinden kesin olarak anlıyoruz. Biyografi kitapları Hz. Esma'dan bahsederken diyorlar ki: "Esma 100 yaşındayken, hicretin 73. Yılında vefat etmiştir. Hicret vaktinde 27 yaşındaydı. Hz. Ayşe ablasından 10 yaş küçük olduğuna göre, onun da hicrette tam 17 yaşında olması icap eder. Ayrıca Hz. Ayşe, Hz. Peygamber'den önce Cübeyr'le nişanlanmıştı. Demek evlenecek çağda bir kızdı. Diğer bir izah tarzı da şudur: Hz. Âişe Validemiz Peygamberimiz'le dokuz yıl evli kalmıştı. Peygamberimiz'in vefatı esnasında ise 27 yaşında idi. Efendimiz'den sonra da 48 yıl yaşamış ve hicri 58'de 74 yaşında vefat etmiştir. Sondan başa doğru gidersek 74'ten 48'i çıkartıp kalandan da evli olduğu yılı çıkartınca evlendiği yaşı bulmuş oluruz. 74 – 48 = 26; 26 – 9 = 17 kalır ki yaklaşık 17 veya 18 yaşında evlendiği gerçeği ortaya çıkar" (Bkz: A. H. Berki-O. Keskioğlu, Hatemü'l Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı, 210)

Elçisi, Hz. Ömer'in isteği ile kızını eş olarak aldı ve böylece akrabalık bağı ile onları onurlandırdı.

Cahiliye Adetlerinden Bazılarını Ortadan Kaldırma ve Yeni Bir İslamî Hükmü Topluma Kazandırma

Buna en iyi misal, Efendimiz'in hâlasının kızı Hz. Zeyneb'tir. Cahş Kızı Zeyneb Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) öz hâlasının, güzelliği ve mağrurluğu ile ünlü kızı ve aynı zamanda Hz. Peygambern'in yedinci eşidir. Hz. Zeyneb'in ilk kocası Hz. Peygamber'in azatlı kölesi ve evlatlığı Hz. Zeyd b. Hârise idi. Hz. Peygamber, Zeyneb'i Zeyd ile bizzat kendisi evlendirmişti. Zeyd, azatlı bir köle idi. Eski Arap geleneğine göre asil bir kadın bir köle ile evlenemezdi. Hâlbuki İslâmiyet, bütün insanları yaratılış bakımından eşit sayıyordu. Bu sebeple Resûl-i Ekrem, eski gelenek ve anlayışın ortadan kaldırılmasını önce kendi akrabaları arasında uygulamaya başladı. Böylece eski gelenek yıkılmış oluyordu. Fakat Zeyd ile Zeyneb mutlu bir aile hayatı yaşayamadılar. Hz. Zeyd, Efendimize müracaat ederek hanımını boşamak istediğini söyledi. Efendimiz bundan çok müteessir oldu. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Zeyd ile Hz. Zeyneb arasında gerçekleşen bu evliliğin devamını sağlamak için Efendimiz'in gösterdiği gayret anlatılmaktadır. Nitekim o Zeyd'e "*Hanımını tut (boşama) ve Allah'tan kork!*" (Ahzab, 33/37) diyordu. Ancak, geçimsizlik son haddine vardığı için Zeyd hanımı Zeyneb'i boşamak zorunda kaldı. Diğer taraftan Cahiliye döneminde evlatlık, öz evlat gibi muamele görüyor ve öz evladın bütün haklarına sahip bulunuyordu. Geleneğe göre, evlatlığın boşadığı hanımla evlenmek babalığa yasaktı. İslâmiyet bu geleneği kaldırdı ve evlatlığı sadece din kardeşi olarak kabul etti. Evlatlığın boşadığı kadını nikâhlamayı manevî babalara helâl kıldı. İlk uygulamayı da Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) yapmış oldu.

Aslında bu evliliği Allah emretmişti. İlgili ayet şu şekildedir:

"*Hani sen Allah'ın nimetlendirdiği, senin de lütufta bulunduğun kişiye (eşini yanında tut, Allah'tan kork) diyordun ama Allah'ın açıklayacağı bir şeyi de içinde saklıyordun; insanlardan çekiniyordun. Oysaki kendisinden korkmana Allah daha lâyıktır. Zeyd o kadından ilişiğini kesince onu sana nikâhladık ki, evlâtlıkları eşleriyle ilişkilerini kestiklerinde, müminler için o kadınlarla evlenmede bir güçlük olmasın. Zaten Allah'ın emri yerine getirilmiştir.*" (Ahzab, 33/37) Böylece hem Zeyneb Validemizin, korunma altına alınarak, mutsuzluğuna son verilmiş, hem de Arap geleneğine göre yanlış olan bir cahiliye geleneği sona ermişti. İddia edildiği gibi Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Zeyneb'in güzelliğine hayran kaldığı için evlenmiş değildir. Zira Zeyneb onun hâlasının kızıydı. Onu her zaman görüyordu. Şayet isteseydi henüz bakire iken onunla Zeyd'den önce kendisi kolaylıkla evlenebilirdi.

Düşman Kabilelerden Evlenerek Onları İslâmiyet'e Kazandırma

Misal olarak Hz. Cüveyriye, Hz. Ümmü Habîbe, Hz. Safiyye, Mısırlı Hz. Mâriye ve son eşi Hz. Meymûne verilebilir. Hz. Cüveyriye Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) altıncı eşidir. Cüveyriye, Mustalik kabilesinin başkanı Hâris b. Ebî Dırâr'ın kızı idi. Mustalikoğulları Gazvesi'nde kocası ölmüş ve kendisi de Müslümanların eline esir düşmüştü. Fidyesi ödendikten sonra Hz. Peygamber'le evlenmiş, bunu duyan Müslümanlar, Hz. Peygamber'in hısımları kabul ettikleri Mustalik kabilesine mensup diğer esirleri de serbest bırakmışlardır. Bu evliliğin Mustalik kabilesi ile Müslümanlar arasındaki düşmanlığı giderdiği ve bu evlilikteki asıl hedefin adı geçen kabileyi İslâm'a yaklaştırmak olduğu anlaşılmaktadır. Mustalikoğullarının bu evlilikten sonra İslâm'ı kabul etmeleri de bunu göstermektedir.

Mekke putperestlerinin lideri ve başkomutanı, Hz. Peygamber'in baş düşmanı Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Habîbe Validemiz ise, Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) dokuzuncu eşidir.

Babasına rağmen kocası Cahş ile ilk Müslümanlardan olmuş, müşriklerin baskısına dayanamayarak Habeşistan'a hicret etmişti. Orada eşi din değiştirerek Hıristiyanlığı kabul etmiş ve bir müddet sonra da ölmüştü. İlk evliliğinden bir çocuğu olan Hz. Ümmü Habîbe bütün varlığı ile İslâmiyet'e sadık kalmış ve babasının lideri olduğu Mekke şehrine de geri dönmemişti. İşte bu vefanın karşılığı olarak Allah'ın Resûl'ünden, Habeşistan'ın dost kıralı Necaşî'nin aracılığı ile evlenme teklifi alınca, sonsuz mutluluğa ermişti. Zira bu teklif, Müslüman bir kadının ulaşabileceği en büyük ödüldü. Şayet Hz. Peygamber böyle yapmayacak olsaydı, yalnız ve kimsesiz bu kadın, ya Mekke'ye dönerek babasının ve ailesinin şiddetli zulümleri karşısında dinini bırakacak, ya Hıristiyanlardan yardım dileyecek, ya da kapı kapı dilenip hayatını sürdürecekti. Ancak bu evlilikle en güzel yolu seçmiş oluyordu. Bu evlilik vesilesiyle, o gün için Müslümanların ve Peygamber'in azılı düşmanı olan Ebû Süfyan, inananlara yaptığı işkenceyi hafifletmiş; içinde Hz. Peygamber'e karşı olan azılı kini birazcık dahi olsa dinmişti. Daha geniş dairede ise, Emevîlerle bir akrabalık tesis edilmiş oldu ki, bu da onların Müslümanlığa girmelerini kolaylaştıran bir unsur oldu. Bundan sonra Ebû Süfyan hâne-i saâdete rahatlıkla girip çıkma avantajına sahip olarak, Müslümanlığı daha yakından tanıma fırsatını bulup, sonunda iman dairesine girmiş oldu.

Hz. Safiyye Validemiz, Efendimiz'in onuncu eşidir. Hayberli Yahudi başkanlarından Huyey b. Ahtab'ın kızıdır. Müslümanlarla Yahudiler arasında geçen Hayber Savaşı'nda kocası öldü. Kendisi de esir düşerek Hz. Peygamber'e ganimet payı olarak ayrıldı. Allah'ın Resûlü'nün: "İstersen kendi dininde kal, seni memleketine göndereyim. Eğer istersen İslâmiyet'i kabul et, seninle nikâhlanayım." teklifine hemen olumlu cevap verdi ve İslam'ı seçti. Bu evlilik; harpte mağlup olan Yahudiler arasında etkisini göstermiş, bir kısmının İslâmiyet'i kabul etmesine vesile olmuştu.

Mısırlı Hz. Mâriye Validemiz, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) on birinci eşidir. Mısır Kralı Mukavkıs tarafından hediye olarak gönderildi. Allah'ın Resûlü de onu cariye değil, eş olarak kabul etti ve nikâhladı. Bu evlilik Mısır halkının İslâmiyet'e sıcak bakmasında çok etkili olmuştur.

Hz. Meymûne Validemiz Efendimiz'in son ve on ikinci eşidir. Allah'ın Elçisi, putperest Mekkeliler ile münasebetlerinde düşmanlığın ortadan kalkmasını istiyordu. Hudeybiye Antlaşması'ndan bir yıl sonra Hz. Peygamber'le Müslümanlar, Mekke'ye tavaf ziyaretine gitmişlerdi. Bu sırada Efendimiz'in amcası Hz. Abbas, Allah Resûlü'ne Meymûne'yle evlenmesini teklifi etti. Zira Meymûne, Hz. Abbas'ın baldızı olup, nikâh yetkisini ona vermişti. Peygamberimiz de bu teklifi kabul buyurarak, onunla nikâhlandı. Bu durum karşısında Mekkeliler: "Demek ki, Muhammed hemşerilerine hâlâ dostluk ve hayır duyguları besliyor." yorumunu yaptılar. Bu evliliği yaptığında Allah Resûlü'nün yaşı altmış yaşları civarındadır. Gayesi, yine dul kalan bir kadına yardım elini uzatmak, Müslüman olduğu hâlde Mekke'de müşriklerin içinde kalan birini bu sıkıntıdan kurtarmak ve Mekkelilere karşı bir jest yapmaktı. Ayrıca Hz. Meymûne'nin, muhtelif kabilelerin hatırlı kişileri ile evli 8 kız kardeşi bulunuyordu. Bunların kocaları Mekke'de geniş bir etki sahasına sahiptiler. Bu evlilik, Mekke hâlkı ile gerginliğin azalmasına da vesile olmuştur.[127]

Mutlu Ailenin Mutlu Çocukları

Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. Hatice'den iki erkek ve dört kız çocuğu dünyaya gelmiştir. İlk çocuğu Kâsım iki yaşında,

[127] Bkz. İbn Sa'd, VIII, 53-221; M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 715-746; Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Eşleri ve Aile Hayatı*, İstanbul 1991; İbrahim Canan, *Aile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber, Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, İstanbul 1989, s. 284-342.

Abdullah da küçük yaşta iken vefat etmiştir. Abdullah adlı çocuğuna aynı zamanda Tayyib ve Tâhir denildiği nakledilmektedir.[128] Bunların dışında, Medine döneminde Mısırlı Mâriye'den İbrahim adlı oğlu olmuştur. Kızlarının doğum sırası konusunda ihtilâf bulunmakla birlikte genellikle, bu sıranın Zeyneb, Rukıye, Ümmü Gülsüm ve Fâtıma şeklinde olduğu kabul edilmektedir. Kısaca Kerimelerinin hayat hikâyesini arz etmek istiyoruz.

Zeyneb

Hz. Peygamber'in ikinci çocuğu ve kızlarının en büyüğüdür. Efendimiz otuz yaşında iken dünyaya geldiği nakledilmektedir. Hz. Hatice'nin arzusu üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Zeyneb'i teyzesinin oğlu Ebü'l-Âs b. Rebi' ile evlendirdi. Bu evlilikten Zeyneb'in Ali ve Ümâme adlı iki çocuğu dünyaya geldi. Zeyneb, babasına peygamberlik gelince annesi ile birlikte İslâmiyet'i kabul etti. Kocası Ebü'l-Âs o dönemde iman etmedi, ancak Müslüman olan hanımı ile beraber yaşamaktan da vazgeçmedi. Bu şekilde evlilikleri Bedir Savaşı'na kadar devam etti. Efendimiz Medine'ye hicret edince, ailesi ile birlikte kızı Zeyneb'i de Mekke'den getirtmek istedi, fakat kocası ayrılmak istemedi.

Bu arada Ebü'l-Âs, müşrikler safında katıldığı Bedir Savaşı'nda esir düştü ve Medine'ye getirildi. Ancak serbest kalmak için gereken fidye parasını veremedi. Bu paranın gönderilmesi için evine, Mekke'ye haber gönderdi. Hz. Zeyneb evde başka bir para olmadığından olsa gerek, gerdanlığını fidye olarak Medine'ye gönderdi. Bu gerdanlığı, annesi Hz. Hatice evlenirken ona çeyiz olarak vermişti. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) gerdanlığı görünce gerdanlığın asıl sahibi olan Hz. Hatice'yi ve onunla geçen günleri hatırladı. Ciddi şekilde duygulandı ve gözlerinden yaşlar süzülmeye başladı. Sonra Sahabe-i kirama; "Eğer razı olursanız,

---

[128] İbn Habîb, *Muhabber*, s. 79; Belâzürî, I, 405.

bu gerdanlığı Zeyneb'e geri göndereyim!" buyurdu. Hepsi bunu memnuniyetle kabul ettiler. Efendimiz de hiç unutmadığı vefakâr eşinin, kızına verdiği hatırayı Mekke'ye kendisine geri gönderdi ve damadını da serbest bıraktı. Bu arada, kızını çocukları ile birlikte Medine'ye gönderme sözünü aldı. Ebü'l-Âs sözünü tutarak Zeyneb'i ve çocuklarını Medine'ye göndermek üzere yola çıkardı. O sırada hamile olan Zeyneb, Mekke'de Zî Tuvâ adlı yerde, henüz İslam'ı kabul etmemiş bulunan Hebbâr b. Esved'in saldırısı sonucu deveden düştü ve çocuğunu düşürdü. (Bu olay sonucu yakalandığı hastalık ilerleyerek hicrî 8. yılda onun şehit olmasına sebep olmuştur.)[129] Olaydan sonra yola devam edemeyip Mekke'ye dönen Hz. Zeyneb'i getirmek üzere Efendimiz, (sallallahu aleyhi ve sellem) Zeyd b. Harise'yi ve Ensardan bir şahsı Bedir Savaşı'ndan bir ay kadar sonra Mescid-i Haram'a 10 km. uzaklıkta bulunan Batn-ı Ye'cec'e kadar gönderdi, Hz. Zeyneb de yanında çocukları olduğu hâlde bu iki zatla birlikte Medine'ye geldi ve Hz. Peygamber'in yanında yaşamaya başladı.

Diğer taraftan Ebü'l-Âs, hicretin 6. yılında müşriklere ait bir kervanla gittiği Suriye'den dönerken İs mevkiinde karşılaştığı İslâm askerî birliği tarafından Medine'ye getirildi ve İslâmiyet'i kabul etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), Hz. Zeyneb'i eski kocası ile tekrar evlendirdi.[130] Hz. Zeyneb, Ebü'l-Âs'la gerçekleşen bu ikinci evliliğinden kısa süre sonra hicretin 8. yılında vefat etti. Çocuklarından Ali, Mekke'nin fethinden sonra vefat etti. Kızı Ümâme ise, teyzesi Fâtıma'nın vefatından sonra Hz. Ali ile, onun şehit edilmesinden sonra da Muğîre b. Nevfel ile evlendi ve onun nikâhında iken vefat etti. Ümâme'nin bu kocasından Yahya adında bir çocuğunun dünyaya geldiği söylenir.[131]

---

[129] İbn Seyyidinnâs, II, 238.

[130] İbn Hişâm, I, 657-659; İbn Sa'd, VIII, 32-33; Taberî, II, 470-472; Belâzürî, I, 398-400.

[131] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, VII, 22.

Diğer iki kız kardeşi Rukiye ve Ümmü Gülsüm gibi Zeyneb'in nesli de devam etmemiştir.[132]

Rukiye (Rukayye)

Rukıye'nin Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) otuz üç yaşındayken dünyaya geldiği kaydedilir. Rukiye, Ebû Leheb'in oğlu Utbe ile, Ümmü Gülsüm de Uteybe ile nikahlandı. Hemen bütün güvenilir kaynaklar, Hz. Peygamber'in bu iki kızının Ebû Leheb'in oğullarıyla zifafa girmedikleri konusunda müttefiktirler. Ebû Leheb ve hanımı, kendilerinin İslâm'a karşı tutumlarını yeren Tebbet Sûresi'nin nâzil olması ve aynı zamanda Rukiye ve Ümmi Gülsüm'ün İslâm'ı kabul etmeleri üzerine, oğullarını Hz. Peygamber'in kızlarından ayrılmaya zorladılar. Neticede ikisi de ayrıldı. Bundan sonra, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Rukiye'yi Hz. Osman ile evlendirdi. Rukiye kocasıyla birlikte Habeşistan hicretine katıldı. Daha sonra Mekke'ye dönerek Medine'ye hicret etti ve burada yaşamaya başladı. Hicretin 2. yılında Bedir seferi hazırlıkları esnasında kızamığa yakalandı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), Hz. Osman'ı sefere götürmedi ve hasta hanımıyla ilgilenmesi için Medine'de bıraktı. Ancak Rukiye, Hz. Peygamber seferde iken vefat etti. Hz. Osman'dan dünyaya gelen Abdullah adındaki oğlu da, iki veya altı yaşında iken vefat etti.[133]

Ümmü Gülsüm

Rukiye'den küçük olduğuna göre, Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yaşı otuz dörtdün üzerinde iken dünyaya gelmiş olmalıdır. Yukarıda da geçtiği gibi Ebû Leheb'in oğullarından Uteybe ile nikâhlandı. Anne ve babasının zorlaması sonucu Uteybe Ümmü Gülsüm'ü boşadı. Ümmü Gülsüm hicrete kadar babasının evinde

---

132 Zeyneb'in biyografisi için bk. İbn Hişâm, I, 651-658; İbn Sa'd, VIII, 31-36; Taberî, II, 469-472.

133 İbn Sa'd, VIII, 36-37; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe* VII, 113-115.

yaşadı. Kız kardeşi Fâtıma ve Hz. Peygamber'in diğer aile fertleriyle birlikte Medine'ye hicret etti. Ablası Rukiye'nin vefatından bir müddet sonra hicretin 3. yılında Hz. Osman'la evlendirildi. Hicretin dokuzuncu yılında vefat etti. Ümmü Gülsüm'ün çocuğu olmadı. Onun vefatı üzerine Hz. Peygamber "Bir üçüncü (bazı rivayetlerde on) kızım olsaydı yine Osman'la nikâhlardım." demiştir.[134]

Fâtıma

Hz. Peygamber'in kızlarının en küçüğüdür. Doğum tarihi konusunda ihtilaf bulunmakla birlikte, genel kabul, birincisi ağırlıklı olmak üzere 609 ve 605 yıllarında yoğunlaşmaktadır. Kaynaklarımızda onun çocukluk ve gençlik yıllarıyla ilgili bilgiler azdır. Başından geçen olaylardan birisi şöyledir: Bir gün Hz. Peygamber Kâbe'nin yanında namaz kılarken secdeye vardığında müşrikler bir koyunun iç organlarını sırtına koyarlar. Hz. Peygamber secdeden başını kaldıramaz. Bu sırada Hz. Fâtıma gelip babasının üzerindekileri atar ve müşriklere çıkışır.[135]

Hz. Fâtıma, Efendimiz'in hicretinden bir müddet sonra, içlerinde kız kardeşi Ümmü Gülsüm ve Hz. Ebû Bekir'in ailesinin de bulunduğu bir kafile ile birlikte Medine'ye hicret etti. Bir müddet sonra, Hz. Peygamber kızının görüşünü alarak[136] hicretin 2. yılında onu Hz. Ali ile evlendirdi. Hz. Fâtıma, evlendikten bir yıl kadar sonra ilk çocuğu Hasan'ı, ondan bir yıl sonra da ikinci çocuğu Hüseyin'i dünyaya getirdi. Daha sonraki yıllarda Ümmü Gülsüm ve Zeyneb adlı kızları ile Muhsin (veya Muhassin) adlı oğlu dünyaya geldi. Ancak bu sonuncusu küçükken vefat etti. Hz. Fâtıma'nın İslâm kültüründe ünlü olduğu hususlardan birisi sağlık ve sosyal yardım alanlarındaki hizmetleridir. Nitekim Uhud Savaşı'nda

[134] İbn Sa'd, VIII, 37-39; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, VII, 384.
[135] Buhârî, I, 67.
[136] İbn Sa'd, VIII, 19, 20.

gazilere su ve yiyecek taşımış, yaralıları tedavi etmiş, babasının yüzündeki kanları temizlemiştir. Hz. Peygamber'in vefatına çok üzülmüş ve ondan altı ay kadar sonra vefat etmiştir. Hz. Peygamber'in nesli Fâtıma'nın çocukları vasıtasıyla devam etmiştir.[137]

İbrahim

Hz. Peygamber'in Mısırlı Mâriye'den olma oğludur. Hicrî 8. yılda dünyaya geldi. Efendimiz, İbrahim'in doğumu üzerine Mâriye'yi hürriyetine kavuşturdu ve çocuğu da sütanneye verdi. İbrahim, henüz iki yaşını doldurmadan hicretin onuncu yılında hastalanarak vefat etti.[138]

Görüldüğü üzere Efendimiz'in çocukları çocukken veya genç yaşta vefat etmişlerdir. Başta kızları olmak üzere çocuklarının vefatları esnasındaki yaşları konusunda kaynaklarda farklı kayıtlar mevcuttur. Bu husus, Endülüslü ünlü âlim İbn Hazm'ın da ilgisini çekmiş ve Peygamber'in kızlarından hiçbirinin 35 yaşını geçmediğini, Fâtıma'nın vefat ettiğinde 25 yaşında, Rukiye'nin de o civarda, Ümmü Gülsüm'ün 22 yaşında olduğunu belirtmiş, Zeyneb'in de genç yaşta vefat ettiğini kaydetmekle yetinmiştir.[139]

Ev İçindeki Bazı Davranışları

Bir gün birisi Hz. Âişe validemizden, ev içinde Peygamberimiz'in davranışlarını sordu. O şu bilgiyi verdi: "Allâh Resûlü, evine girdiği zaman herhangi bir fevkalâdelik ve inziva hâli göstermeden, insanlardan herhangi biri gibi tevazu ile davranırdı. Kendi elbisesinin söküğü ile meşgul olur, koyunları eli ile sağar, eşlerine ev işlerinde gerekli hâllerde yardımcı olurdu. Çarşıya,

---

137 İbn Sa'd, VIII, 19-30; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, VII, 220-226.
138 İbn Sa'd, I, 134-144; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, I, 49-51.
139 İbn Hazm, 16-17.

pazara gider, bizzat alışveriş yapar ve aldığı şeyleri kendisi taşırdı. Ashab-ı Kiram; 'İzin verin de biz taşıyalım.' dediklerinde, "Herkes kendi yükünü kendi taşısın."[140] buyururdu.

Gelen misafirlerine de kendisi hizmet ederdi. Habeş kralı tarafından bir heyet gönderilmişti. Onlara bizzat hizmet etmeye başladığını gören ashabı: "Ey Allah'ın Resûlü! Siz bırakın biz hizmet edelim!" dediler. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şu cevabı verdi: 'Bunlar bizim ashabımıza ikram ettiler. İlk muhacirleri hoş karşıladılar. Ben onlara bunun karşılığını bizzat vermek isterim.' O, işte böyle vefalı idi. Ve herkesi de daima hayırla anardı.[141]

Aile Reisinin Sorumluluğu

Peygamberimiz, ev hâlkına karşı taşıdığı ağır mesuliyetleri hissederek sık sık endişelenirdi. Daima onları, bu dünyadakilere kıyasla öteki dünyanın mükâfat ve güzelliklerine teşvik ederdi. Gece namazına kalktığında, hanımlarının da bu ulvî ve faziletli amele katılmalarını isterdi. Sevgi ve yumuşaklıkla bu tür ibadetlere teşvik ederdi. Nitekim bu Rabbimizin de emriydi. "*Ailene namazı emret, kendin de namaza sabırla devam et…*" (Tâhâ, 20/132) ayetiyle Allah, Peygamberinden aile hâlkına namaz kılmayı emretmesini, onlarla beraber namaza sarılmasını, sabır ve azimle ona devam etmesini istiyordu. Ayetteki hitap, Hz. Peygamberin şahsınadır. Bu hitabın içine umumi olarak bütün ümmeti, hususi olarak da Hz. Peygamber'in aile hâlkı girmektedir.[142] Bu ayetin hükmü gereği Peygamberimiz, altı ay müddetle Messid-i Nebevi'ye sabah namazına gitmeden önce, Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin evlerine de uğrar ve kapılarının önünde durarak: "Ey Ehl-i Beyt namaza kalkınız!" buyururdu.[143]

---

140 Tirmizî, *Şemail*, İst. 1300 H. 57.
141 A. H. Berki, O. Keskioğlu, *Hz. Muhammed ve Hayatı*, 215.
142 Kurtubi, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 174.
143 Tirmizi, *Tefsir*, 34.

Çocuklar Arasında Ayırım Yapmazdı

Anne babanın çocukları arasında ayırım yapması, aile mutluluğunu zedeler. Efendimiz de bir baba olarak, aile bireylerine eşit davranmış, aile bireylerinin aralarında ayrım yapmamıştır. Bilindiği gibi o dönemde, erkek çocukları, kız çocuklarından üstün tutulurdu. Aslında bir cahiliye adeti olan bu durum, günümüzde de kısmen sürmektedir. Oysa Efendimiz, erkek çocukların üstün görülme anlayışının yanlışlığına dikkat çekmiş ve aralarında bir fark olmadığını hükme bağlamıştır. Efendimiz'in kız ve erkek ayrımı konusunda getirdiği en büyük yeniliklerden biri, kadınların da mirasçı olmalarıdır. Çünkü, o dönemde ölen kişilerin varlıkları sadece erkeklere kalıyordu.

Kalpteki sevgi ve ilgi de aynı şekilde eşit olmalıdır. O, şöyle buyurur: "Allah'tan korkun, çocuklarınız arasında adaletli davranın." Bu konu üzerinde o kadar durmuştur ki, bir defasında şöyle buyurmuştu: "Şüphesiz ki Allah, çocuklarınız arasında öpücüklerinizde de eşit davranmanızı sever." [144]

Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) aile bireyleri arasındaki davranışlarına şu olay çok güzel bir misaldir. Hz. Ali şöyle anlatır: "Bir gün Allah Resûlü bizi ziyarete gelmişti. Yanımızda geceledi. Hasan ve Hüseyin de uyuyorlardı. Bir ara Hasan, su istedi. Derhâl kalkan Allah Resûlü, su kabından su aldı. Çocuğa vermek için getirmişti ki, o sırada uyanmış olan Hüseyin, hemen bardağı alıp su içmek istedi. Allah Resûlü ona vermeyip önce Hasan'a verdi. Bunun üzerine, Fatma dayanamayarak, 'Hasan'ı Hüseyin'den çok seviyorsun.', deyince, Allah Resûlü, 'Hayır, ilk defa o istedi.' cevabını verdi."[145]

Efendimiz, hayatın her safhasında torunlarının eğitimiyle yakından meşgul olmuştur. Bilindiği gibi Efendimiz ve ailesine zekât malı yemek haramdı. Bir gün torunu Hz. Hasan'ın

---

144 İ. Canan, *Kütüb-i Sitte, Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, II, 498.

145 İ. Canan, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, 176– 177.

Beytülmal'e ait zekât hurmalarından bir tane ağzına aldığını gördü. Hemen onu ağzından çıkarttırdı ve "Muhammed ailesinin zekât yemediğini bilmiyor musun?" buyurdu.[146]

Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) torununa "Onu yeme!" demekle kalmayarak hurmayı eliyle alıp atması ve ardından sebebini izah etmesi, terbiyenin bir başka mühim yönüdür. Zira çocuk bir şeyin kendisine neden yasaklandığını merak eder. Yasağın sebebi kendisine anlatılınca tatmin olur. Bu tür hususlarda çocuğa büyük muamelesi yapmak önemlidir. Böyle yapıldığında şahsiyet gelişimi daha sağlıklı olur. Diğer bir mühim nokta da, "'Canım, bu daha çocuktur, büyüyünce öğrenir." gibi yanlış ve silinmez izler bırakan bir tavır içinde olmamaktır. Hatanın görüldüğü yerde, uygun bir şekilde hemen düzeltilmesi gerekir. Meselâ Allah Resûlü, maiyetinde yetişen üvey oğlu Ömer bin Ebî Seleme'nin, yemek yerken elini tabağın her tarafına götürdüğünü gördüğünde, tatlı bir dille: "Yavrum, besmele çek, sağ elinle ve hep önünden ye! " diye ikaz etmiştir.[147]

Torunlarıyla Oynardı

Torunları Hz. Hasan ve Hüseyin'i çok severdi. Torunları, onun sırtına çıkarak binek oyunu oynarlardı. Peygamberimiz, onları omuzlarına alarak gezdirirdi. Bir gün Sevgili Peygamberimiz, cemaate namaz kıldırırken secde anında torunlarından biri gelip sırtına binmişti. Torunu sırtından kalkana kadar Peygamberimiz secdeden kalkmamıştı.[148]

Kısacası Efendimiz aile fertlerinin eğlenme ve dinlenme gibi ihtiyaçlarını karşılar, meşrû eğlencelerden yararlanmalarına engel olmazdı. Meselâ Ramazan ve Kurban Bayramı merasimlerine kızlarını ve hanımlarını da götürürdü.[149]

---

146 Buhârî, *Zekât*, 57.

147 Buhârî, *Et'ime*, 2.

148 Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, II, 262.

149 İbn Mace, I, 415.

Hanımlarıyla İstişare Ederdi

Allah Resûlü, hanımları ile oturur, sohbet eder, hatta bir arkadaş gibi onlarla bazı meselelerin müzakeresini bile yapardı. Peygamberin, onların fikir ve düşüncelerine ihtiyacı yoktu, Çünkü o vahiy ile destekleniyordu. Ancak bu hareketiyle, ümmetine bir şeyler öğretmek istiyordu.

Hz. Peygamber, hanımları ile istişare etmiştir. Kaynaklarda bu konuyla ilgili bol miktarda bilgi bulunmaktadır. Bir misal vermek istiyoruz: İlk başta Hudeybiye Anlaşması Müslümanlara çok ağır gelmişti. Müslümanların hiç mecalleri kalmamış gibiydi. Anlaşmayı reddederek Mekke'ye girmek, muhtemel sonuçlarıyla karşılaşmak istediler. Allah Resûlü kendisiyle birlikte olanlara kurbanlarını kesmelerini ve ihramdan çıkmalarını emretti. Ancak bazıları kararsızdı. Kararının değişmesini beklediler. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), emrini bir kere daha tekrarladı. Fakat bu emir onların gönülsüzlüğünü değiştirmedi. Onlar Allah Resûlüne karşı gelmiyorlardı, fakat kararını değiştireceğini ümit ediyorlardı. Çünkü Kâbe'yi tavaf etmek üzere yola çıkmışlardı, yarı yoldan dönmek istemiyorlardı.

Sahabenin bu durumunu sezince, Efendimiz, üzgün bir şekilde çadırına döndü ve hanımı Ümmü Seleme'nin fikrini sordu. Bu büyük kadın, Allah Resûlü'nün görüşüne katiyen ihtiyacı olmadığının şuurundaydı, ama sorulduğu için kendi görüşünü açıkladı. Allah Resûlü böyle yapmakla bize içtimaî bir ders veriyordu. Böyle mühim meselelerde dahi kadınlar ile görüş alış-verişinde bulunmanın hiçbir yanlış yanının olmadığını öğretiyordu. Validemiz Efendimiz'e şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Emrini bir daha tekrar etme. Belki muhalefet ederler ve bu yüzden mahvolurlar. Fakat sen kurbanlarını kes ve ihramdan çık. Onlar verdiğin emrin kesinliğini anlayınca ister istemez sana itaat edeceklerdir." Bunun üzerine, Efendimiz hemen eline bir bıçak alarak dışarı çıktı ve kendi kurbanlarını kesmeye başladı. Bunu gören sahabîler de

kendi kurbanlarını kesmeye başladılar. Zira verdiği karardan dönmeyeceğini herkes anlamıştı.[150]

Aile İçinde Yaşanan Bazı Durumlar

Efendimiz, sevgili eşi Hz. Hatice'nin saygı ve fedakârlığını, onun sağlığında olduğu gibi, vefatından sonra da unutmamış; her fırsatta onu sevgi ve saygı ile anmıştır. Yine onun hatırasını andığı bir günde Hz. Âişe Validemiz, "O yaşlı kadını ne anıp duruyorsun? Allah onun yerine sana daha hayırlısını verdi." deyince Efendimiz durumun öyle olmadığını şu sözleriyle ifade etmişti: "Allah bana ondan daha hayırlısını vermedi. O, hiç kimsenin kabul etmediği bir zamanda bana iman etti. Herkesin beni yalanladığı bir zamanda o beni tasdik etti. Kimsenin bana bir şey vermediği esnada; o, malını benim için kullandı ve o çocuklarımın annesiydi" diye cevap verdi."[151]

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) mübarek eşleri için Benû Nadîr kabilesinin hurmalığının mahsullerinden bir pay belirlenmişti. Bu hurma geliri satılır ve karşılığı sene boyunca yapılacak masraflara yeterdi. Hayber fethedilince Hz. Peygamber'in mübarek eşlerine buradan bir pay verildi. Bunlar da kişi başına seksen vesak hurma ve yirmi vesak arpadan ibaretti.

Aile Mahremiyetine Dikkat

Hz. Ebû Bekir'in (radıyallahu anh) kızı ve Efendimiz'in baldızı olan Hz. Esma, kendi işlerini bizzat kendisi yapardı. Medine'den üç kilometre uzaklıktaki bahçeden hurma salkımlarını tepesine koyarak eve taşımak da bu işlerden biriydi. Bir gün, yine böyle hurma salkımlarını tepesine koymuş gelirken Efendimiz devesine binmiş hâlde ona rastladı. Onu bindirmek için deveyi çöktürdü. Ancak Hz.

---

150 Buhârî, *Şurut*,15; *Vâkıdî*, II, 613.
151 *Müsned*, VI, 117-118.

Esma bu durumdan utandı. Hz. Peygamber onun mahremiyetten dolayı utandığını görünce hiçbir şey demedi ve onu orada bırakarak yoluna devam etti. Hz. Esma der ki: "Daha sonra Hz. Ebû Bekir seyislik yapıp atlara bakan bir hizmetçi gönderdi de sanki kölelikten kurtulmuş gibi, o sıkıntıdan ve yük taşımaktan kurtuldum."[152]

Mahremiyet insanlarda fıtrî olan bir duygudur. İslam bu duygunun korunmasına özen göstermiş; avret, hâlvet, ihtilat, tesettür mefhumları çerçevesinde pek çok değerin korunmasını öngörmüştür. "Bir eve girerken izin istemek göz içindir."[153] hadisi bu konuyu aydınlatmaktadır. Meskenin geniş tutulması prensibi de, mahremiyetin daha kolay korunması gayesiyle konmuştur. Sünnet açısından ev, sadece soğuk ve sıcağa karşı sığınılacak bir yer değildir. Aynı zamanda mahremiyeti sağlama yeridir. Bu yüzden eve haram denmiş ve sahibinin izni olmadan buraya girilmesi yasaklanmıştır. Modern hukukta buna mesken ve özel hayatın korunması denmektedir. Mahremiyeti ihlâl sadece girmek, saldırmak ve kundaklamakla tahakkuk etmez; bakmak, dinleme cihazı yerleştirmek, telefon dinlemek vb. yollarla da bu ihlâl gerçekleşir. "Hiç kimse izin almadan başkasının evinin içine bakmasın, kim izinsiz bakarsa aynen girmiş gibidir." hadisi bunu açıklamaktadır. "Bir başkasının evinin içine bakarken, (ev sahibi tarafından) gözü çıkarılan kişi diyet istemeye kalkışmasın. Bilsin ki, hiçbir hak talep etme durumunda değildir." hükmü, bu meselenin ciddiyetini vurgulamaktadır. Hz. Peygamber, pencereden kendi evine izinsiz bakmış olan bir adama, elindeki tarağı göstererek, "İçeriye baktığını bilseydim şu tarağı gözüne sokardım."[154] buyurmuştur. İbn Abbas'ın bildirdiğine göre, Hakem b. Ebi'l-As'ı içeriye bakarken gören Hz. Peygamber, "Ben sağ olduğum müddetçe Medine'de oturmayacaksın." diyerek onu Taif'e

---

152 Buhârî, I, 786.

153 Buhârî, *Libas*, 75, *Diyat*, 23; Neseî, *Kesame*, 47; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 136.

154 Buhârî, *Diyat*, 15, 23, *İstizan*, 11; Müslim, *Âdâb*, 42; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 136.

sürmüştür. Hz. Peygamber, "Bir kimse kapısı açık bırakılmış (veya giriş kısmında perde olmayan) bir eve uğrar da (içeri) bakarsa kabahat onda değildir, ev sahibindedir." sözleriyle, korumanın ev sahibi tarafından yapılması gerektiğine parmak basmıştır. Günümüzde moda hâline gelen perdesizlik veya mahremiyeti sağlamayan kısa perdeler düşündürücüdür.

Ancak mahremiyet sadece dışarıya karşı değildir. Ev içinde de aile fertleri bir birlerine karşı dikkatli olmalı, mümkünse herkese bir oda ayrılmalı ve birbirlerinin odalarına izinsiz girmemelidirler. Anne-baba çocuklarına bu terbiyeyi vermeli ve onları değişik hislere sürükleyebilecek söz, davranış ve kıyafete dikkat etmelidirler. Kur'ân-Kerim şu ayetlerle konuyu açıklamaktadır: "*Ey müminler! Ellerinizin altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanlarınıza girecekleri zaman) sizden üç defa izin istesinler. Bunlar, mahrem (kapanmamış) hâlde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. Allah, (herşeyi) bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Çocuklarınız erginlik çağına girdiklerinde, kendilerinden öncekiler (büyükler) izin isteği gibi onlar da izin istesinler. İşte Allah, ayetlerini böyle açıklar. Allah alimdir, hakimdir.*" (Nûr, 24/58– 59) Bu ifadelerden, İslam'ın ideal meskeninin, büluğ çağına ermiş her ferde bir oda tahsis etmeye imkan verecek genişlikte bir mesken olduğu da anlaşılmaktadır. Konuyu, diğer nass ve uygulamaları da hesaba katarak inceleyen âlimler izinsiz olarak birinin evinin içine bakmanın caiz olmadığında görüş birliğine varmışlardır.

Aile İçi Tartışmalar

Aile ortamında zaman zaman bazı tartışmaların olması kaçınılmaz gibidir. Farklı fıtratta ve farklı çevrelerin insanı iki kişinin

tartışmadan bir ömür sürmeleri kolay değildir. Her tartışma, dikkat edilmez, aşırıya kaçılır ya da bir taraf konuyu yumuşatmazsa ciddi problemlerin başlangıcı olabilir. Aile içinde cereyan eden tartışmaların ve ortaya çıkan pürüzlerin dışarıya aksettirilmeden orada hâlledilmesi bir esastır ve aile mahremiyetinin mühim bir boyutunu oluşturmaktadır. Bazı konular ise kangrene dönüşmeden aile büyüklerine açılmalı ve çözüm yoluna gidilmelidir. Efendimiz'in bu konuya ışık tutan davranışlarından biri şu şekildedir:

Efendimizle sevgili eşi Hz. Âişe Validemiz arasında, mahiyetini bilemediğimiz bir tartışma yaşanmıştı. Aileden olan Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) hakem tayin edildi. Hakem, eşler arasındaki olayı dinlemeye başladı. Konuyu ilk anlatan, Efendimiz oldu. Hz. Âişe bir ara eşini ikaz eder ifadelerde bulundu ve "Anlatımında adaletli ol!" dedi. Bu cümle, hakemi hakemlikten çıkartan davranışı yaptırdı. Hz. Ebû Bekir kızına bir tokat atarak "Sen Allah'ın Resûlü'yle nasıl böyle konuşursun." dedi. Hz. Âişe korkup hemen Efendimiz'in arkasına sığındı. Duruma üzülen Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. Ebû Bekir'e "Seni hakem tayin etmekten maksadımız bu değildi." dedi.[155]

Bir gün Efendimiz, Hz. Âişe Validemize:

– Bana kızdığın zaman, hemen anlıyorum, buyurdu. Hz. Âişe:

– Nasıl, deyince, Efendimiz,

– Eğer bir şeyden dolayı yemin edecek olursan, bana kızgın olmadığın zaman 'Muhammed'in Rabbine yemin ederim ki' diyorsun. Eğer bana kızgın isen, 'İbrahim'in Rabbine yemin ederim ki', diyorsun, buyurdu. Bunun üzerine Hz. Âişe Validemiz:

– Evet, Ey Allah Resûlü! Sadece öyle zamanlarda adınızı bırakıyorum dedi.[156]

---

155 İbn Fazlullah, *Ravdatu'l-Ahbab*, 360.

156 Buhârî, *Nikâh*, 108; Müslim, *Fedâilu's-Sahâbe*, 80.

Hanımlarıyla Arkadaş Gibiydi

Aşağıda sunacağımız tablolar, Efendimiz'in hanımlarına karşı ne kadar müsamahalı ve hoşgörülü olduğunu göstermektedir. Hz. Âişe Validemizin anlattığına göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Tebük ya da Hayber Gazvesi'nden dönmüştü. Hz. Âişe'nin eşyalarını koyduğu rafların üzerinde örtü vardı. Rüzgâr esti ve oyuncaklarının üzerinde bulunan örtüyü bir kenarından açtı. Bunun üzerine Efendimiz,

– Ey Âişe bunlar nedir, buyurdu. Hz. Âişe:

– Kızlarım, diye cevap verdi. Hz. Peygamber oyuncakların arasında iki kanatlı at gördü.

– Oyuncakların arasında gördüğüm bu şey nedir, diye sordu. Hz. Âişe

– At, diye cevap verdi.

– Üzerindekiler nedir, deyince,

– Kanatlarıdır, diye cevap verdi. Hz. Peygamber:

– Atın kanatları olur mu, dediğinde Hz. Âişe,

– Süleyman'ın atlarının kanatlarının olduğunu işitmedin mi? dedi. Hz. Âişe Validemiz der ki: "Allah Resûlü bu cevabım üzerine ciddi şekilde güldü. Hatta azı dişlerini gördüm."[157]

Bir başka olay da şöyle cereyan etmişti. Yine Hz. Âişe Validemiz anlatıyor: "Bir bayram günün Allah Resûlü odama geldi. Yanımda Buas olayıyla ilgili olarak söylenmiş kahramanlık şiirlerini def çalarak terennüm eden iki cariye bulunuyordu. Allah Resûlü bir şey demeden yatağına uzanıp yüzünü öbür tarafa çevirdi. Bir süre sonra Hz. Ebû Bekir içeri girdi. 'Bu ne hâl, Allah Resûlü'nün huzurunda şeytanın mizmârı ha!…' diyerek beni azarladı. Bunun üzerine Allah Resûlü ona dönüp: 'Bırak onları,

---

[157] Ebû Dâvûd, *Edeb*, 62.

her milletin bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır.' buyurdu. Babam başka şeyle meşgul olunca cariyelere işaret ettim, dışarı çıktılar."[158]

Mu'avviz b. Afrâ'nın kızı Rebî'nin düğünü olurken Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) evlerine gitti ve gelin için hazırlanan yere oturdu. Evin kızları çevresine toplandılar ve defler çalarak Bedir şehitlerine mersiye okumaya başladılar. Okumaya devam ederlerken "Aramızda bir Peygamber var ki, yarın ne olacağını bilir." diye bir mısra okudular. Bunun üzerine Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): "Bunu bırakın da daha önce söylediklerinizi söyleyin." buyurdu."[159]

Bu olaylardan bayram, düğün gibi günlerin eğlence ve sevinç günleri olduğu, meşru daire içerisinde çalgılar eşliğinde bazı oyunların veya sportif faaliyetlerin icra edilebileceği anlaşılmaktadır. İslam'ın genel prensiplerine aykırı olmayan yerel veya bölgesel gelenek ve âdetlerin icra edilerek muhafaza edilmesi kültürel bir zenginliktir. Aslında insan fıtratının, özellikle delikanlılık çağında bulunan gençlerin enerjilerini meşru bir şekilde harcayabilecekleri oyun ve eğlencelere ihtiyaç duyduğu bir gerçektir. Meşru alternatiflerle bu ihtiyaç karşılanmasa, günümüzde olduğu gibi gayr-i meşru olana kapı aralanacaktır. Zira fıtratla savaşılamaz.

Aile Fertlerinin Gönüllerini Alırdı

Hz. Enes b. Mâlik şu olayı anlatıyor: "Allah Resûlü'nün Farisi bir komşusu vardı, güzel et yemeği yapardı. Bir gün Efendimiz için yemek hazırladı ve evlerine gelerek O'nu davet etti. Allah Resûlü (Hz. Âişe'yi göstererek): 'Onu da davet ediyor musun?' diye işaret etti. Adam: 'Hayır' deyince Efendimiz: 'Ben de gelmiyorum!' dedi. Adam geri döndü ve bir süre sonra tekrar gelip

---

158 Buhârî, *İdeyn*, 2, 3, 25; Müslim, *Salatu'l-İdeyn*, 16.
159 Müslim, *Nikâh*, 116.

davetini yeniledi. Allah Resûlü de aynı şekilde Hz. Âişe'yi işaret etti. Ancak adam yine kabul etmeyince Efendimiz de aynı şekilde daveti reddetti. Sonra adam üçüncü defa davet etmeye geldi. Allah Resûlü de aynı şekilde davranınca adam ikisini beraber kabul etti. Bunun üzerine kalktılar, adamın evine yemeğe gittiler."[160]

Hz. Âişe Validemiz, Efendimiz'le yeni evlenmişti. Eşinin kendisini sevip sevmediğini merak etmekteydi. Ya da kendisini ne kadar ve nasıl sevdiğini… Bu düşüncesini Hz. Peygamberle (sallallahu aleyhi ve sellem) konuşmadan edemedi ve:

– Ey Allah'ın Resûlü, beni seviyor musun, diye sordu.

– Evet, yâ Âişe tabi seviyorum, cevabını aldı.

Hz. Âişe, fazlasını da merak ediyordu. Acaba nasıl seviyordu? Hemen sordu:

– Beni nasıl seviyorsun? Peygamberimiz sevgi şeklini tanımladı eşine:

– Kördüğüm gibi. Bu cevap Hz Âişe'yi çok sevindirdi. Çünkü kördüğüm açılmazdı. Açılmayan, bitmeyen sırlı bir sevgi demekti. Alacağı cevap onu çok mutlu ettiği için, Hz Âişe kadınca bir ihtiyaçla sık sık sorardı:

– Ey Allah'ın Resûlü, kördüğüm ne âlemde? Peygamberimiz, her defasında sevgili eşini memnun eden cevabı verirdi:

– İlk günkü gibi...[161]

Hatıralar

Evde zaman zaman hatıralar da anlatılıyordu. Bir gün, Hz. Âişe Validemiz Efendimiz'e, "Uhud gününden daha fazla sıkıntıya düştüğünüz bir gününüz oldu mu?" diye sordu. Efendimiz

---

[160] Müslim, *Eşribe*, 199; Nesaî, *Talâk*, 23.

[161] *Müsned*, VI, 210. Bkz: N. Çeleğen, *Peygamberimiz Kadınlara Nasıl Davranırdı*, 11.

şu cevabı verdi: "Ey Âişe! Hayatımda Kureyş'in sebebiyet verdiği çok zorluklarla karşılaştım. Fakat Akabe günü karşılaştığım zorluk hepsinden daha zordu. Kureyş'ten gördüğüm baskı üzerine Taif'e gitmiş; korunmam için İbn Abdi Ya'lîl'e teklifte bulunmuştum. Ancak teklifimi kabul etmedi. Ben de kederli ve nereye gideceğimi bilemez bir hâlde Mekke'ye dönüyordum. Karn-ı Seâlib denilen yere gelince başımı kaldırıp gökyüzüne baktım, bir bulutun beni gölgelediğini gördüm. Dikkatle bakınca bulutun içinde Cebrail'in olduğunu fark ettim. Cebrail bana:

– Ey Muhammed! Allah, milletinin senin için söylediklerini duydu ve şu dağlar meleğini gönderdi. Onlar hakkında ne yapılmasını istersen emret, dedi. Bunun üzerine dağlar meleği selam verdi ve sonra:

– "Ey Muhammed! Cebrail doğru söyledi. Ne emredersen yapmaya hazırım. Şu iki yaşçın dağın (Ebû Kubeys ve Kayakan) Mekkeliler üzerine çökerek birbirine kavuşmasını (ve müşrikleri topluca mahvetmesini) emret yerine getireyim, dedi. Bunun üzerine şöyle dedim:

– Hayır! Ben Allah'ın müşriklerin soyundan, hiçbir şeyi ortak koşmayıp yalnızca Allah'a ibadet edecek nesiller yaratmasını dilerim."[162]

Evet Allah Resûlü'nün, ulvî risalet vazifesini yüklendikten sonraki bütün hayatı dini tebliğle geçti. O, kapı kapı dolaşıyor ve mesajını kendilerine tebliğde bulunabileceği âşina sima ve gönüller arıyordu. Karşı cephenin infiali evvela, ilgisizlik ve boykot şeklinde oldu. Daha sonra istihza ve alayla devam etti. Son safhada ise işkencenin her çeşidiyle sürüp gitti. Geçeceği yollara dikenler serpiliyor, namaz kılarken başına işkembe konuyor ve kendisine her türlü hakaret reva görülüyordu. Ne var ki, Allah Resûlü bunların hiçbiriyle yılmadı ve usanmadı. Çünkü O'nun

---

162 Buhârî, *Bed'u'l-Halk*, 7; Müslim, *Cihad*, 11.

dünyaya geliş gayesi buydu. Can alıcı hasımları dâhil herkese defalarca uğradı. Ve ilâhî mesajı sundu. Ebû Cehil ve Ebû Leheb gibi din ve iman düşmanlarına bile kim bilir kaç defa gitti, hak ve hakikati anlattı!.. O panayırları dolaşıyor, bir kişinin hidâyetine vesile olabilmek için çadır çadır geziyor; gittiği her kapı yüzüne kapanıyor; fakat O bir başka sefer yine aynı kapıya varıyor, aynı şeyleri tekrar ediyordu.

Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) bütün bu olanlardan sonra ellerini açıp Rabbine şöyle niyazda bulunuyordu: "Allah'ım! Güçsüzlüğümü, zaafımı ve insanlar nazarında hakir görülmemi Sana şikâyet ediyorum. Ya Erhamerrahimîn! Sen hor ve hakir görülen biçarelerin Rabbisin. Benim de Rabbimsin, beni kime bırakıyorsun? Kötü sözlü, kötü yüzlü uzak kimselere mi, yoksa işime müdahil düşmana mı? Eğer bana karşı gazabın yoksa çektiğim mihnetlere, belâlara hiç aldırmam. Ancak afiyetin arzu edilecek şekilde daha ferah-feza, daha geniştir. İlâhî, gazabına giriftar yahut hoşnutsuzluğuna duçar olmaktan, Senin o zulmetleri parıl parıl parlatan dünya ve ahiret işlerinin medar-ı salâhı Nûr-u Vechine sığınırım. İlâhî, Sen razı olasıya kadar Senin affını muntazırım! İlâhî, bütün havl ve kuvvet sadece Senin elindedir."

O böyle dua ederken, yanlarına sessizce biri yaklaştı. Bir tabağa koyduğu üzüm salkımını Allah Resûlü'nün önüne uzattı ve "Buyurun, bundan yiyin." dedi. İki Cihan Serveri elini tabağa uzatırken, Allah'ın adıyla manâsına "Bismillah" dedi. Üzümü ikram eden Addâs ismindeki köle için bu, beklenmedik bir hadise idi. Hayretle sordu: "Sen kimsin?" Allah Resûlü cevap verdi: "Son Peygamber ve son Nebî'yim!" Addâs üzerine abandı ve öpmeye başladı. Senelerce gökte aradığını şimdi yerde, hem de hiç beklemediği bir anda karşısında bulmuştu ve iman etti.[163]

---

[163] Buhârî, *Bed'u'l-Halk*, 7; Müslim, *Cihad*, 11.

Aile Fertlerinin Eğlenme ve Dinlenmelerine İmkân Verirdi

Hz. Âişe Validemiz bir bayram günü camide kılıç-kalkan oyunu oynayan Habeşlilerin gösterisini seyretmek ister. (Bir rivayette Efendimiz seyretmek isteyip istemediğini sorar; o da seyretmek istediğini söyler.) Neticede Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) camiye bakan pencerenin önünde ayakta durur. Hz. Âişe Validemiz de, arkasında durarak çenesini mübarek omuzlara koyar, yüzünü de Efendimiz'in yüzüne yapıştırır ve öylece seyrederler. Hatta Efendimiz daha iyi oynamaları için "Ey Erfideoğulları göreyim sizi." diyerek bir nevi tezahürat da yapar. Bir müddet beraber oyuncuları seyrederler. Allah Resûlü bir iki sefer "Yeter mi ya Âişe?" demesine rağmen "Biraz daha ey Allah'ın Resûlü"' diyerek süreyi uzatır. Ve daha sonra bu olayı şöyle anlatır: "Aslında Habeşlilerin oyunu uzun süre seyredecek kadar ilgimi çekmiyordu. Fakat Allah Resûlü'nün ilgisini çekmek için uzun süre izledim." Daha sonra bunu kendilerine ifade ettiğinde, "Ben bunu fark etmiştim, fakat senin gönlünü hoş tutmak için öyle davrandım." der.[164] İşte ashabına, ailesine Efendimiz'i sevdiren insanî yönü… Evet, O bütün insanlığa örnek bir ahlâk âbidesidir.

Bu olayı şu şekilde yorumlayanlar da bulunuyor: "Hz. Peygamber'in Hz. Âişe Validemizi adeta kılıç kalkan oyununu seyre davet etmesinin perde arkasında, bu husustaki sünneti bellemesi, gelecek bazı Müslüman çocuklarına sağlam bilgiler nakletmesi ve onlara bunu öğretmesi gibi hedeflerin olduğu da düşünülebilir. Diğer taraftan Allah Resûlünün (sallallahu aleyhi ve sellem) oyuncuları onaylamaya ilave olarak kendilerini teşvikte bulunması bu hadis-i şerifin, sportif faaliyetlerin yanı sıra ölçülü raksın da mubah olduğuna dair delil olduğu belirtilmiştir."[165]

---

164 Buhârî, *İdeyn*, 2; *Cihad*, 81; Müslim, *İdeyn*, 19.

165 Geniş bilgi ve kaynaklar için bkz: Kettani, *Hz. Peygamber'in Yönetimi*, *et-Teratibu'l-İdariyye*, II, 209.

Yumuşak Huyluluğu

Hz. Âişe Validemiz anlatıyor: "Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) Bâdiye'de zekât develerinin içine çıktı ve benden başka hanımlarına birer deve verdi. Ben, 'Ey Allah'ın Resûlü, benden başka hanımlarına birer deve verdin!' dedim. Bana böğüren çetin bir deve verdi ki zaptedilemiyordu. Arkasından şöyle buyurdu: 'Ey Âişe ona yumuşak davran, şüphesiz yumuşaklığın (rıfk) karıştığı her şey güzelleşir; uzak durduğu her şey de lekelenir.''[166]

O hanımlara karşı çok yumuşak ve müsamahalı davranırdı. Bir gün, Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in huzuruna girmek için izin istedi. Hz. Peygamber'in yanında Kureyş kadınları vardı. Ona bir şeyler soruyor ve yanında yüksek sesle konuşuyorlardı. Hz. Ömer (radıyallahu anh), Efendimiz'in yanına girmek için izin isteyince, perdenin arkasına gizlendiler. Hz. Peygamber ona izin verdi. Buradan ötesini Hz. Ömer şöyle anlatıyor: "Allah Resûlü'nün yanına girdim. Baktım; Allah Resûlü durmadan tebessüm ediyor. 'Ey Allah'ın Resûlü! Allah seni ebediyen güldürsün' dedim. Yine tebessümle şu cevabı verdi: "Şu kadınların hâline gülüyorum. Oturmuş benim yanımda konuşuyorlardı. Senin sesini duyunca her biri bir yere saklandı.' Allah Resûlü'nün bu cevabı üzerine sesimi yükselttim ve 'Ey nefislerinin düşmanları! Demek benden korkuyorsunuz, Allah Resûl'ünden korkmuyor ve onun yanında saygısızlık yapıyorsunuz öyle mi?' dedim. Bana şu cevabı verdiler: 'Sen katı ve şiddetlisin.'''[167]

Acaba, Kıyamet Günü Ehlini Hatırlar mısın?

Hz. Âişe Validemiz anlatıyor: "Bir gün, cehennemi hatırlayarak ağlıyordum. Allah Resûlü:

---

166 *Müsned*, VI, 112.
167 Buhârî, *Edeb*, 68.

– Senin neyin var, niye ağlıyorsun ey Âişe, dedi. Ben de:

– Cehennemi hatırladım da... Acaba kıyamet günü aileni hatırlar mısın, dedim. Şöyle buyurdu Allah Resûlü:

– Üç yerde kimse kimseyi hatırlayamaz: Mizanın başında, erkesin, amel defterinin sağından mı solundan mı verileceğini öğrendiği an ve sırat köprüsünden geçilirken."[168]

Son Anlarındaki Nezaketi

Vefatından birkaç gün evvel: "Kul, Rabbiyle dünya arasında muhayyer bırakıldı. O, Rabbini seçti." demişti. Fetanet insanı Hz. Ebû Bekir, bu sözü duyunca hıçkırıklarını tutamamış ve hüngür hüngür ağlamıştı.[169] Zira anlamıştı ki, o kul, bu sözü söyleyenin ta kendisiydi. Rahatsızlığı fazla sürmedi. Gün geçtikçe hastalığı şiddetleniyor ve şiddetli baş ağrılarıyla kıvrım kıvrım kıvranıyordu. İşte bu esnada dahi, hanımlarına karşı incelik ve nezaketini terk etmedi. Hanımları arasında gezecek hâli olmadığından bir odada kalmasına müsaade edilmesini talep etti. Bütün hanımları O'nun bu arzusuna 'evet' dediler. Allah Resûlü de son günlerini Hz. Âişe'nin odasında geçirdi.[170] Evet, en ağır şartlar altında bile O, hanımlarının hak ve hukukuna riayetkâr davranıyordu. İşte O, böyle incelerden ince bir ruh insanıydı.

---

168 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 622.

169 Buhârî, *Salât*, 80; *Fezâilü'l-Ashab*, 3.

170 İbn Sa'd, *Tabakat*, 2, 231; İbn Hişâm, *Sîre*, 4, 298.

ASHABIYLA BİR GÜNÜ

Sahip kelimesi arkadaş, dost gibi anlamlara gelmektedir. Sahabe, ashab, sahabi, gibi kelimeler değişik yönleriyle hep bu anlamlarda kullanılmaktadır. İslam kültüründe bir ıstılah olarak ise, Allah Resûlü'nü (sallallahu aleyhi ve sellem), risalet vazifesinin başlangıcından Allah Teala'ya irtihal edişine kadar devam eden süreç içerisinde mümin olarak, az bir süre bile olsa, gören ve o hâl üzere vefat eden kişiler için kullanılmıştır. Bazıları, Allah Resûlü'yle bir yıl hattâ iki yıl birlikte olma şartını ileri sürmüşlerse de, cumhûra göre, Allah Resûlü'nün mübarek atmosferi içine giren ve o atmosferden kalbine ve ruhuna ilhamlar akseden, az buçuk O'nun nurlu ikliminden istifade edip ve va'de vefa içinde ölüp giden her müminin, sahâbî sayılacağında ittifak vardır.

Sahabe, enbiyadan sonra, ittifakla insanlığın en büyükleridir. Mutlak fazilet enbiyaya aittir ve onlara katiyen yetişilmez. Onlardan sonra sahabe gelir. Şâh-ı Geylanî, İmam-ı Rabbânî, Muhammed Bahâuddin Nakşibend gibi zatlar, bir kısım hususi fazilette, 'mercûhun râcihe rüçhaniyeti' esasına binaen, sahabeyle omuz omuza olabilirler. Ancak, dünden bugüne, her zaman din adına sözleri hüccet, akılları kalplerine yâr, kalpleri

de akıllarına yâr, sineleri ulûm-i dîniye, akılları fünûn-u medeniye ile aydınlanmış, her asırda İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî gibi müeddep zatlardan müteşekkil cumhûrun ittifakıyla, enbiyadan sonra mutlak fazilet, sahâbe-i kirâma aittir.[171] O kadar ki, çoklarınca ilk müceddid kabul edilen ve hususi bazı faziletlerde çok önde olan Ömer b. Abdilaziz Hazretleri bile, bu hususta sahabenin en küçüğüne yetişemez. En büyük velilerden İmâm-ı Rabbânî de mutlak fazilette: "Ömer b. Abdilaziz, Vahşî'nin ancak atının burnundaki bir toz olabilir." hükmünü vermiştir.[172]

Efendimiz Hayatın İçindeydi

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), hem peygamberlikten önce hem de sonra bulunduğu toplumun, tabir yerinde ise sıradan bir ferdi gibi yaşadı. Hatta en alt sosyal tabakadan birisi gibi yaşadı demek gerekir… Ne kendi çağdaşları olan krallar gibi sırça saraylar edindi, ne kapıcıları vardı, ne hizmetçiler ordusuna sahipti, ne özel yemekler yedi, ne özel ilgi ve muamele bekledi, ne de oturduğu yerde arkadaşları arasında fark edildi. Bu arada günlük hayatın hemen her işiyle belli ölçüde ilgilendi, fikir beyan etti, fikir aldı ve uyguladı. Hem kendi çocukları ve torunları hem de ashabının çocukları ile çok yakından ilgilendi; doğumlarından isimlerinin konmasına, sağlıklarından ilimlerinin artmasına, giyimlerinden oynadıkları oyunlara kadar onlar için tavsiyelerde bulundu ve bizzat yol gösterdi.

Evet, O hayatın içindeydi. Ezcümle:

– Satış yaptı ve satın aldı, alımı daha çoktu.

– Kiraya verdi ve kiraladı, kiralaması daha çoktu.

---

171 İmam Rabbanî, *Mektubat*, I, 175 (207. Mektup)

172 Aynı yer.

– Mudarebe ve ortaklık yaptı, vekil tayin etti, vekillik yaptı, vekil tayini daha çoktu.

– Başkasına hediye verdi, hediye aldı, bağışta bulundu, kendisine bağışta bulunulmasını istedi.

– Borç ve ödünç aldı.

– Hususi ve umumi şekilde teminat verdi, vakıfta bulundu.

– Şefaatte (aracılık) bulundu, kimi defa aracılığı kabul edildi kimi defa reddedildi, fakat ne kızdı ne azarladı.

– Yemin etti, yemin ettirdi. Çoğu defa yemininde durdu, az da olsa kimi zaman kefarette bulundu.

– Şaka yaptı, tevriyeli konuştu, fakat her defasında haktan, gerçekten başkasını söylemedi.[173]

– Düğün, bayram ve cenaze törenlerine katıldı.

– Hem kendi çocukları ve torunları hem de ashabının çocukları ile çok yakından ilgilendi, doğumlarından isimlerinin konmasına, sağlıklarından ilimlerinin artmasına, giyimlerinden oynadıkları oyunlara kadar onlar için tavsiyelerde bulundu, yol gösterdi.

– Onlarla sık sık sohbet etti ve sohbetlerinde onları çok hoş tuttu, gönüllerini aldı, sahabeler yanından neşe ve huzur içinde ayrıldı.

– Tavırlarını, temizliklerini, neşelerini, sağlıklarını yakından takip etti, eksikliklerini, ihtiyaçlarını gözetti, temin etti veya temin edilmesini sağladı.

– Rahatsızlıkları ile de yakından ilgilendi. Zayıf olanların kilo almaları, kilosu fazla olanların diyet yapmalarını, yiyeceklerin faydalı olanlarını seçmelerini tavsiye etti. Örneğin bazı hastalıklarında, sahabelerine bal şerbeti içmelerini tavsiye etti.[174]

---

173 İbn Kayyim, Zâdü'l-Meâd, I, 160– 164.

174 Buhari, *Tıb*, 4, 24; Müslim, *Selam*, 91; Tirmizi, *Tıb*, 31.

En yakınlarından biri olan Hz. Ali (radıyallahu anh), O'nun sohbetlerdeki tavrını ve sahabeleriyle olan ilişkisini şöyle açıklamaktadır:

"Allah Resûlü insanların eli en açık, gönlü en geniş ve şivesi en düzgün olanı, yüklendiği işi en iyi şekilde ifa edeni, en yumuşak huyluları ve sohbeti en güzel olanıydı. Onu tanıyıp sohbetinde bulunanlar ona severek yaklaşırlardı. Onu anlatan: 'Ondan önce de ondan sonra da onun gibisini görmedim' derdi. Ne zaman kendisinden bir şey istense, imkân dâhilindeyse mutlaka verirdi. (Birlikte) oturduğu kimselerin her biriyle ilgilenir, farklı muamele ettiği izlenimi vermezdi. İhtiyacını gidermesi için onunla oturan veya onu ayakta tutan kimseye karşı sabırlı olur, o kişi ayrılmadıkça kendisi onu terk edip ayrılmazdı. Ashabını özler, (göremediği zaman) sorardı. İnsanların durumlarının nasıl olduğunu, işlerinin ne âlemde olduğunu da sorardı. Güzele güzel, çirkine çirkin derdi. Daima doğruların yanındaydı, başkasını kabul etmezdi. Yanına geçici olarak girerlerdi, çıktıklarında mutmain olarak çıkarlardı. Yanından birer delil ve kılavuz olarak çıkarlardı. İnsanları birbirine sevdirecek, birbirlerine kaynaştıracak şeyleri konuşurdu. Onları ürkütmez, kaçırmazdı. Her kavmin liderine önem atfederdi, ikram ederdi."

Ashabın Her Problemiyle İlgilenirdi

1. Hz. Câbir b. Abdullah el-Ensârî (radıyallahu anh) şunu anlatıyor: Babam şehit olduğunda Medine'de bir Yahudi'ye borcu vardı. Bir yıl hurma olmadı, ben de borcu ödeyemedim. Borcun üzerinden bir yıl geçti. Bahar gelince Yahudi borcu geri vermem için beni sıkıştırmaya başladı. O yıl meyve çok az olduğundan gelecek hasadı beklemesini rica ettim, ama reddetti. Bunun üzerine,

Efendimiz'e gelerek olayı anlattım. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) birkaç sahabesini yanına alarak Yahudi'nin evine gitti ve bana mühlet vermesini istedi. Yahudi:

– Ebû'l-Kasım! Asla mühlet vermiyorum, deyince Hz. Peygamber oradaki hurma bahçesine gitti ve etrafını dolaşarak döndü. Ardından tekrar Yahudi'nin yanına döndü ve onunla görüştü. Ama Yahudi hiçbir şekilde borcu ertelemeye razı olmadı. Bunun üzerine Hz. Peygamber bunaldı ve bana;

– Şu çardağa bir yaygı ser, buyurdu. Çarşafı serince gidip üzerine uzandı ve uyudu. Uyanınca tekrar Yahudi'ye mühlet vermesini rica etti. Ama inatçı Yahudi kabul etmedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) hurma ağaçlarının altına gidip ayakta dikildi ve bana,

– Hurmaları toplamaya başla, buyurdu. Efendimiz'in bereketi sayesinde o kadar hurma birikti ki, Yahudi'nin borcunu ödediğim gibi arttı da.[175]

2. Bu tablo da Hz. Cabir'den, o anlatıyor: "Allah Resûlü ile Zatu'r-Rika seferine çıkmıştık. Benim çok zayıf bir devem vardı. Ordu yürüyünce arkadaşlarım ilerleyip gittiler, ben geride kaldım. Arkadan Allah Resûlü yetişti.

– Ne o Cabir, diye seslendi. Ben de:

– İşte bu deve ile ağır ağır gidiyorum, dedim. Bana:

– Çöktür şu deveyi, dedi. Kendisi de devesini çöktürdü ve elimdeki çubuğu alarak deveye birkaç defa dürttü. Sonra develerimize binip tekrar yola koyulduk. O'nu Hak'la gönderen Allah'a yemin ederim ki, benim devem O'nun devesiyle yarışmaya başladı. Yolda Allah Resûlü ile aramızda şöyle bir konuşma geçti:

– Cabir, bu deveyi bana satsana!

---

[175] Buhari, *Büyu'*, 51, *İstikraz*, 8; Nesai, *Vesaya*, 4.

– Ey Allah'ın Resûlü, ne hacet, size bağışlarım.

– Hayır, bedeliyle ver.

– O hâlde bir fiyat ver, Ey Allah'ın Resûlü.

– Bir dirheme alırım.

– Hayır, bu fiyat düşük.

Allah Resûlü, iki dirhem teklif etti; ben yine kabul etmedim. Sürekli fiyatı arttırdı. En sonunda bir ukiyyeye (yaklaşık kırk dirhem) anlaştık. Sonra sözü değiştirerek:

– Cabir, evlendin mi artık, dedi.

– Evet, ey Allah'ın Resûlü, dedim.

– Dul mu bakire mi, dedi.

– Dul, dedim.

– Bir bakire alamadın mı, birbirinizle oynaşırdınız, dedi.

– Bildiğiniz gibi babam Uhud'da şehit oldu, yedi tane kız çocuğu kaldı. Onları başına toplayacak, onlara bakacak bir kadın almayı uygun buldum, dedim.

– İnşallah isabet etmişsin, karşılığını verdi.

Medine'ye geri dönünce sabahleyin deveyi alıp götürdüm, Allah Resûlü'nün kapısına çöktürdüm ve gidip yanına oturdum. Allah Resûlü camiden çıkınca deveyi gördü ve "Bu nedir?" diye sordu. "Cabir getirdi." dediler. Beni çağırttı, gittim.

– Tut devenin yularını yeğenim, o deve senindir, dedikten sonra Bilal'ı çağırttı ve ona:

– Cabir'e bir ukiyye ver, diye emir verdi. Bilal'le beraber gittik, bir ukiyye ve daha fazlasını verdi. Vallahi, o para adeta bitmek bilmedi ve evimizde bereketi sürekli görüldü.[176]

[176] İbn Hişam, *Sire*, III, 142.

Çocuk Sahabîler

Yukarıda işaret ettiğim gibi Efendimiz çocuklarla da yakından ilgilenir, onlara değer verir, ciddi işler yaptırır, yeri geldikçe onlara çocuklar gibi davranırdı. Bir iki tablo sunmak istiyoruz:

Hz. Peygamber'in cebinde on lirası (on dirhemi) vardı. Elbise satıcısından dört lirasına bir gömlek aldı. Dışarıya çıkınca yoksul bir şahıs:

– Ey Allah'ın Resûlü o gömleğe çok ihtiyacım var, onu bana verir misin, dedi. Peygamberimiz gömleği yoksula verdi, elbiseciye tekrar girdi, geri kalan paranın dört lirasına da kendisi için bir gömlek satın aldı. Dışarı çıktığında küçük bir hizmetçi kızın ağladığını gördü. Hemen yanına yaklaşıp sebebini sordu. Hizmetçi kız:

– Ev sahibim bana un almak için iki lira vermişti. Onu kaybettim, onun için ağlıyorum, dedi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), son kalan iki lirayı da bu kızcağıza verdi. Fakat küçük kız, ağlamaya devam ediyordu. Peygamberimiz tekrar sordu:

– Kaybettiğin iki liraya yeniden kavuştun, hâlâ niçin ağlıyorsun, deyince kız:

– Eve geç kaldım, beni dövmelerinden korkuyorum, dedi.

Bunun üzerine Efendimiz, küçük kızın elinden tuttu:

– Korkma yavrum, gel benimle, dedi. Onu eve kadar götürdü; önce selam verdi, ancak üçüncü selamda kapı açıldı. Efendimiz ev sahiplerine:

– İlk selamımı duymadınız mı, deyince,

– Duyduk ama selamınızın artmasını ve sesinizi daha çok duymayı arzu ettik. Sana canımız feda ey Allah'ın Resûlü, buraya kadar niye zahmet ettiniz, dediler. Hz. Peygamber:

– Şu kızcağız, geç kaldım diye dövülmekten korkuyordu da, bunu size kadar getirdim, cevabını verdi. Ev sahibi:

– Ey Allah'ın Resûlü! Sizin evimize gelmenize vesile olduğu için bu hizmetçi kızı azat ediyorum, artık o hürdür, deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ın bana verdiği on lira, ne kadar bereketli imiş. Allah, onunla Peygamberine ve Medineli bir yoksula birer gömlek giydirdi, bir kız çocuğunu da sevindirdi, hürriyetine kavuşmasına vesile oldu. Şüphesiz bize sonsuz kuvvetiyle rızık veren O'dur."[177]

Peygamberimiz büyüklere, yapamayacakları şeyleri çocuklarına vadetmemelerini tembih etmiş, böylece ahde vefa konusunda örnek olmaları gerektiğine dikkat çekmiştir. Abdullah b. Âmir anlatıyor:

Bir gün Allah Resûlü bizim evimizdeyken annem beni çağırarak:

– Gel sana bir şey vereceğim, dedi. Allah Resûlü anneme:

– Ona ne vermek istemiştin, diye sordu. Annem:

– Bir hurma vermek istemiştim, deyince Peygamberimiz şöyle buyurdu:

– Haberin olsun, eğer ona bir şey vermeyecek olsaydın, sana bir yalan (günahı) yazılırdı.[178]

Konuyla ilgili ayrıca şu hadis de rivayet edilmiştir: "Kim bir çocuğa, 'Buraya gel sana bir şey vereceğim.' der de sonra vermezse onun için bir yalan günahı yazılır."[179]

Efendimiz, anne-babanın çocuklarına adaletle muamele etmelerini emir ve tavsiye etmiştir. Bu konuda çocukların kız-erkek, büyük-küçük, öz veya üvey olması arasında fark yoktur. Dolayısıyla ebeveyn, hediye ve miras gibi maddi konularda nasıl adaletli

[177] İbn Kesir, *Şemailu'r-Resûl*, 78.
[178] Ebû Davûd, *Edeb*, 80; *Müsned*, III, 447.
[179] *Müsned*, II, 452.

olmak zorunda ise sevgi, ilgi ve şefkat gibi manevi hususlarda da bütün çocuklarına karşı adil olmalıdır.

Nu'mân b. Beşîr'in (radıyallahu anhumâ) anlattığına göre, babası onu Allah Resûlüne (sallallahu aleyhi ve sellem) götürdü ve:

– Ben, sahip olduğum bir köleyi bu oğluma verdim, dedi. Allah Resûlü:

– Buna verdiğini diğer çocuklarına da verdin mi, diye sordu. Babam:

– Hayır, vermedim, dedi. Allah Resûlü:

– O hâlde hibenden dön, buyurdu.

Beşir:

– Hayır, dönmek istemiyorum, dedi.

Bunun üzerine Peygamberimiz:

– Allah'tan korkunuz; çocuklarınız arasında adaletli davranınız, buyurdu. Neticede babam da hibesinden döndü ve o bağışını geri aldı.[180]

Hz. Enes anlatıyor: Adamın biri Efendimiz'in yanında iken oğlu geldi. Adam oğlunu öptü, kucağına oturttu. Derken biraz sonra adamın kızı da geldi. Adam kızını (öpmeden) önüne oturttu. Bunun üzerine âlemlere rahmet Efendimiz:

– İkisine eşit davransaydın ya, buyurdu.[181]

Efendimiz'in Şakaları

İslâm, ölçülü olmak şartıyla mizah ve şakalaşmaya izin verir. Zira ölçülü şaka ve mizah hem dinlendirici olur, hem de insanlar arasında muhabbet ve sevginin artmasına vesile olur. Kur'ân'da birkaç âyette geçen, meyve anlamındaki 'fâkihe' kökünden gelen

---

180 Müslim, *Hibât*, 13.
181 Heysemî, VIII, 156.

'fukâhe' kelimesi, şaka yapmak, eğlenmek, dostluk oluşturan sohbet, konuşma demektir. Yâsin sûresinin 55. âyetinde cennetliklerin, yaptıkları işten memnun olarak birbiriyle konuşup şakalaştıkları anlatılır. Bu ve benzeri âyetlerden, dostluğu pekiştirecek, ruhu ferahlatacak tarzda uygun olarak yapılan eğlence ve şakanın tasvip edildiği anlaşılır. Dikkatleri toplamak, çevredekilerin usanmamalarını sağlamak ve sevgiyi perçinlemek için, sınırları belli ve dozu ayarlı şaka ve mizahın önemi inkâr edilemez. İslâm'ın önem verdiği hususlardan olan Müslümanlar arası kardeşlik, sevgi, dini tebliğ, kalpleri te'lif, kavl-i leyyin, ülfet, sekînet, muhabbet, hoşgörü, müsamaha ve af gibi özelliklerin pekişmesi açısından bunlara hizmet edici olan şaka ve güler yüzün (tebessümün) önemi büyüktür. Ancak her konuda olduğu gibi bu konuda da ifrat ve tefritten kaçınarak dengeli davranmak gerekir. Son dönemlerde yalan, karalama, aşağılama üzerine kurulu ve aşırıya kaçan, dolayısıyla bize ait olmadığı her hâlinden belli olan bir mizah anlayış ve furyasının yanında çoğu insanımızda şu hâl görülmektedir: Asık bir surat, eleştiri ve şikâyet dolu sözler, karamsar, itici, sıkıcı tavırlar, resmî ilişkiler, beylik konuşmalar, samimiyetten uzak, her şeyiyle yapay ve sanal davranışlar... Kısacası ciddi bir dengesizlik...

Oysa hadis kitaplarımızda kitap veya bab, yani müstakil bir bölüm veya alt başlık şeklinde şaka ve mizaha yer verilir. Çünkü Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) aile efradı, ashabı ve çevresinde bulunan değişik insanlarla zaman zaman şakalar yapmış ve kendisine şaka yapıldığı gibi yanında da şakalar yapılmıştır. Kocanın eşi ile şakalaşması ve oynaşması, aralarındaki sevgiyi arttıracağı için O'nun diliyle tasvip, hatta teşvik edilmiştir.[182] Ama "Ben (şaka bile olsa) sadece doğruyu konuşurum; haktan başka bir şey söylemem."[183] demeyi ihmal etmediği gibi, "Top-

---

182 Ebû Dâvud, *Edeb* 84, 85, 149; İbn Mâce, *Cihad* 40.
183 Tirmizî, *Birr* 57.

lumu güldürmek için yalan konuşanların vay hâline!..”[184] diyerek işin önemine parmak basmıştır. Ayrıca bütün şemâil kitaplarının nakline göre O (sallallahu aleyhi ve sellem) devamlı mütebessim idi. Tebessümle sırıtma ve kahkaha elbette farklı şeylerdir. Onca zulüm, işkence, açlık, hainlik, nifak ve dağların taşıyamayacağı onca yüke rağmen, tebessümü yüzünden hiç eksik olmazdı. Bitkiler içinde Allah Resûlü'nü 'gül' simgeler. Ne güzel tevafuk ki, dilimizde 'gül' sadece bitki adı değil, aynı zamanda 'gülme' eyleminin emir kipidir.

Efendimiz'in söz ve uygulamalarından, şakalaşma için bazı ölçülerin olduğu anlaşılmaktadır. Ezcümle:

– Şaka kırıcı ve yalan olmamalı,

– Şaka yoluyla başkası küçük duruma düşürülmemeli,

– Ateşle, silahla korkutarak şaka yapılmamalı,

– Şaka, caiz sınırlarda bile olsa aşırı gidilmemeli,

– Şaka ile de olsa bir kimsenin malına el konulmamalı,

– Özellikle insanları güldürmek meslek hâline getirilmemeli,

– Öldürücü ve yaralayıcı âletlerle şaka yapılmamalı…

Efendimizin Yaptığı Bazı Latifeler

1. Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor:

“Bir adam, Hz. Peygamber'e gelerek:

– Ey Allah'ın Resûlü! Bana binmem için bir deve ver, dedi. Allah Resûlü:

– Ben sana bir deve yavrusu vereyim, buyurdu. Adam:

– Ben deve yavrusunu ne yapayım (ona binilmez ki) deyince Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

---

[184] Ebû Dâvud, *Edeb* 88; Tirmizî, *Zühd*, 8.

– Her deve, bir diğer devenin yavrusu değil midir, buyurarak hem şakalaştı hem de adama bir söz işitince iyice düşünüp muhtevasını kavramadan reddetmemesi, itirazda acele etmemesi gerektiğini gösterdi.”[185]

2. Hz. Süheyb anlatıyor: “Bir gün gözüm ağrıyordu, elimde de birkaç hurma vardı, onları yiyordum. Bunu gören Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– Hem gözün ağrıyor hem de hurma yiyorsun, diye şaka yollu takıldı. Ben de:

– Ey Allah’ın Resûlü, ben ağrımayan tarafla yiyorum, cevabını verince, Allah Resûlü tebessüm etti.”[186]

3. Hz. Ümmü Eymen, Hz. Peygamber’e gelerek:

– Eşim seni eve davet ediyor, dedi. Peygamberimiz:

– Eşin kim? Şu gözünde ak olan adam değil mi, dedi. Ümmü Eymen:

– Vallahi gözünde ak yok, dedi.

– Hayır, var, buyurdu. Kadın, yine:

– Hayır, vallahi yok, deyince Hz. Peygamber:

– Herkesin gözünde ak vardır, dedi. Güzel sözlü güzel Peygamber, ‘ak’ kelimesi ile gözün koyu renkli hâlkasını çevreleyen beyaz tabakayı kastediyordu. Fakat bu söz, gözdeki kısmî körlüğü de ifade ettiğinden kadın, bu şekilde anlamıştı. Hz. Peygamber, bu sözüyle aynı zamanda cinas yapmıştı.[187]

4. Ensar’dan şakacı bir zat vardı. Bir gün yine konuşup yanındakileri güldürürken Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) elindeki çubuğu (şaka yollu) adamın böğrüne dürttü. Bunun üzerine adam:

---

185 Tirmizî, *Birr* 57; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 84, 92.

186 İbn Mace, *Tıb*, 3.

187 İbnu’l-Cevzi, *Kitabu’l-Ezkiya*, 140.

– Ey Allah'ın Resûlü, (canımı yaktınız) müsaade edin kısas yapayım, dedi. Allah Resûlü de:

– Haydi yap, buyurdu. Adam:

– Ama üzerinizde gömlek var, benim üzerimde yoktu, dedi. Adamın talebi üzerine, Peygamberimiz gömleğini kaldırıp böğrünü açtı. Adam, Efendimiz'i kucaklayıp böğrünü saygıyla öpmeye başladı ve:

– Ben bunu arzu etmiştim ey Allah'ın Resûlü, dedi.[188]

Evet, Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ashabı bu şekilde yaşadılar. Bir insana surat asmanın karşısındakine hakaret ve bir nevi kul hakkına tecavüz olduğunu unutmamalı, insan, diliyle olduğu gibi hâliyle, tavrıyla, yüzüyle de devamlı şükretmeli; hamdetmelidir. Seviyesizce davranışlar, şuh kahkahalar, boş vermiş tavırlar, vur patlasın çal oynasın anlayışı müminden ne kadar uzak olmalıysa; karamsarlık ve ümitsizlik taşıyan bunalımlı bir yüz de o derece çirkin kabul edilmeli.[189]

Ashab-ı Suffa

Bir ilim müessesesi olan Suffa'nın, has bir talebesi Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) kendileriyle ilgili bir hadiseyi şöyle anlatır: "Bazen açlıktan yüzükoyun yatıyordum. Bazen de karnıma taş bağlıyordum. Bir gün hâlkın gelip geçtiği bir yol üzerinde oturdum. O sırada oradan Allah Resûlü geçiyordu. Vaziyetimi anladı ve:

– Ey Ebû Hureyre, diye seslendi.

– Buyur, ey Allah'ın Resûlü, dedim.

– Haydi, benimle gel, buyurdu. Beraber gittik. Eve girdi. Ben de girmek için izin istedim. Müsaade ettiler. Bir kapta süt buldu.

---

188 Ebû Dâvûd, *Edeb*, 160.

189 F. Kızmaz, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, VI. 326– 328 (özetle).

– Bu süt nereden geldi? diye sordu.

– Falancalar hediye olarak getirdiler, diye cevap verdiler. Sonra da:

– Ey Ebû Hüreyre, Ehl-i Suffa'ya git, onları bana çağır, diye emretti. Ehl-i Suffa, İslâm'ın misafirleriydi. Ne aileleri, ne de mal mülkleri vardı. Allah Resûlü'ne bir hediye geldiği zaman bir kısmını kendisine ayırır, bir kısmını da onlara gönderirdi. Ehline verilmesi için gönderilen sadakaların tamamını onlara gönderir, eve bir pay ayırmazdı.

Allah Resûlü'nün Ehl-i Suffa'yı daveti beni üzdü. Ben, bu kaptaki sütü tek başıma içer de, bununla epeyce bir müddet idare ederim diye umuyordum. Kendi kendime, 'Ben elçiyim. Suffa ehli gelince onlara sütü ben taksim ederim.' dedim. Bu durumda sütten bana hiçbir şey kalmayacağını düşündüm. Fakat Allah Resûlü'nün emrini yerine getirmekten başka çare de yoktu. Gidip onları çağırdım. Geldiler. Müsaade isteyip oturdular. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem):

– Ebû Hüreyre, kabı al ve onlara süt ikram et, buyurdular. Süt kabını alıp sütü dağıtmaya başladım. Her biri kabı alıyor, doyuncaya kadar içiyor, sonra yanındakine veriyordu. Suffa ehlinin sonuncusu da içtikten sonra, kabı Allah Resûlü'ne verdim. İçinde sadece azıcık süt kalmıştı. Başını kaldırarak bana bakıp gülümsedi ve:

– Ebû Hureyre, dedi.

– Buyur, ey Allah'ın Resûlü, dedim.

– Süt içmeyen ikimiz kaldık, buyurdu.

– Evet, ey Allah'ın Resûlü, dedim.

– Otur sen de iç, buyurdular. Oturup içtim.

– Biraz daha iç, dedi. İçtim. Yine içmem için ısrar etti. 'Daha daha..' diyordu. Nihayet:

– Seni hak din ile gönderen Allah'a yemin olsun ki, içecek yerim kalmadı, dedim.

– O hâlde bardağı bana ver, buyurdu. Verdim. Allah'a hamd ve senâ etti. Sonra besmele çekerek geri kalanını da kendisi içti."[190]

Efendimiz'e Olan Saygı

Hz. Ebû Hureyre anlatıyor: "Allah Resûlüyle birlikte sabahları bir süre mescitte otururduk. Allah Resûlü, odasına çekilmek istediğinde ise ayağa kalkardık ve odasına girinceye kadar da ayakta beklerdik."[191]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), Hz. Enes'in annesi olan Ümmü Süleym'i çok severdi. Bazen onun evine gider, o da üzerine oturması için yaygılar serer, Hz. Peygamber de istirahat ederek uyurdu. Efendimiz uykudan uyanınca o mübarek kadın Hz. Peygamber'in terlerini silerek alır bir şişede biriktirirdi. Öldüğü zaman kefeni hazırlanırken o mübarek terin kefenine sürülmesini vasiyet etmişti.[192]

Bir gün Hz. Enes'in dadısı Müleyke, Efendimiz'i evine davet etti. Yemeği kendi eliyle hazırlamıştı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) yemek yedikten sonra:

– Gel sana namaz kıldırayım, buyurdu. Evde tek kilim vardı, o da kullanıla kullanıla kararmıştı. Hz. Enes önce onu güzelce yıkadı, sonra namaz kılmak için serdi. Hz. Peygamber imamlık yaptı. Hz. Enes ile dadısı ve bir de yetim köle saf tutarak arkada durdu. Efendimiz iki rekât namaz kıldırdıktan sonra evden ayrıldı.[193]

---

190 Buharî, *Rikak*, 17.
191 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 6/38.
192 Buharî, *İstizân*, 41.
193 Buharî, *Salât*, 21.

Efendimiz, Bedir gazvesinden önce elinde bir okla İslam ordusunun saflarını düzeltirken, Hz. Sevad b. Gaziye adlı sahabinin biraz ileri çıkıp safı bozduğunu gördü ve karnına okla dokunarak hizaya geçmesini söyledi. Bunun üzerine Hz. Sevad:

– Ey Allah'ın Resûlü, canımı acıttınız. Şüphesiz Allah Seni hak ile gönderdi, müsaade edin kısas uygulayacağım, dedi. Hemen Efendimiz karnını açarak kısas uygulamasını söyler. Hz. Sevad O'nu kucakladı ve öptü. Efendimiz niçin böyle yaptığını söylediğinde şu cevabı verdi:

– Ey Allah'ın Resûlü, görüyorsunuz öldürülmemekten emin değilim. Seninle son temasım cildimin cildine değdirmek olmasını istedim. Efendimiz ona hayır dilekte bulunur.[194]

Hassasiyet

Allah Resûlü, nasıl risalet vazifesinde Rabbinin gönderdiği mesajlara karşı emin idiyse, öyle de O'nun emniyeti ruhunda öyle kök salmıştı ki, bütün varlığa karşı sürekli emniyet solukluyordu.

İtikafta olduğu bir gün, Safiyye Validemiz (radıyallahu anhâ) kendisini ziyarete gelmişti. Biraz oturduktan sonra da kendi hanesine gitmek üzere müsaade istedi. Allah Resûlü de hanımını uğurlamak için onunla beraber dışarı çıktı ve henüz birkaç adım bile yürümemişlerdi ki, o esnada bir-iki sahabe hiç duraklamadan yanlarından hızla geçti. Efendimiz derhal onları durdurdu, sonra da Safiyye Validemizin yüzünü açarak:

– Bakın, bu benim hanımım Safiyye'dir dedi. Sahâbe beyninden vurulmuş gibiydi.

– Maazallah, ey Allah'ın Resûlü! Senin hakkında nasıl kötü düşünülebilir ki, dediler. Ancak, Allah Resûlü, her davranışıyla

194 Taberi, *Tarih*, II, 446.

olduğu gibi bu davranışıyla da bir ders vermek istiyordu. Buyurdular ki:

– Şeytan, sürekli insanın kan damarlarında dolaşır durur.[195] Şeytan, insanla bu kadar içli dışlı olduğuna göre onun kafasına çok şey atabilir. Şimdi eğer, binde, hatta milyonda bir ihtimal dahi olsa, insanın aklına; "Acaba Allah Resûlü'nün yanındaki kadın kimdi" şeklinde bir şüphe ve tereddüt arız olsa -hafızanallah- o şahsın ebedî hayatını mahvedip iman nurunu söndürür. İşte, bundan dolayı O şefkat abidesi Yüce Nebî, derhal duruma müdahale ediyor, hem kendi emniyetini gösteriyor hem de cemaatinin îmanını korumuş oluyordu.

Hasta Ziyareti

Abdullah b. Sâbit (radıyallahu anh) hastalanınca Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) onu ziyarete gitti. O sırada Abdullah komadaydı. Allah Resûlü seslenince O'nu duymadı. Hz. Peygamber istircada bulundu yani "Biz Allah'a aitiz ve O'na döneceğiz." dedi ardından da:

– Yazık ey Ebû Rebi', artık çağrımız da sana fayda etmiyor, buyurdu. Bunu duyan kadınlar feryat edip ağlamaya başladılar. Oradaki insanlar onları engellemek isteyince Efendimiz,

– Bırakın şimdi ağlasınlar. Öldükten sonra ağlamamak gerekir, buyurdu. Abdullah b. Sâbit'in kızı:

– Onun şehit olacağını umuyordum. Çünkü cihad için bütün hazırlıklarını yapmıştı, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) :

– O, niyetinin mükâfatını alacaktır, buyurdu, sonra da:

– Sizce şehitlik nedir, diye sordu. Kızı,

---

195 Buharî, *İtikâf*, 8; Müslim, *Selam*, 23.

– Allah yolunda öldürülenlere şehit diyoruz, şeklinde cevap verince, O şöyle dedi:

– Allah yolunda öldürülmenin dışında yedi çeşit şehitlik vardır: Vebadan, boğularak, zatu'l-cenb hastalığından, (her hangi bir) iç hastalıktan, yanarak, yıkıntı altında kalarak ölen kişiler şehittir. Ayrıca hamile iken ölen kadın veya bakire olarak ölen kız da şehittir.[196]

Enes b. Mâlik'ten (radıyallahu anh) rivayet edilmiştir:

"Efendimizle birlikte, gözlerinden rahatsız olan Zeyd b. Erkam'a gittik. Efendimiz Zeyd'e:

– Gözlerin bu şekilde kalırsa ne yaparsın, diye sordu. Zeyd:

– Sabreder, Allah'ın rızasını dilerim, diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– Eğer böyle bir durumla karşılaşır da gelir de sabreder, Allah'ın rızasını dilersen, O'nun huzuruna günahsız olarak varırsın, buyurdu."[197]

Nimetin Eseri Üzerinizde Görülsün

Efendimiz ashabından birinin dış görünümüne önem vermediğini veya bakımsız olduğunu gördüğünde onu hemen uyarırdı. Bir gün, üzerinde adi elbiseler bulunan birisi Efendimiz'in huzuruna gelmişti. Efendimiz ona:

– Senin malın yok mu, dedi. Adam,

– Var, diye cevap verdi. Efendimiz,

– Hangi çeşitten malların var, diye sorunca adam:

– Her çeşit maldan Allah bana vermiş, dedi. Bunun üzerine Efendimiz:

---

196 Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 11.
197 Buharî, Merda, 7; *Müsned*, III, 144.

– Allah sana mal ihsan edince, Allah'ın verdiği bu nimetin eseri ve fazileti üzerinde görülmelidir, buyurdu.[198]

Konuyla ilgili bir hadis ise şöyledir: "Allah kuluna verdiği nimetin eserini üzerinde görmekten hoşlanır."[199] Efendimiz'in torunu Hz. Hasan, onun giyim hakkındaki görüşünü şöyle ifade etmiştir: "Peygamber Efendimiz bize elde ettiğinizin en iyisini giymemizi ve bulabildiğimiz en hoş kokuları sürmemizi emrederdi."[200]

Yumuşaklığı

Efendimiz, zaman zaman çok kaba ve kırıcı davranışlarla da karşılaşıyordu. Ancak O Rahmet Nebisi, her defasında yumuşak davranarak konuyu hâllediyor ve ümmetine de örnek oluyordu.

Bedevilerden bir kasap deve eti satıyordu. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), evde hurma olduğunu sanarak, bir miktar kuru hurma karşılığında et satın aldı. Eve gelince hurma olmadığını gördü. Dışarı çıkarak kasaba:

– Kuru hurma karşılığında senden et almıştım ama baktım kalmamış, buyurunca kasap vâveylâyı kopardı ve:

– Vay bu sahtekârlıktır, diye bağırdı. Çevredekiler:

– Allah Resûlü sahtekârlık yapar mı, diyerek onu susturmaya çalıştılar. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ise:

– Bırakın, konuşmaya hakkı var, buyurdu. Sonra kasaba dönerek, daha önce söylediği şeyi ona tekrar etti. Kasap da aynı şeyleri söyledi, insanlar yine onu böyle konuşmaktan menettiler. Efendimiz:

– Bırakın konuşsun, onun konuşma hakkı var, buyurdu ve bu

198 Nesaî, *Zinet*, 83.
199 Tirmizî, *Edeb*, 54.
200 Buharî, *et-Tarihu'l-Kebir*, I, 382.

cümleyi birkaç kez tekrarladı. Daha sonra onu Ensar'dan bir kadına göndererek etin karşılığı olan hurmayı ondan almasını söyledi. Bedevi kasap ücretini alıp döndüğünde Hz. Peygamber ashabıyla birlikte oturuyordu. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yumuşaklık, bağışlayıcılık ve insanlarla iyi ilişkisinden son derece etkilenmişti. Yüzüne uzun uzun baktıktan sonra:

– Ey Muhammed! Allah senin mükâfatını versin, etin karşılığını eksiksiz verdin ve çok iyi verdin, dedi.[201]

Kadınlara Karşı Davranışları

Kadınlara Özel Sohbet

İnsanları Hakk'a davetle emrolunan Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) İslâm'ı kabul eden herkese, kadın erkek ayırımı yapmaksızın dinin ahkâmını öğretmeye çalışmıştır. Kadınlar da umumi toplantılara katılır ve bayram namazlarında da hazır bulunurlardı. Hz. Peygamber bayram hutbesini erkeklerin saflarına irad ettikten sonra, kadınların saflarına geçer, onlara da talim ederdi. Umumi vaazları dışında zaman zaman kadınlara has sohbetleri de olmuştur. Allah Resûlü'nün sohbetlerinden genelde erkeklerin istifade ettiğini düşünen bazı kadınların, Efendimiz'den özel sohbet talebinde bulunduklarını görmekteyiz. Hz. Ebû Sâid el-Hudrî'nin naklettiğine göre bir kadın Efendimize gelerek:

– Ey Allah'ın Resûlü! Senin sözlerinden hep erkekler istifade ediyor. Biz kadınlara da bir gün ayırsan, o gün toplansak ve Allah'ın sana öğrettiklerinden bize de öğretsen, dedi.

Efendimiz:

– Peki, şu gün şurada toplanınız, buyurdu.

---

201 *Müsned*, VI, 628.

Kadınlar toplandılar. Yüce Nebî (sallallahu aleyhi ve sellem) de gidip Allah'ın kendisine bildirdiklerinden onlara öğretti.[202]

Mahrem Konular

Hanım sahâbîler bir taraftan Hz. Peygamber'in vaazları ve konuşmaları yoluyla İslâm ahkâmını öğrenmeye çalışırken diğer taraftan karşılaştıkları problemlerin çözümü ve akıllarına gelen soruların cevabını alabilmek için her zaman Efendimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) başvurma imkÂnına sahiptiler. Efendimiz de bunlara değer verir ve sorularına mukabelede bulunur, problemleriyle ilgilenirdi.[203] Bazen en mahrem sayılacak konularda bile Hz. Peygamber'e soru sormaktan çekinmezlerdi. Meselâ Hz. Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym kadınların ihtilam olduklarında gusletmelerinin gerekip gerekmediğini sormuştur.[204] Hz. Esmâ adındaki bir kadın sahabi de aybaşı hâlinden temizlendikten sonra nasıl yıkanılacağını sormuştur. Hz. Esma'nın cesaretine hayran kalan Hz. Âişe: "Ensar kadınları ne iyi kadınlardır. Dinlerini öğrenmek hususunda onlara haya mâni olmuyor." demişti.[205]

Efendimiz döneminde kadınların gerek eğitiminde gerekse dinî hayatlarında mescitlerin mühim bir yeri vardır. Nitekim Mescid-i Nebevî'de Efendimiz'in tavsiyesi üzerine sadece kadınların girip çıkacakları bir kapı ayrılmış,[206] erkeklere, kadınların gece veya gündüz mescide gitmelerine engel olmamaları emredilmişti. İlgili hadislerden bir kısmı şöyledir: "Biriniz hanımı mescide gitmek için izin isterse ona mâni olmasın."[207] "Kadınların

---

202 Buhârî, *İ'tisam*, 9; Müslim, *Birr*, 152.
203 Müslim, *Fezâil*, 76; Ebû Davûd, *Edeb* 12.
204 Buharî, *İlim*, 50.
205 Müslim, *Hayız*, 61.
206 Ebû Dâvûd, *Salât*, 17, 53.
207 Müslim, *Salât*, 134, 135.

geceleyin mescide gitmelerine engel olmayın."[208] "Allah'ın hanım kullarını mescitten menetmeyiniz."[209]

Prensip olarak Asr-ı Saadet'te kadınların mescide gitmeleri uygun görülmekle birlikte, onların mescide girip çıkarken fitneye ve münasebetsiz davranışlara sebep olmamalarına dikkat çekilmiştir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), mescide giden kadınların koku sürmemelerini istemiştir.[210] Nitekim Efendimiz'in dar-ı bekâya irtihalinden sonra mescide giden bazı kadınların uygun olmayan hâl ve tavırlarını gören Hz. Âişe Validemiz:

– Eğer Allah Resûlü kadınların şimdiki yaptıklarını görseydi onları Benî İsrâil kadınlarının menedildikleri gibi mutlaka mescide gitmekten menederdi, demiştir.[211] Böylece Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) "Kadınların namazlarının en hayırlısı evlerinde kıldıklarıdır."[212] mealindeki sözlerini, camiye gidip gelirken uygunsuz davranışlardan sakınılmasının gereğine vurgu yapmak için buyurduğu anlaşılmaktadır. Günümüz sokağının o günden daha salim ve temiz olduğunu iddia etmek pek mümkün olmadığına göre, dikkatli olmak gerekir...

Hasta Ziyareti

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hastalanan Müslüman kadınlarla da ilgilendiği, hatta evlerine kadar gidip "geçmiş olsun" dediği ifade edilmektedir. Ummu'l-Alâ, hastalandığı zaman Hz. Peygamber'in kendisini ziyaret ettiğini ve ateşin, altın ve

---

[208] Müslim, *Salât*, 138.
[209] Müslim, *Salât*, 136.
[210] Müslim, *Salât*, 141.
[211] Müslim, *Salât*, 144.
[212] *Müsned*, VI, 301.

gümüşün pisliklerini giderdiği gibi, hastalığın da Müslümanın günahlarını temizleyeceğini söylediğini rivayet eder.[213]

Camiyi Süpüren Habeşi Kadın

Efendimiz Medine mescidini temizleyen Habeşli zenci bir kadının hasta olduğunu öğrenince onu ziyaret etti ve eğer ölürse kendisine haber verilmesini istedi. Bir gün kadın öldü. Fakat sahabe rahatsız etmemek için bunu Hz. Peygamber'e haber vermedi. Bir süre geçtikten sonra Allah Resûlü kadının durumunu sordu. Çevredekiler vefat ettiğini söylediler. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "Neden bana haber vermediniz?" deyince oradakiler, sanki ölen önemsiz biriymiş gibi, Efendimiz'i rahatsız etmek istemedikleri için haber vermediklerini söylediler. Hz. Peygamber mezarını sorup öğrendi ve oraya giderek cenaze namazını kıldı. Diğer rivayetlerde "Onu cennette, mescitten çerçöpü atar gördüm." "Ona iki kat ecir vardır."[214] ifadeleri de bulunmaktadır. Bu bahtiyar hanımın adı Ummu Mihcen idi.[215]

Bazı Geceler Ashabını Dolaşırdı

Efendimiz gün boyunca beraber olduğu ashabını bazen gece de ziyaret eder veya caddeleri gezerek durumları hakkında bilgi edinirdi. Elbette bu durum –hâşâ– açıklarını yakalamak için değildi. Bunlar, İslam'la yeni müşerref olan ashabın yanlışa düşmeden en güzel şekliyle İslam'ı anlamaları ve yaşamaları için göze çarpabilecek hususları bir nevi yerinde tespit etmeye matuf dolaşmalar olarak algılanmalıdır.

Bir gece Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e uğrayan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), Hz. Ebû Bekir'in çok sessiz, Hz. Ömer'in

---

213 Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 3
214 Bak: *el-İsâbe*, IV, 284; *Üsdü'l-Ğâbe*, VII, 85.
215 el-İsâbe, IV, 406– 407; *Üsdü'l-Ğâbe*, VII, 391.

ise sesli Kur'ân okuduklarını görmüştü. Sabah onlarla karşılaştığında durumu aktararak Hz Ebû Bekir'e sesini biraz yükseltmesini, Hz. Ömer'e de biraz alçaltmasını söylemişti.

Ebû Dâvûd'un meşhur şerhlerinden olan Bezlu'l-Mechud'da konu, tasavvufî bir edayla şöyle izah edilmektedir: Hz. Ebû Bekir'e şühûd ve cemal hâli galip olduğundan "duyurmak istediğim (Allah) duyuyor."; Hz. Ömer'e celâl ve heybet hâli galip olduğundan, "Uykusu derinleşmemiş olanları uyandırıyor ve gaflet getiren vesvesesiyle birlikte Şeytanı kovuyorum." cevabını verdiler.

Hz. Ebû Bekir'in hâli cem', Hz. Ömer'in hâli ise fark idi. Ama en mükemmel hâl, Hz. Peygamber'in hâli olan cem'u'l-cem'dir. Hazık bir ruh ve kalp doktoru, yüce mertebelere ulaştırıcı şefkat ve merhamet timsali olan Efendimiz, Hz. Ebû Bekir'e biraz sesini yükseltmesini emretti. Böylece, hem etrafta duyanlar yararlanmış, hem de ona galip olan ve masivayı yakıp yok eden tevhid hâlinden cem' ve şuhûd hâline geçmiş olur. Böylece vahdet eşyanın kesretini örtmemiş, yaratıklar da yaratana perde olmamış olur. Bu, Efendimiz'in ulaştırmakla görevli olduğu evliyay-ı izamın mertebesidir. Hz. Ömer'e de biraz sesini azaltmasını emretti. Böylece namaz kılıp Kur'ân okuyan diğer kimselerin dikkati dağılmamış olacağı gibi, özürlerinden ötürü uyuyanlar da rahatsız edilmemiş olur. Ayrıca Hz. Peygamber bu ifadesiyle Hz. Ömer'e, biraz sessiz okuyarak, erbabı nazarında ibadetin tadı, itaatin özü olan münacaattan mahrum kalmamasını da emretmiş ve mizacını tadil etmiş oluyordu.[216]

İstişare

Hendek Harbi'nin yapıldığı günlerde hâlk, ağır sıkıntılara maruz kalınca Allah'ın Resûlü, Gatafân kabilesinin büyükleri

[216] Seharenfurî, *Bezlu'l-Mechûd*, VII, 89.

Uyeyne b. Hısn ve Hâris b. Avf el-Mürrî'ye haber göndererek Müslümanlarla savaşmaktan vazgeçmelerini; buna karşılık, kendilerine Medine hurmalarının üçte birini vereceğini teklif etti. Neticede, Allah Resûlü ile karşı taraf arasında sulh yapıldı. Bu hususu bir yazı ile de belgeye döktüler. Ancak hazırlanan vesika henüz imzalanıp kesinleşmeden önce Allah'ın Resûlü, Sa'd b. Muâz ile Sa'd b. Ubâde'ye haber göndererek onların bu konudaki fikirlerini sordu, konuyu onlarla da istişare etti. İki sahâbî de:

– Ey Allah'ın Resûlü, eğer bu işi kendin istiyorsan biz de arzuna uyalım! Eğer ilâhî bir emir söz konusu ise baş üstüne! Yoksa bizim menfaatimiz için yaptığın bir anlaşma mıdır bu, diye sordular. Allah Resûlü:

– Hayır, bunu sizin için yapıyorum; çünkü görüyorum ki Araplar birleşerek tek bir yaydan size ok atmakta, her taraftan sizleri sıkıştırmaktalar. İstedim ki, bir dereceye kadar güçlerini kırayım, buyurdu. Sa'd b. Muâz:

– Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a şirk koştuğumuz, putlara taptığımız, Allah'a kulluk etmeyip O'nu tanımadığımız bir dönemde bile, onlar misafirliğin ya da satın almalarının dışında bizim tek bir hurmamızı dahi yiyemediler. Allah bizi İslâm'la şereflendirip hidayete erdirdiği, seninle ve İslâm'la bizi aziz kıldığı bir dönemde mi onlara mallarımızı vereceğiz? Böyle bir sulha ihtiyacımız yok. Allah, onlarla aramızda hüküm verinceye kadar onlara kılıçtan başka vereceğimiz bir şey yok, dedi.

Allah Resûlü de:

– Sen bilirsin, buyurdu. Bunun üzerine, Sa'd b. Muâz anlaşma metnini aldı ve:

– Haydi, üzerimize saldırsınlar, dedi.[217]

---

[217] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 105.

Hukukî Davalar

Ümmü Seleme Validemiz anlatıyor: "Ensâr'dan iki zat, Allah Resûlüne gelerek bir miras meselesinden dolayı birbirlerinden davacı oldular. Aradan uzun zaman geçtiğinden ikisinin de şahitleri yoktu. Nebiler Nebisi (sallallahu aleyhi ve sellem):

– Sizler, benim huzurumda birbirinizden davacı olduğunuzu ileri sürerek kendinizi savunuyorsunuz. Ben, hakkında vahiy inmeyen meselelerde ancak kendi görüşümle karar veririm. Şayet ben, kardeşinizin hakkını elinden almak için ileri sürdüğünüz delile bakarak sizin lehinize hüküm verirsem, onu sakın almayın! Çünkü ben ona cehennem ateşinden bir parça koparıp vermiş olurum. Kardeşinin hakkını gasbeden kimse, kıyamet günü bu ateş parçası boynunda asılı olduğu hâlde haşrolur, buyurdu. Bunun üzerine, o iki hasım ağlamaya başladı ve ikisi de:

– Ey Allah'ın Resûlü, hakkım onun olsun, dediler. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) de:

– Madem öyle söylediniz, o hâlde gidin, hakkı iyice araştırın, aranızda paylaşın, kura çekin. Birbirinize hakkınızı helâl edin, helâlleşin, buyurdu."[218]

Borcuna Sadıktı ve Hep Yaşatmak İçin Yaşamıştı

Abdullah el-Hevzeni anlatıyor: "Efendimiz'in müezzini Bilâl'le Hâlep'te karşılaştım.

– Yâ Bilâl! Allah Resûlü'nün infak etme usûlü ve tarzı nasıldı, bana anlatır mısın, dedim.

– O (sallallahu aleyhi ve sellem), ahirete intikal ettiği ana kadar infak ettiği şeyleri dağıtma görevini bana vermişti. O'na bir Müslüman geldiğinde, Efendimiz onun gerçekten yoksul olduğunu

---

218 *Müsned*, VI, 320.

anlarsa bana emrederdi. Ben de borç bulur, o Müslüman'a giyecek ve yiyecek bir şeyler satın alıp verirdim. Bir gün, bir müşrik karşıma çıktı ve:

– Ey Bilâl! Ben zengin bir adamım; imkânım çoktur. Bundan böyle başkasından borç isteme; gel benden borç iste, vereyim, dedi. Ben de, ondan borç almaya başlamıştım. Bir gün abdest almıştım; ezan okumaya hazırlanıyordum ki, baktım o müşrik, bir grup tüccar ile karşıdan geliyor. Beni görünce:

– Ey Habeşli, diye seslendi.

– Ne var, ne oldu, dedim. Adam bana suratını ekşitti, sert sert baktı, bazı ağır lâflar söyledi ve:

– Aybaşına ne kadar var, biliyor musun, diye sordu.

– Yakındır, dedim.

– Sadece dört gecen var. O gün gelince, sendeki alacaklarımın hepsini tahsil edeceğim. Ben, o paraları senin ve büyüğünün (Allah Resûlü'nü kastediyordu) hatırı için vermedim. Benim kölem olman için verdim. Eskiden olduğu gibi, benim koyunlarımı yine sen otlatacaksın, dedi.

Bu sözleri duyunca, moralim çok bozuldu. Yürüdüm, gittim, ezanı okudum. Yatsı namazını kılınca, Allah Resûlü ailesinin yanına döndü. Ben de, onunla görüşmek için izin istedim. İzin verdi. İçeri girdim ve:

– Ey Allah'ın Resûlü, anam babam sana feda olsun! Kendisinden sürekli borç aldığım o adam var ya, bana şöyle şöyle söyledi. Şu anda ne senin, ne de benim bu borcu ödeme imkânımız var. Beni rezil edecek bu adam. Bana izin ver de İslâm'a giren şu kabilelerden birine sığınayım. Allah, Resûlüne bir rızık vererek borçlarımı ödeyinceye kadar onların yanında kalayım, dedim.

Allah'ın Resûlü'nün izin vermesi üzerine çıktım ve evime geldim. Kılıcımı, süngümü, mızrağımı ve ayakkabılarımı başımın

altına koydum. Yüzümü dışarı doğru çevirerek uzandım. Huzursuzdum, sıkıntılıydım; ikide bir uyanıyordum. Gece karanlığı iyice çökünce ancak uyuyabildim. Sabahın ilk ışıklarıyla da uyandım. Ben tam hareket etmek üzere hazırlanırken dışarıdan birinin:

– Bilâl! Allah'ın Resûlü seni çağırıyor, diye seslendiğini duydum. Çıktım. Allah Resûlü'nün kapısına vardığımda, baktım sırtlarında yükleriyle dört deve duruyor! İzin isteyip içeri girdim. Efendimiz:

– Bilâl! Müjdeler sana! Allah, borcunu ödemen için mal gönderdi, buyurdu. Allah'a hamdettim. Allah'ın Resûlü:

– Kapının önündeki dört deveyi görmedin mi, diye sordu.

– Gördüm, dedim.

– İşte; o gördüğün develer, üzerlerindeki yüklerle birlikte senin. Fedek sultanı göndermiş. Al, götür ve tüm borçlarını öde, buyurdu.

Ben de, Allah'ın Resûlü'nün dediklerini yaptım. Yükleri indirdim, develere yem verdim. Daha sonra, sabah ezanını okumaya gittim. Efendimiz, namazı kıldırınca Bakî' Mezarlığı'na çıktım, ellerimi kulaklarıma koydum ve:

– Kimin Allah'ın Resûlü'nden alacağı varsa gelsin, diye avazım çıktığı kadar bağırdım.

O gün eşyaları satıp nakit paraya çevirme veya borç yerine sayma gibi yollarla Peygamberimiz'in bütün borçlarını ödedim. Artık, Allah Resûlü'nün yeryüzünde kimseye borcu kalmamıştı. Yalnız, borçları ödedikten sonra bir miktar para artmıştı. Akşama doğru mescide gittim. Baktım, Allah Resûlü mescitte tek başına oturuyordu. Selâm verdim. Bana:

– Ne oldu, ne yaptın, diye sordu.

– Allah, Peygamberinin bütün borçlarını ödedi; hiçbir borcu kalmadı, dedim.

– Peki, bir şey arttı mı, dedi.

– Evet, iki dinar arttı, dedim. Allah Resûlü:

– Haydi, beni o iki dinardan da kurtar. O iki dinarı elden çıkar da, benim zihnimi iyice rahata kavuştur. Aksi hâlde, ailemden kimsenin yanına girmeyeceğim, buyurdu.

O kalan iki dinarı verebileceğim kimse gelmediğinden, Peygamberimiz mescitte geceledi; ikinci gün de mescitte kalmaya devam etti. Nihayet, akşama doğru iki süvari geldi. Onları aldım ve pazara götürdüm, o iki dinarla kendilerine giyecek ve yiyecek aldım.

Allah Resûlü, yatsı namazını kıldırınca beni çağırdı ve:

– Yanındakiler ne oldu, diye sordu.

– Hepsini hak sahiplerine verdim, rahat ve huzurlu olabilirsiniz, dedim. Bu haberim üzerine, Resûlü Ekrem tekbir getirdi. O iki dinar, üzerinde iken ölme riskinden kurtulduğu için Allah'a hamdetti. Sonra kalktı. Ben de peşinden gittim. Bütün hanımlarına tek tek uğrayıp selâm verdi. Sonunda, geceyi yanında geçireceği hanımının evine girdi. Ey Abdullah, işte sorunun cevabı bundan ibarettir!"[219]

Anlatılan olay Hicret'in 7. yılında Fedek'in fethinden sonra meydana gelmiştir. Bilâl-i Habeşî (radıyallahu anh), Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisine yakın kıldığı ve evinin işlerini havale ettiği kimsesiydi. Bir müşrik ona: "Zenci! Sana keçi güttürerek borcunu ödeteceğim, ancak ondan sonra seni serbest bırakacağım." diyor, Bilâl-i Habeşî (radıyallahu anh), borcunun vadesinin dolduğu gün gelerek adamın hakaret etmesinden korktuğundan kaçıp gitmeye karar veriyor. Bir peygamber ve bir devlet başkanı olan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), bütün bunları duyuyor, ama ne müşrik hakkında bir kelime

219 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 55.

ediyor, ne de Bilâl'ı koruyucu ve teselli edici bir ifade kullanıyor. Hesapta olmayan bir imkân doğuyor ve müşriğin borcu ödeniyor. Ağzından çıkan çirkin sözler ve kötü davranışı ise bağışlanıyor. Bu yumuşak kalplilik, bu bağışlayıcılık ve bu tahammül, âlemlere rahmet olan Hz. Muhammed'den başka kim tarafından gösterilebilir ki?[220]

Sahâbînin Efendimize Sevgisi

• Hazreti Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Adamın biri, Peygamber Efendimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek:

– Ey Allah'ın Resûlü, seni canımdan da, çocuğumdan da daha çok seviyorum. Evde iken seni hatırlayınca daha evde duramıyor, gelip sana bakıyorum. Ama ahiret hayatı aklıma geldiğinde senin cennete gireceğini, peygamberlerle olacağını düşünüyor; cennete girsem dahi seni göremeyeceğim diye üzülüyorum, dedi.

Efendimiz sustu ve karşılık vermedi. Az sonra, Hazreti Cibril şu âyeti getirdi: "*Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse, işte onlar, Allah'ın nimetlerine mazhar ettiği nebîler, sıddîkler, şehitler, salih kişilerle beraber olacaklardır. Bunlar ne güzel arkadaşlar!*" (Nisâ, 4/69)[221]

• Sahabeden bir kadın, Efendimiz'e bir elbise getirip:

– Ey Allah'ın Resûlü, bunu kendi elimle dokudum ve sana giydirmek için getirdim, dedi. Efendimiz'in böyle bir elbiseye ihtiyacı vardı. Elbiseyi aldı, içeri gidip giyindi ve tekrar geri döndü. Üzerine de çok yakıştı. Orada bulunanlardan birisi:

– Ey Allah'ın Resûlü, bu ne kadar güzel, bunu bana hediye et, dedi. Efendimiz geri dönüp elbisesini değiştirdi ve yeni elbiseyi o adama verdi. Ancak orada bulunanlar:

---

220 M. Ş. Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, 632.
221 Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 240.

– Bunu söylemekle iyi etmedin, Allah Resûlünün buna ihtiyacı vardı. O'nun istenen hiçbir şeyi reddetmediğini bildiğin hâlde bunu kendisinden istedin, dediler. O da:

– Ben onu giymek için istemedim, kefenim olsun diye istedim, şeklinde cevap verdi.

Olayı anlatan sahabi, "Gerçekten bu elbise daha sonra o adamın kefeni oldu." demiştir.[222]

Bu hadis-i şerifte sahabenin Efendimiz'e sevgisi ve eşyalarıyla teberrük etmedeki gayreti açıkça görülmektedir. Daha sonra, başta tasavvuf ehli arasında olmak üzere, bu teberrük âdeti devam etti. Bazen yanlışlara varacak kadar ileri götürüldüğü de oldu. Ancak teberrük, ölçüsü kaçırılmadıktan sonra, İslam kültüründe kabul edilmiş bir meseledir. Konuyla ilgili, özellikle tevessül konusunun işlendiği yerlerde, geniş bilgi bulmak mümkündür.

Anne-Baba Hakkı

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) her konuda olduğu gibi anne ve babaya itaat, sevgi ve saygı konusunda da en yüce ve harika prensipleri vazetmiştir.

O bu konuda müminlere çok mühim tavsiyelerde bulunmuş, cennete giden yolun anne babanın rızasında saklı olduğunu ifade etmiştir.

Anne-baba, insanın en başta hürmet edeceği kutsî iki varlıktır. Onlara hürmette kusur eden, Hakk'a karşı gelmiş olur. Onları hırpalayan er-geç hırpalanmaya maruz kalır. İnsan daha küçük bir canlı olarak var olmaya başladığı andan itibaren hep anne-babanın omuzlarında ve onlara bir yük olarak gelişir. Bu konuda ne peder ve validenin çocuklarına karşı olan şefkatlerinin derinliğini tayine ne de çektikleri sıkıntıların sınırını tespite imkân vardır.

---

222 Buharî, *Cenâiz*, 29.

Anne-babanın kadrini bilip onları Hakk'ın rahmetine ulaşmaya vesile sayanlar, bu dünyada da öte dünyada da en talihlilerdendir. Onların varlıklarını istiskal edip hayatlarına karşı bıkkınlık gösterenler ise, sürüm sürüm olmaya namzet bir kısım bedbahtlardır.[223]

Sağlıklarında anne-babaların birtakım hakları olduğu gibi vefatlarından sonra da bazı hakları bulunmaktadır.

Resûl-i Ekrem'in bu konudaki pekçok hadis-i şerifinden bir iki örnek verecek olursak:

Ebû Üseyd es-Sâidî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sahabeden birisi bir gün 'Ey Allah'ın Nebisi! Anneme ve babama vefatlarından sonra da yapabileceğim bir iyilik var mıdır?' diye sordu. Allah Resûlü: 'Evet, vardır. Onlar için dua ve istiğfar etmek, onların hayattayken vermiş oldukları sözleri ve vasiyetleri yerine getirmek, onlar vasıtasıyla meydana gelmiş olan akrabalık haklarına riayet etmek ve dostlarına da ikramda bulunmaktır.' buyurdu."[224]

Peygamber Efendimiz kendisini şefkât ve merhametle büyüten annesini küçük yaşta kaybedip öksüz ve yetim kaldığında onu önce dedesi, daha sonra da amcası Ebû Tâlib yanına almıştı. Bu sıralarda amcasının hanımı Fâtıma, Efendimiz'e çok iyi bakmış, onu kendi çocuklarından hiç ayırmamış, hatta daha da üstün tutmuştu. Müslüman olarak Medine'ye hicret eden bu hanım vefat ettiğinde Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) "Annem öldü!" demiş, onu gömleği ile kefenlemiş, daha sonra da kabre alışması için oraya bir müddet uzanmıştı. "Ey Allah'ın Resûlü, herhâlde Fâtımâ'nın ölümüne çok üzüldünüz!?" denildiğinde ise: "O benim annemdi. Kendi çocukları aç dururken önce benim karnımı doyurur, kendi çocuklarının üstü başı toz toprak içinde dağınık

---

[223] M. F. Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, s. 150
[224] Ebû Dâvûd, *Edeb*, 120.

dururken, o önce benim başımı tarar ve gülyağı sürerdi. O benim annemdi." buyurmuştur.[225]

Kardeşlerinden Dua Talep Ederdi

Âciz, fakir, muhtaç ve kendine yetmediğinin şuurunda olan kulun, tazarru, tezellül ve alçak gönüllülük içinde, Rahmeti Sonsuza yönelip, hâlini ona arz ederek istediklerini ondan istemesinin ayrı bir unvanı sayılan dua; kulun Rabbi'ne karşı iman, güven, itimat ve tevhid telâkkisinin bir gereğidir.

Bir de başkasının dualarına mazhar olmak vardır ki, günahsız bir ağızdan dua yapılması demektir ve makbule karin dualardan birdir. Bu ince noktaya parmak basan bir tablo bize şu şekilde aktarılmaktadır:

Hz. Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Umre ziyaretini yapmak için, Allah Resûlü'nden izin talep etmiştim. Bana izin verdikten sonra da: 'Kardeşim, dualarında bizi de unutma,' buyurdu. Bu, benim için öyle değerli bir şeydi ki; bütün dünya benim olsa, o kadar sevinmezdim."[226]

Büreyde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün, Allah Resûlü ashabıyla bir yöne doğru gidiyordu. Yolda, kızgın kumlar üzerinde debelenen bir adama rastgeldiler. Adam, kendi kendine: "Ey nefis! Gündüzleri tembel tembel oturur, geceleri de uyursun, sonra da cennete girmeyi ümit edersin ha!" diyordu. Her zaman âdet edindiği bu işi tamamlayan adam, bize doğru geldi. Allah Resûlü bize döndü ve:

– İşte, bu kardeşinizden dua isteyin, buyurdu. Ona,

– Allah sana merhamet eylesin, bizim için de dua et, dedik. Şöyle dua etti bize:

---

225 Hâkim, *Müstedrek*, III, 116; Yakubî, II, 14.
226 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 290.

– Allah'ım, onlara bütün işlerinde hidayet nasip eyle. Biraz daha dua etmesini istedik.

– Allah'ım, onların azığını takva eyle, diye dua etti. Allah Resûlü:

– Biraz daha dua et, deyince adam:

– Allah'ım, Resûlünü muvaffak eyle. Varacakları yeri cennet eyle, dedi.[227]

---

227 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, X, 297.

DÜNYA İLE BİR GÜNÜ

'Dünya' kelimesi, birbiriyle ilişkili birkaç anlamda kullanılmaktadır. Ezcümle;

1. Üzerinde yaşadığımız yer küresi,

2. Ahiretin mukabili ve bir önceki durağı olarak şu anda yaşadığımız hayat,

3. Cenab-ı Hakk'ın sayısız isim ve sıfatının tecelli alanı,

4. Üzerinde/içinde bulunan değişik nimetleri ve cazibe unsurlarıyla insanları kendine bağlayan, başlarını döndüren ve neticede bir kısmına yaradılış gayelerini unutturup günah ve isyanlara sürükleyen geçici, kısa ömürlü güzellikler…

Bu anlamlarıyla Kur'ân ve hadislerde de geçen dünya, özellikle üçüncü anlamıyla derin felsefî ve tasavvufî izahlara meydan verirken, dördüncü anlamıyla hep tartışma konusu olmuş; ilim ve hikmet ehli tarafından, niyet ve ölçü dengesine bağlı olarak ortaya çıkabilecek fayda ve zararlarına dikkat çekilmiştir. Tamamıyla terk edilmesi durumunda, geniş anlamıyla dünyanın yaradılış gayesine uyulmamış olacağından miskinlik, atalet, manevî kemal eksikliği vb. mahzurların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Konunun

bu inceliğinden ötürü işin ehli dünyanın üç yüzü bulunduğunu belirtmişlerdir:

Birinci yüzü Cenâb-ı Hakkın isimlerine bakar, onların tecelli ve nakışlarını gösterir.

Dünyanın bu yüzü, âdeta sınırsız ilahî bir mektuptur. Bu açıdan dünya gayet güzeldir, nefrete değil, aşka lâyıktır.

İkinci yüzü âhirete bakar. Dünya ahiretin tarlasıdır, Cennetin nimetlerinin tohumu burada ekilmektedir ve rahmetin çiçek bahçesidir. Bu yüzü de, evvelki yüzü gibi güzeldir; tahkire değil, muhabbete lâyıktır.

Üçüncü yüzü insanın arzu ve heveslerine bakar. Bu yönüyle dünya kalın bir gaflet perdesidir ve ehl-i dünyanın arzu ve heveslerinin tatmin edildiği bir arenadır. İşte bu yüzüyle dünya çirkinlerden de çirkindir. Çünkü fânidir, zaildir, elemlidir ve aldatır. Ayet ve hadislerde tahkir ve tenkit edilen; ehl-i hakikatin de nefret ettiği dünya bu dünyadır. Buna karşı zahid davranmak elzemdir.

Bu yönüyle dünyayı tahkir eden insanlar üç gruba ayrılırlar:

Birinci grup marifet ehli ve yolcularıdır. Dünya, Cenâb-ı Hakkın marifet, muhabbet ve ibadetine perde ve engel olduğu için onu tahkir ve tenkit ederler.

İkinci grup ahiret ehlidir; dünyanın zarurî işleri onları âhirete ait işlerinden alıkoyduğu için nefret ederler. Ayrıca şuhud derecesinde bir imanla, bütün güzellik ve cazibesine rağmen, dünyayı, cennetin kemâlât ve güzelliklerine kıyas ettiklerinden dünyayı çirkin görürler. Aynen Hz. Yusuf'a güzel bir adam kıyas edildiğinde Hz. Yusuf'un çirkin göründüğü gibi…

Üçüncü gruptakiler ise iki kısımdır: Bir kısmı dünyayı zahiren tahkir eder, çirkin görür, ancak eline geçmediğindendir. Tilki üzüm misali… Bir kısmı da dünyayı tahkir eder: ancak elinde durmadığındandır. Zenginler sınıfına katılamadığından

dünyaya kızar, tahkir eder, böylece teselli bulur. Bu tahkirler, horlamalar dünyanın nefretinden değil aksine muhabbetinden ileri gelmektedir. Etraftaki bir kısım sahte dünya tarikleri bu gruba girerler.[228]

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, dünyanın aldatıcı yüzüne karşı zühde ihtiyaç bulunmaktadır. Bu konuda da kısa bir izahta bulunduktan sonra Efendimiz'in hayatından bazı tablolar sunmak istiyoruz.

Zühd

Dünyevî hazları terk edip, cismanî meyillere karşı koyma manalarına gelen zühd; sûfîlerce daha çok, dünya lezzetlerine karşı alâkasız kalıp ömür boyu âdeta bir perhiz hayatı yaşamak, davranışlarında takvayı esas tutarak, dünyanın, kendine ve insanın nefsine bakan yönlerine karşı da kararlı, müstağni ve müstenkif bulunmak manalarına gelir.

Zühdü;

*sıkıntı anlarında dahi dinin hudutlarını koruyup kollama,

*zenginlik ve genişlik zamanlarında da başkaları için yaşama,

*Allah'ın helâlinden ihsan ettiği nimetlere karşı şükürle mukabelede bulunma, sonra bu mala terettüp eden bütün hakları yerine getirme,

*İslâm'ı i'lâ etme ve insanlara faydalı olma mülâhazalarının dışında mal biriktirmeme,

*tûl-i emellere girmeme şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.

Süfyân-ı Sevrî gibi büyük zahidler zühdü, adî şeyler yiyip basit elbiseler giymekten daha ziyade, Hak rızasına göre programlanmış ve tûl-i emellere karşı da kapalı kalabilmiş bir kalb

---

[228] Bkz: B. N. S. Nursî, *Sözler*, 862 (32. Söz).

ameli olarak görmüşlerdir.[229] Buna göre gerçek zühdün emaresi üçtür:

a. Dünya adına elde edilen şeylere sevinmeme ve kaybedilen şeylere de üzülmeme,

b. Methedilince sevinmeme, zemmedilince de yerinmeme,

c. Hakk'a kulluğu ve O'nunla hâlveti her şeye tercih etme.

Haram ve helâllere karşı hassas olmak, zühdde ilk adım sayılır. İkinci adım ve kâmil merhale ise, meşrû ve mubah şeylerde bile, kılı kırk yararcasına titiz yaşamaktır.

Zühd insanı diyeceğimiz zâhide gelince o, hem üzerine aldığı sorumluluklara, hem gelip ona toslayan belâ ve musibetlere karşı, hem de her köşe başında önünü kesen günah ve mâsiyetlere karşı olabildiğince sabırlı, küfür ve dalâlet müstesnâ Yaratan'ın her türlü takdirinden hoşnut ve O'nun kendisine bahşettiği şeylerle, yine O'nun hoşnutluğunu, ahiret yurdunu ve insanın mutlak hakikate yönlendirilmesini gaye-i hayal hâline getiren insandır. O, şu üç ayette buyrulan gerçekleri denge içinde hayatına mal etme gayreti içindedir:

"*De ki: dünya metaı ne de olsa azdır; ahiret ise takvâ ehli için mahz-ı hayırdır.*" (Nisa, 4/77), "*Allah'ın sana verdiği her şeyde âhiret yurdunu ara; bu arada dünyadan da nasibini unutma!*" (Kasas, 28/77), "*Bu dünya hayatı bir eğlence ve oyundan ibarettir. Âhiret yurdu ise, doğrusu işte gerçek hayat odur; eğer bilselerdi.*" (Ankebût, 29/64)

Zühd, mebde' itibarıyla bir kalb amelidir. Ancak, zühd duygusunun insanın davranışlarına aksetmesi veya onları yönlendirmesi açısından bir farklılığı söz konusudur ki, bu da onun aksiyon ve davranış boyutunu oluşturur. Zühde göre programlanmış bir sine, şuuru taalluk etsin-etmesin, yeme-içme, yatma-kalkma,

---

[229] Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VI, 386; el-Beyhakî, *Kitabü'z-Zühdi'l-Kebîr*, II, 102.

konuşma-sükût etme, hâlvet peşinde olma veya celvette kalma gibi birbirine zıt bütün davranışlarında zühd düşünür, zühd soluklar ve zühd televvünlü yaşar. Bütün bunlardan sonra da, dünyanın kendine ve insanların hevesatına bakan yanlarına karşı ciddi bir tavır alması söz konusudur.

Evet, ne dünyevî imkânlar ne de zenginlik zühde mânidir. Elverir ki insan onlara karşı hâkimiyetini korusun ve onların mahkûmu olmasın. Vakıa İnsanlığın İftihar Tablosu, kalbi zühde göre programlandığı ve gözlerinin içine başka hayal girmediği hâlde fakirlerden fakir yaşamayı tercih etmiş ve ömrünü zâhidâne geçirmişti.[230] Zira O, ümmetine ve hususiyle de neşr-i hak vazifesinde bulunanlara misal olma mevkiinde idi. O, böyle davranmakla,

* Peygamberlik vazife-i kudsiyesi, dünyaya alet ediliyor töhmetine meydan vermiyor,

* Bu yüce vazifede: "*Benim mükâfatım ancak Allah nezdindedir.*" (Yûnus, 10/72) diyen seleflerine iktidâ etme ululuğunu gösteriyor,

*Neşr-i hakkı kendilerine vazife edinmiş ümmetinin âlimlerine hem bir numûne hem de rehber olma sorumluluğunu taşıyordu. Bu itibarla da, hayatını en fakirane bir çizgide sürdürecekti.

Zühdü ve Takvasıyla Efendimiz

Yukarıda işaret edildiği gibi zühd bir yönüyle, dünya kişiye verilse sevinmeme, elinden gitse üzülmeme hâlidir. Bu hâl, Allah Resûlü'nde doruk noktadadır. Nitekim bütün dünya O'nun olsaydı, her hâlde bir arpa tanesi bulmuş kadar sevinmezdi ve hepsi bir anda elinden gitseydi, yine bir arpa tanesi kaybetmiş kadar üzülmezdi. O, dünyayı kalben bu şekilde terk etmişti.

[230] Bkz. Buhârî, *Rikak* 17; Müslim, *Zühd* 18-36; Tirmizî, *Zühd* 35, 38.

Ancak bu terk, hiçbir zaman kesben de dünyayı terk etmek değildir. Zira kazanç yollarının en mantıkîsini ve en güzelini bize gösteren, yine O'dur. O'nun kesben dünyayı terk etmesi veya insanları buna teşvik etmesi düşünülemez. Dünyayı terk, kalben olmalıdır. Buna en güzel delil de yine Allah Resûlü'nün kurduğu İslâm Site Devleti'nin, kısa zamanda dünyanın en zengin ve en güçlü devletlerinden biri hâline gelmesidir. Tarihçilerin tespitlerine göre, Allah Resûlü'nün kurduğu bu büyük devletten, daha sonra tam 25 tane imparatorluk ölçüsünde devlet doğmuştur. Osmanlı Devleti bunlardan sadece bir tanesidir. Bu devletleri idare eden iradenin arkasında zühdden yoksun birilerinin olduğunu söylemek kolay olmadığı gibi gerçekleri görmemek de olur.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), peygamberliğin aydınlık iklimine adımını attığı andan, dünya bütün debdebe ve ihtişamıyla O'nun ayağının önüne serildiği sona kadar hiç tavrını değiştirmedi. Hatta O, dünyaya geldiği anda sahip olduğu mal varlığına, vefat ederken sahip değildi. Çünkü neyi var, neyi yoksa hep dağıtmış ve infak etmişti. Bakın metrukâtına, sadece birkaç keçi ve bir de hanımlarının içinde bulundukları küçük odalardan ibaretti. Onlar da yine millete ait sayılırdı ki, analarımız vefat edince, hepsi de mescide dâhil edildi. Oraya giden herkesin de bilebileceği gibi, bu hücreler mescidin bir köşesine sıkışacak kadar dar bir yer işgâl etmektedirler.

Efendimiz Bulamadığı İçin mi Fakir Yaşadı!

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) elde ettiği malı bazen fakir ve muhtaçlara dağıtır, bazen Allah yolunda harcar, bazen de İslâm'a gönül ısındırmak için verirdi. Öyle ihsanda bulunurdu ki dönemin süper güçleri olan Kisra ve Kayser gibi hükümdarlar o kadarını vermekten aciz kalırlardı. Ama kendisi hep fakirler gibi

yaşadı. Hatta açlıktan dolayı karnına taş bağladığı da olmuştur. Bu iki durum arasında bir çelişki de bulunmamaktadır.

Onun için müdekkik âlimler, "Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem) insanlarda bulunan bazı düşük vasıflarla nitelememek de onu tazimin cümlesindendir; binaenaleyh 'o fakirdi' denilemez," mülahazasını serdetmişlerdir. Bu düşünceye ışık tutan Kadı 'İyâz'ın meşhur eseri eş-Şifa'da vermiş olduğu şu tarihi bilgi dikkat çekicidir: "Endülüs fukahası, Hz. Peygamber'i (adeta aşağılayarak) 'yetim' diye adlandırdığı ve zühdünün isteyerek olmadığını, eğer güzel yemekleri bulabilseydi yiyeceğini ileri sürdüğünden dolayı Salih et-Tuleytulî'nin asılıp öldürülmesine fetva verdiler."[231] Evet, O bulamadığı için fakir yaşadı denilemez. Zira

*Hz. Hatice validemizle evlenmeden önce, belki babasından ciddi bir miras kalmamıştı ama emniyetinin yanı sıra ticaretten ciddi şekilde anladığı için büyük bir sermayenin başına getirilmiş ve yaptığı ticaretten o günün en büyük kârlarını elde etmişti.

*Daha sonra bu sermayenin sahibi olmuş ve Allah tarafından peygamberlik görevi verilinceye kadar, on beş sene boyunca onu sürekli geliştirmişti.

*Peygamberlik gibi ağır bir vazife ve diğer birçok sebep ve hikmetlerden ötürü ticaretle meşguliyetini terk etmesine rağmen etrafındaki tüccarlara tecrübe ve bilgisini sürekli aktardı ve yol gösterdi.

*Hicretten sonra, o günün sosyal hayatı ve devletlerarası ilişkilerin özelliğinden ötürü ganimet payları, hediyeler ve devlet başkanının meşru hakkı olan humus gibi gelirlerden ötürü Efendimiz'in evinde ciddi bir zenginlik seviyesi ortaya çıkmıştı; daha doğrusu çıkması gerekirdi.

---

231 *eş-Şifâ*, II, 940; *Hafâci*, IV, 344-345.

Bütün bunlar gösteriyor ki, Efendimiz hiç de fakir bir insan değildi. Zenginlik içinde fakir hayatını iradî olarak tercih etmişti. Asıl büyüklük de buradadır. Ne mutlak anlamda fakirlik ne de mutlak anlamda zenginlik aşağılanabilir. Sabredilmediği zaman fakirlik kişiyi küfre götürebilecek kadar kötü bir durum, yerinde harcanmadığı ve hakkı verilmediği zaman zenginlik de Karunlaştıran bir belâdır.

Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) "Allah'ım, beni miskin olarak yaşat."[232] sözünden maksat kalp sükûnetidir, yoksa kendisine yetecek kadar bir şey bulamaması manasında miskinlik (meskenet) değildir." şeklinde yorumlar yapıldığı gibi, iradî bir fakirlik tercihi de anlaşılmaktadır. Miskinliğin bir ayıp olduğunu ve kıyamette bu ayıbın insan yüzünde belli olacağını şu olaydan da anlamaktayız:

Bir gün ensardan biri geldi ve Efendimiz'den maddi yardım istedi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) adama,

– Yanında bir şey yok mu, diye sorunca o kişi:

– Sadece bir kısmıyla örtündüğüm, bir kısmını da altıma serdiğim bir yaygım var, bir de su içtiğim tas var, dedi. Efendimiz yaygı ve tası getirtti. Sonra:

– Bunları kim satın alır, diye sordu. Biri iki dirhem verdi. Hz. Peygamber,

– Bundan daha fazla fiyat veren var mı, buyurdu. Biri çıktı ve iki katını vererek dört dirheme satın aldı. Hz. Peygamber parayı vererek:

– Bir dirhemle yiyecek-içecek satın al ve evine götür. Kalanıyla bir ip satın al ve dağdan odun toplayıp getirerek şehirde sat, para kazan, buyurdu. On beş gün sonra aynı kişi Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) huzuruna geldiğinde elinde on

232 Bkz. *Mecmau'z-Zevâid*, X, 262– 263; *Kenzü'l-Ummâl*, VI, 470.

dirhem birikmişti. Bununla bir miktar kumaş, bir miktar da buğday aldı. Efendimiz:

– Bu mu daha iyi, yoksa kıyamet günü, mahşerde miskinlik lekesi yüzünde iz yapmış olarak gitmek mi daha iyi, buyurdu."[233]

"Fakirlik iftiharımdır, onunla övünürüm." şeklindeki yaygın söze gelince, İrâkî ve İbn Hacer gibi müdakkik âlimler bunun hadis olmadığını söylemişlerdir.[234]

Bir konuya daha değinmeden geçmek istemiyoruz. Tarih ve hadis kitaplarında Efendimiz ve ailesinin hayatı en ince detaylarına kadar kaydedilmiş ve günümüze kadar aktarılmıştır. Bu durum hem O'nu tanımak hem de O'nun yolundan gitmek adına büyük öneme sahiptir. Elbette yetkin ulemanın, İslam kültürünün mümeyyiz özelliklerinden biri olan tefsir usulü, hadis usulü ve fıkıh usulü gibi ilimlerin prensiplerinden de yararlanarak yaptığı yorumlarla konular daha iyi anlaşılmaktadır. Zira ancak bu metotla câmi bir değerlendirme ortaya konabilir. Bir hadisten ya da aynı konuya işaret eden hadislerden yola çıkarak yapılacak yorumlar parçacı, dolayısıyla eksik olacaktır. Bu kısa izahtan sonra Efendimiz'in dünya ile ilgili günlük hayatından birkaç tablo sunmak istiyoruz.

Bir Yıllık Yiyecek Ayırmak

Bir aile reisi olarak Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), aile fertlerinin geçiminden mesuldü. O günün sosyal hayatına uygun olarak bu vazife yerine getirilmekteydi. Daha önce belirttiğimiz gibi elbette iradî bir fakirlik tercihi söz konusuydu. Aylık bir maaş veya gelir sistemi olmadığından, bu gün bile birçok yerde yapıldığı gibi, evin gideri yıllık olarak belirleniyordu. Kaynaklarda bu konuyla ilgili şu bilgiler verilmektedir:

---

233 Buharî, *Zekât*, 50, 53; Nesâî, *Zekât*, 85; İbn Mâce, *Zekât*, 25.
234 Bkz. Ali el-Kârî, *el-Esrârül-Merfu'a*, s. 255; *el-Mekâsidü'l-Hasene*, s. 300.

* Allah Resûlü ganimet payı olarak kendisine düşen Benî Nadîr hurmalarını satıyor ve ailesinin o yılki yiyeceğini ayırıyordu.[235]

* Hz. Peygamber ailesinin bir yıllık nafakasını ayırırdı.[236]

* Allah Resûlü elde edilecek hurma veya tahılın yarısı karşılığında Hayber'i (ortaklığa) verdi. Hanımlarına her yıl 80 vesk hurma ve 20 vesk arpa olmak üzere 100 vesk yiyecek veriyordu.[237]

Sahih kaynaklarımızda aktarılan bu malumat, bize Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ailesinin yıllık gider hesabı yaptığını ve imkânları ölçüsünde bunu uyguladığını göstermektedir. Ancak yıl içinde sık sık açlık ve yokluk çektiklerine dair çok sayıda hadis olduğuna göre, normal şartlarda yılı çıkaracak şekilde ayrılan bu yiyeceklerin kendisi ve hanımları tarafından kısa zamanda fakirlere ve misafirlere yedirildiği veya dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Ancak yıl içinde değişik yollarla gelirler de olmaktaydı.

Emeğe Verilen Değer

Hz. Enes (radıyallahu anh) rivayet etmektedir: "Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Tebük'ten döndüğünde Sa'd b. Muâz kendisini karşıladı. Allah Resûlü ona 'Bu elinde gördüğüm nedir?' diye sordu. O 'Kürek ve çapa izidir, çapa yapıp ailemin nafakasını karşılıyorum.' dedi. Allah Resûlü nasırlı elleri öperek 'Bu, ateş değmeyecek bir eldir.' buyurdu."[238]

Efendimiz'in çalışmaya teşvik ettiğine ve dilenciliğe karşı çıktığına dair çok sayıda hadis ve uygulama bilinmektedir. Onun için burada sözü uzatmak istemiyoruz. Ancak yukarıda verilen tablo İslam'ın emeğe verdiği değerin önemine ve bu

---

235 Buharî, *Nefekât*, 3.

236 Tirmizi, *Cihâd*, 39.

237 Müslim, *Musâkat*, 2.

238 el-İsabe, II, 38.

konuyu felsefelerinin temeli hâline getiren düşünce akımlarından ne kadar önce bu işe el attığına canlı bir misal olduğundan kaydettik.

Konfor ve Gösteriş

İslâm, ruhbanlığa ve münzevi hayata karşıdır. İslâm'da ruhbanlık yoktur. O yüzden Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) dünya nimetlerinin helâl olanlarından yararlanmayı caiz görür, zaman zaman kendisi de bunlardan yararlanırdı. Bununla birlikte zevk ü sefa sürmeyi, konforlu bir hayat yaşamayı, dünya hayatından aşırı zevk almayı sevmez, başkalarını da bundan menederdi.

Bir gün Hz. Ali yemek hazırlamıştı. Hz. Fâtıma (radıyallahu anhâ): "Allah Resûlü de gelip bizimle yeseydi ne iyi olurdu." dedi. Hz. Ali (radıyallahu anh) gitti ve Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) 'e, Hz. Fâtıma'nın isteğini bildirdi. Efendimiz geldi ama evin duvarlarında süslü perdeler asılı olduğunu görünce dönüp gitti. Hz. Ali neden geri gittiğini sorunca Efendimiz, "Peygamberin, gösterişli, şatafatlı ve süslü-püslü bir eve girmesi O'nun şanına yakışmaz." buyurdu."[239]

Bir gün Efendimiz'e çok değerli, ipek işlemeli ve süslü bir elbise gönderilmişti. Biraz giydikten sonra, çıkardı ve Hz. Ömer'e (radıyallahu anh) gönderdi. Hz. Ömer gözleri yaşlı gelip; "Giymekten hoşlanmadığınız şeyi bana mı ikramda bulunuyorsunuz?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Giymen için vermedim." buyurdu. Hz. Ömer, o elbiseyi Mekke'de henüz müşrik olan bir kardeşine verdi.[240]

Tevazu ve alçak gönüllülük bakımından sade elbiseler giyerdi.

---

239 Ebû Dâvud, *Et'ime* 8.
240 Ebû Dâvûd, *Libas*, 10.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), cuma ve bayram namazlarında veya yabancı elçiler geldiği sırada Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) 'in, insanı heybetli gösteren süslü elbiseler giymesini uygun görüyordu. Bir gün mescidin kapısında ipekli, süslü bir elbisenin satıldığını gördüler. Hz. Ömer bunu fırsat bilerek, "Ey Allah Resûlü! Bu elbiseyi satın alsanız da cuma günleri ve yabancı elçileri karşıladığınızda giyseniz" dedi. Efendimiz buna karşılık; "Bunu ahirette hiç giyme şansı olmayanlar giysinler." buyurdu.[241] Çoğu kez kaba ve yünden yapılmış elbiseler giyerdi. Öyle elbiseler içinde de vefat etti.

Bu ve benzeri diğer davranışlarıyla, Efendimiz sadeliğin önemine parmak basmakta ve özellikle önde olan, idareci veya örnek alınan kişilerin bu konularda daha dikkatli davranmaları gerektiğine işaret etmektedir. İslam âlimleri konuyla ilgili diğer nassları da göz önüne alarak mutlak anlamda evleri süslemenin, süslü elbise giymenin vb. davranışların, kibir duygusuna sebebiyet vermedikten sonra, haram olmadığı hükmünü çıkarmışlardır. Bu arada süslenmenin kadına yakıştığı ve fıtratına uygun olduğu, erkeğin ise bu yönüyle kadından farklı olduğu da anlaşılmaktadır.

"Evde kişinin kendisi için bir yatak, eşi için bir yatak, misafiri için bir yatak bulundurması yeterlidir. Dördüncüsü (fazlası) şeytanın payıdır." buyuran,[242] Efendimiz, ihtiyaç fazlası ev eşyasının zararlarına ve bunlarla evi doldurmanın İslam'a uygun bir davranış olmadığına dikkat çekmiştir. İhtiyaç fazlası eşya ve mobilyanın bütün genişliğine rağmen evlerimizi daralttığı, neredeyse en yakın dost ve akrabalarımızı misafir edemez hâle getirdiği bir dönemde bu ikazın önemi daha da iyi anlaşılmaktadır.

---

241 Ebû Dâvûd, *Libas*, 10.

242 Ebû Dâvûd, *Libas*, 45.

Efendimiz ve Etrafındakilerin Çektikleri Sıkıntı

İbn Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: Bir gün Ebû Bekir, alabildiğine sıcak bir günün ortasında evinden çıkıp Mescid-i Nebevi'ye gitti. Ebû Bekir'in geldiğini duyan Ömer:

– Ya Ebû Bekir, bu saatte dışarıda ne arıyorsun, diye sordu. Ebû Bekir:

– Açlık canıma tak etti, bir şeyler bulurum ümidiyle çıktım, dedi. Hz. Ömer:

– Vallahi, ben de bu sebeple çıkmıştım, dedi. Onlar, bu şekilde konuşurlarken Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) çıkageldi ve:

– Sizi bu saatte dışarı çıkaran nedir böyle, diye sordu. Onlar:

– Vallahi şiddetli açlık çekiyoruz, dediler. Allah Resûlü:

– Allah'a yemin ederim ki, benim dışarı çıkmamın nedeni de aynı, başka değil! Haydi kalkınız, gidelim, buyurdu. Yürüdüler, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinin kapısına geldiler. Ebû Eyûb, her gün Peygamberimiz için yemek yahut süt ayırırdı. Allah Resûlü, o gün her zamanki vakitte gitmeyince onun için ayırdığı yemeği çocuklarına yedirmiş ve kendisi de hurmalığına çalışmaya gitmişti. Kapıya vardıklarında Ebû Eyûb'un hanımı çıktı ve:

– Allah'ın Peygamberi ve arkadaşları, hoş gelmişsiniz, dedi. Allah Resûlü:

– Ebû Eyyûb nerede, diye sorarken, hurmalığına çalışmaya gitmiş olan Ebû Eyyûb, Peygamberimizin sesini uzaktan duyunca koşarak geldi.

– Allah'ın Habîbi ve beraberindekiler, hoş geldiniz! Ey Allah'ın Resûlü, her zamanki geliş vaktin değil, ama inşallah hayırdır, dedi. Allah Resûlü:

– Doğru söyledin, haklısın, buyurdu. Ebû Eyyûb hemen gitti

ve üzerinde kurumuş, yaş ve daha tam olgunlaşmamış hurmaların yer aldığı bir hurma salkımı koparıp getirdi. Allah Resûlü:

– Ben bunu istemedim, bize yerden kuru hurma toplasan daha iyi ederdin, dedi. Ebû Eyyûb:

– Ey Allah'ın Resûlü, her üç çeşidinden de yemeni arzu ettim. Ayrıca senin için bir de hayvan keseceğim, dedi. Allah Resûlü:

– Kesersen sütlü olanını kesme! diye uyarıda bulundu. Ebû Eyyüb henüz bir yaşına basmamış bir dişi oğlak, diğer bir rivayete göre ise bir yaşına basmış bir erkek oğlak kesti. Hanımına:

– Sen de hamur yoğur, ekmek pişir; sen iyi ekmek yaparsın, dedi.

Ebû Eyyüb oğlağın yarısını haşladı, yarısını da kızarttı. Yemek pişip Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ile iki arkadaşının önüne konunca Allah Resûlü etten biraz aldı, ekmeğin üzerine koydu ve:

– Ebû Eyyûb, bunu al; kızım Fâtıma'ya gönder. Günlerdir böyle bir şey yememiştir, buyurdu.

O da alıp Fâtıma'ya götürdü. Yemeği yiyip karınları doyunca Nebîler Nebîsi (sallallahu aleyhi ve sellem): "Ekmek, et, kuru hurma, ham hurma, olgun hurma!.." dedi. Gözleri yaşaran Allah Resûlü:

– Allah'a yemin ederim ki şüphesiz kıyamet günü bu nimetlerden sorguya çekileceksiniz! buyurdu. Bu sözleri arkadaşlarına ağır gelince, şöyle devam etti:

– Böyle nimetlere kavuşup, bu nimetleri elinize aldığınızda 'bismillah' deyiniz. Doyduğunuz zaman da: "Bizi doyuran, bize nimet veren, hem de fazlasıyla lütfeden Allah'a hamdolsun" deyiniz. İşte, bu şekilde ona hamdetmeniz yeterli...

Allah Resûlü kalkınca Ebû Eyyûb'e, "Yarın bize gel!" dedi. Âdet olarak, Peygamberimiz kendisine bir iyilikte bulunana mutlaka karşılığında bir şeyler vermek isterdi. Ebû Eyyûb, Allah Resûlü'nün sözünü duymadığından Hz. Ömer: "Allah Resûlü yarın kendisine

gelmeni istiyor." dedi. Ertesi gün, Ebû Eyyûb Allah Resûlüne gidince Efendimiz ona bir cariye verdi ve: "Bak Ebû Eyyûb, ona iyi davran; bizim yanımızda iken ondan sadece iyilik gördük!" buyurdu. Ebû Eyyûb, cariyeyi alıp evine götürünce kendi kendine: "Allah Resûlü'nün tavsiyesini ancak onu azat etmekle yerine getirebilirim." dedi ve cariyeyi hemen hürriyete kavuşturdu.[243]

Dünyayı Elinin Tersiyle Geri Çevirmesi

İbn Abbas anlatıyor: "Bir gün, Safa Tepesi'nde bulunan Allah Resûlünün yanına Hazreti Cibril geldi. Efendimiz Cibril'e:

– Yâ Cibril, seni hak ve hakikat ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in evinde ne azıcık un ne de çorba var, dedi. Allah Resûlü daha sözünü bitirmeden, gökten büyük bir gürültü koptu. Allah Resûlü korktu ve Cibril'e:

– Allah kıyametin kopmasını mı emretti acaba, diye sordu. Cibril,

– Hayır, öyle bir emir yok; sadece İsrafil'e emretti. İsrafil, az evvelki sözlerini duydu da onun için indi, dedi. İsrafil, Resûlü Ekrem'in yanına geldi ve

– Allah senin sözlerin üzerine, beni yeryüzü hazinelerinin bütün anahtarlarıyla sana gönderdi. Eğer istersen, şu Mekke dağını altın, gümüş, yakut ve zümrüde dönüştürmemi emretti. Sen kral bir peygamber mi yoksa kul bir peygamber mi olmak istersin, diye sordu. O esnada Hazreti Cibril, Efendimize mütevazı olmasını işaret ediyordu. Efendimiz cevabını verdi: "Kul bir peygamber olmak isterim." Bu cümleyi, üç kere tekrar etti.[244]

---

243 İbn Hibbân, *Sahîh*, XII,16. Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr'inde İbn Abbâs'tan (radıyallahu anh) Allah Resûlü ile iki dostu Ebû Bekir ve Ömer'in bir defa da bu şekilde Ebû'l-Heysem b. et-Teyyihân el-Ensârî'nin evine gittiklerini rivayet etmektedir.

244 Beyhakî, *Sünen*, VII, 49.

Bir başka rivayette ise Efendimiz: "Bir meleğin gelerek 'Yâ Muhammed! Rabbinin selâmı var: Dilersen şu Mekke ovasını altın yapayım.' demesine mukabil 'Hayır yâ Rabbi, istemem; bir gün karnımı doyurayım ki sana şükredeyim; bir gün de aç kalayım ki senin lütfun ve keremin için sana dua dua yalvarayım.' buyurmuştur."[245]

---

[245] el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, VII, 344.

NETİCE

Hadis ve tabakat kitaplarının taranması neticesinde Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hayatına dair tespit ettiğimiz bazı tabloları okuyucunun nazarına arz etmeye çalıştık. Bazı yerlerin daha iyi anlaşılması ve bazı yerlerin de yanlış anlaşılmaması için yer yer kısa değerlendirmelerde bulunarak, günümüzde bunlardan çıkarmamız gereken bazı derslere işaret ettik.

Çalışmamızdan çıkarılabilecek sonuçlardan birisinin şu olduğu kanaatindeyiz: Efendimiz'in hayatının iyi tahlil edilmesi ve yaşanması durumunda Rabbimizle, O'nun yaratıp istifademize sunduğu varlıkla ve kendimizle ilişkilerimiz daha seviyeli, daha verimli ve daha hatasız olacaktır. Zira vahyin aydınlık ikliminde fetanet-i uzmasıyla yol yürüyen Efendimiz, hem asrının hem de kıyamete kadar gelecek nesillerin pusulalığını yapmıştır. Aslında bu durum, O'nun son ilahî mesajın taşıyıcısı ve uygulayıcısı olmasının tabii bir neticesidir ve bu mesajın evrenselliğinin de gereğidir.

Değişik günlerde cereyan eden olayların bir araya getirilmiş olmasından ötürü tam bir bütünlük gerçekleşmiş olmamakla birlikte, konuyu bir günle sınırlamaktan elde edilen netice şudur: Efendimiz, zaman fukaralığından dem vuran günümüz insanına

dudak ısırtacak şekilde zamanı verimli kullanmış ve yirmi üç sene gibi kısa bir risalet döneminde, çok sayıda insanın çok uzun zamanlar harcayarak yapamayacakları işler başarmıştır. Elleriyle yaptıkları putlara tapan, kız çocuklarını diri diri gömen, Ficar harpleri gibi bitmez tükenmez savaşlara tutuşan, su yerine içki kullanan, günümüz tefecilerine taş çıkartacak kadar yolsuzluk ve faizde ileri giden bir toplumdan, âlemlere muallim, her güzellikte rehber, karıncaya basmayacak kadar merhametli bir topluluk çıkarmak kolay olmasa gerek! İşte bu işlerin faili aynı zamanda,

– arkasından bütün toplumun kanlı gözyaşları döktüğü bir lider,

– her ferdine mutluluk ve huzur veren bir aile reisi,

– eşi bulunmaz bir arkadaş,

– toplumun her kesimine eşit ve hepsiyle yakından ilgilenen bir rehber,

– altında bir defa gölgelendiği ağacı bile hep hayırla yâd eden bir vefa âbidesi,

– en kaba davranışları dahi sinesinde eriten bir muallim,

– Rabbine, herkesten farklı ve fazlalık olarak sabahlara kadar ibadet eden bir âbid vs. idi.

Öyle ise bize düşen, O'nu daha yakından tanımak, açtığı aydınlık yolda yürümek ve bir tek ferdi dışarıda bırakmayacak şekilde bütün insanlığa getirmiş olduğu güzellikleri ulaştırmaktır.

Kendisine, O'ndan önce geçen enbiyaya, ehl-i beytine, ashabına ve kıyamete kadar onlara ihsanla uyanlara/uyacaklara salât ve selâm olsun.

KAYNAKLAR

Abdulhamid Bilalî, *Arınma yolu*, İst. 1993. (trc. H. İslamoğlu-A. Özcan)

Aclûnî, İsmail b. Muhammed; *Keşfu'l-hafa ve Muzîlu'l-ilbas*, Beyrut, 1351, I-II.

Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, İst. 2003.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Mısır, 1313, I-IV.

Alevî, Muhammed el-Hüseynî, *Şerefu ümmeti'l-Muhammediyye*, Mekke, 1990.

Ali el-Kârî, Nureddin Ali b. Muhammed, *el-Esrârül-Merfu'a fi Ahbari'l-Mevdua (Mevzuatu'l-Kübra)* Beyrut, 1971.

Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihabuddin, *Ruhu'l-maanî fi tefsiri'l Kur'âni'l-azim ve's-sebi'l-mesanî*, Beyrut, trs.

Aşık, N., *Sahabe ve Hadis Rivayeti*, İzmir, 1981

Aynî, Bedruddin, *Umdetu'l-kari şerhu sahihi'l-Buharî*, İst. 1348.

Bağavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn, *Mealimu't-Tenzil*, Beyrut, 1992.

Belâzürî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahya, *Ensabu'l-Eşraf*, Beyrut, 1996.

Berki, A. H. -O. Keskioğlu, *Hatemü'l Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara, 1981.

Beyhakî, Ahmed b. Hüseyn, *Sünen*, Haydarabad, 1344.

——, *Kitabü'z-Zühdi'l-Kebîr*, Beyrut, 1996.

——, *Şu'abu'l-iman*, Beyrut, 1990.

Buharî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-sahih*, İst. 1351.

Bursevî, İ. Hakkı, *Ruhu'l-Beyan*, İst. 1389.

Canan, İ, *Aile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber, Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, İst. 1989.

------ *Kütüb-i Sitte*, Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, İst. Trs.

Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed, *en-Neşr fi kıraati'l-aşr*, Mısır, trs.

Curcanî, eş-Şerif Ali b. Muhammed, *Kitabu't-ta'rifat*, Beyrut, 1983.

Çeleğen, N. *Peygamberimiz Kadınlara Nasıl Davranırdı*, İst. 2006.

Darimî, Ebu Muhammed Abdullah, *es-Sünen*, Beyrut trs.

Deylemî, Ebû Şuca', *el-Firdevs bi Me'suri'l-Hitap*, Beyrut, 1986.

Dehlevî, Şah Veliyyullah, *Hüccetullah el-baliğa*, Kahire trs.

Ebu Dâvûd es-Sicistanî, *es-Sünen*, yer ve tr belirtilmemiş.

Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak dini Kur'ân Dil*i, İst.trs.

Gazalî, Ebu Hamid, *İhyau ulûmi'd-din*, Kahire, 1969.

——, *Mukaşefetu'l-kulûb*, Beyrut, 1982.

——, *Eyyuhe'l-veled, Kahire*, 1985.

Gülen, M.F. Sonuz Nur, İzmir, 1994.

——, *Çeşitli Yönleriyle Risalet*, Zaman, Akademi, 26.04.1999.

——, *Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar*, İst. 2000.

Hafinî, Abdülmün'im, *Mu'cemu mustalahati's-sufiyye*, Beyrut, 1987.

Halebî, İbrahim b. Muhammed, *Mülteka'l-ebhûr*, Beyrut, 1989. (thk.V.S. Kahveci)

Hamidullah, M. *İslam Peygamberi*, İst. 1969.

Havva, Said, *Terbiyetune'r-ruhiyye*, Beyrut, 1979. (trc. İ. Sarmış, S. Şimşek)

Hâzîn, Ali b. Muhammed, *Lübabu't-te'vil fi maani't-tenzil*, Mısır, 1955.

Heysemî, Nureddin Ali b.Ebibekr, *Mecmeu'z-zevaid ve menbau'l-fevaid*, Beyrut, 1967. I-X

Hindî, Alauddin Aliyyü'l-Müttakî, *Kenzu'l-ummal*, Haydar-abad, 1945.

İbn Arabî, Ebu Bekir Muhammed, *Ahkamu'l-Kur'ân*, Beyrut, 1987.

İbnu'l-Cevzî, Cemaleddin Ebu'l-Farac, *Sıfatu's-safve*, Kahire, 1962. I-IV.

——, *Zadu'l-maad fi hedyi hayri'l-ibad*, Mısır trs. I-IV.

İbnu'l-Esir, A.M. el-Cezerî, *Üsdü'l-Ğabe*, trs. yer belirtilmemiş.

İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, Beyrut, 1313.

——, *ez-Zühd*, Beyrut, 1983.

İbn Harrat, Abdulhakk b. Abdirrahman, *es-Salat ve't-teheccüd*, Kahire, 1992.

İbn Hibbân, *Sahîh (Kitabu't-Tekasim ve'l-Enva')*, Medine, trs.

İbn Habib, *el-Muhabber fi't-Tarih*, Haydarabad, 1944.

İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik, e*s-Siret'u-Nebeviyye*, Mısır, 1955.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali, *Cevamiu's-Sire*, Mısır, trs.

İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn*, İst. 1996.

——, *İ'lâmu'l-Muvakkı'in*, Kahire, 1325.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, Kahire, 1964.

——, *Tefsiru Kur'âni'l-Azim*, Beyrut, 1388. I-IV.

——, *es-Siretu'n-Nebeviye*, Beyrur, 1976.

İbn Mace, Ebu Abdillah Muhammed, *es-Sünen*, Kahire, trs.

İbn Mübarek, Abdullah el-Mervezî, *ez-Zühd ve'r-rekaik*, Beyrut trs.

İbn Recep el-Hanbelî, *Camiu'l-ulum ve'l-hikem*, Şam, 1992.

İbn Sa'd, Muhammed, *Tabakatu'l-kubra*, Beyrut, 1960.

İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-Eser fi'l-Meğâzîl ve'ş-Şemaili ve's-Siyer*, Kahire, 1356.

İbrahim Hakkı, *Ma'rifetname*, İst. trs. (Osmanlıca aslı)

İsfahanî, Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-evliya*, Beyrut, 1967.

Kadı İyaz, *eş-Şifa*, Beyrut, trs.

Kastalanî, Ahmed b. Muhammed, *İrşadu's-sarî li şerhi sahihi'l-buharî*, Bulak, 1304.

Kazıcı, Ziya, *Hz. Muhammed'in Eşleri ve Aile Hayatı*, İstanbul 1991.

Kelâbâzî, Ebu Bekir, *et-Taarruf li mezhebi ehl-i tasavvuf*, İst 1992. (trc.S.Uludağ)

Kettani, Muhammed Abdulhayy, *Hz. Peygamber'in Yönetimi, et-Teratibu'l-İdariyye*, İst.1993.

el-Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed B. Ahmed, *el-Cami' li ahkami'l-Kur'ân*, Beyrut, trs.

Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim, *er-Risaletu'l-kuşeyriyye*, İst.1991. (trc.S. Uludağ)

Leknevî, Muhammed Abdulhayy, *İkametu'l-hucce ala enne'l-iksare fi't-taabbudi leyse bibid'a*, Kahire, 1410.

Malik b. Enes, *el-Muvatta*, Beyrut, trs. I-II.

——, *Edebu'dünya ve'd-din*, İst.1985.

Mekkî, Ebu Talip, *Kûtu'l-kulûb*, Mısır, 1961.

Merğinanî, Burhaneddin Ali, *el-Hidaye*, Kahire, 1965 I-IV.

Miras, Kamil, *Tecrid-i sarih tercemesi*, Ank. 1983. I-XII

Muhammed Tarık Muhammed Salih, *Amelu'l-müslim fi'l-yevm ve'l-leyl*, Beyrut, 1408.

Münavî, Abdurrauf, *Feyzu'l-kadir şerhu'l-camii's-sağir*, Beyrut, 1972.

——, *el-Kevakibu'd-Dürriyye*, Kahire, 1938.

Münzirî, Abdülazim, *et-Terğib ve't-Terhib*, Mısır 1954.

Müslim, İbnu'l-Haccac el-Kuşeyrî, *Sahih-i müslim*, Kahire, 1955. I-V.

Nahcivanî, Nimetullah b. Muhammed, *el-Fevatihu'l-İlahiyye*, İst. 1325. I-II.

Neseî, Ebu Abdirrahman, *Sünenü'-neseî*, Kahire,1964.

Nevevî, Muhyiddin Ebu Zekerya, *Şerhu sahihi müslim*, Mısır, trs.

——, *et-Tibyan fi âdâbi hameleti'l-Kur'ân*, Beyrut, 1986.

Nisaburî, el-Hakim, Müstedrek, hâlep, trs.

Numânî, Mevlana Şibli, Son Peygamber Hz. Muhammed, İst. 1998.

Nursî, S., *Lem'alar*, İst.1986.

——, *Sözler*, İst. 1991.

——, *Şualar*, İst. 1997.

Rabbanî, İmam Ahmed Farukî, *Mektubat*, İst. 1976. I-II. (trc A. Akçiek)

Rağıp el-İsfahanî, *el-Müfredat fi garibi'l-Kur'ân*, İst. 1986.

Razî, Fahruddin, *Mefatîhu'l-ğayb*, Beyrut trs.

Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetu't-tefasir*, Beyrut, 1981.

Saharenfurî, hâlil Ahmed, *Bezlu'l-mechûd fi hâlli Ebi Dâvûd*, Beyrut trs.

Es-Sahavî, Muhammed b. Abdirrahman, *el-Mekâsidü'l-Hasene*, Bağdat, 1375.

San'anî, İsmail el-Kehillanî, *Sübülü's-Selam*, Kahire, 1960.

Serrac, Ebu Nasr, *Luma'*, Leydın, 1914.

Sühreverdi, Ebu Hafs Şihabuddin Ömer, *Avarifu'l-maarif*, İst 1989. (trc. H.K.Tılmaz-İ. Gündüz)

Şems-i Tebrizî, Makalat, İst. 1974. (trc. M. N. Gençosman)

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylu'l-Evtâr*, Kahire, 1971.

Taberani, Mu'cemu'l-Kebir, Bağdat, 1978

Taberî, Ebu Ca'fer M. b. Cerir, *Camiu'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988.

——, *er-Riyadu'n-nedire fi menakibi'l-aşere*, Beyrut, trs.

——, *Tarihu't-Taberî*, Beyrut, 1407.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed, *es-Sünen*, Mısır, 1356. I-V.

Vâkidî, Muhammed b. Amr b. Vakid, *Kitabu'l-Megâzî*, Beyrut, 1966.

Zehebî, Ebu Abdillah Muhammed, *Menakibu imam Ebi Hanife*, Beyrut, 1407.

——, Siyeru a'lami'n- nübela, Beyrut, 1970. I-XIII.

Zerkânî, Muhammed Abdulazim, *Menahilu'l-İrfân*, Mısır, 1372.

Zeylaî, Abdullah b. Yusuf, Nasbur-Râye, Kahire, 1357.

Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, İst. 1994.

İNDEKS

E

F

G

H

İ

K

M

N

Ö

R

S

T

U

V